

LERENDE NETWERKEN

DELEND ONTSTAAN IDEEËN

LESSTOF KOMT TOT LEVEN

HEB JIJ
REMBRANDT
GEZIEN?

DIE STAAT
ACHTER JE

RIJKSMUSEUM.NL/VO

RIJKS MUSEUM

BOEK NU
ONLINE

FOUNDER

PHILIPS

HOOFDSPONSOREN

BankGiroLoterij

ING

kpn

EDUCatieve PARTNER

ThiemeMeulenhoff

ZUIDERZEE
MUSEUM
ENKhuizen

BankGiroLoterij

VOD OF VINTAGE

Atelier Zuiderzee

Rondleiding & workshop textielbewerking voor alle niveaus
sales@zuiderzeemuseum.nl • 0228 -35 11 35

Verlengd tot de kerstvakantie!

SAMEN SCHOLEN

Miles Gehm: Panorama from the north east corner of Roosevelt Skate Park

Voor mijn buurmeisje van vijftien had het niet gehoeven, weer naar school. Ze vond het heerlijk om thuis in haar eigen tempo te kunnen werken en daarnaast lekker bij te verdienen in de buurtsuper. 'De pauze, gym, kunst, tussenuren, alles wat leuk is hebben ze bij ons op school geschraapt', klaagde ze zich toen de scholen weer opengingen.

Net voor de zomervakantie ontstond er een tweedeling tussen scholen waar de kunstlessen werden ingezet om thuiservaringen te verbeelden en bespreekbaar te maken en scholen waar de lessen kunstvakken werden opgeschort vanwege praktische bezwaren (wie ontsmet de stanleymessen en de gitaren?) of om ruimte te geven aan de 'kern'vakken. De school van mijn buurmeisje behoorde tot die laatste categorie. Als je dan toch naar school moet, dan liever vooral voor de leuke dingen, was haar opstandige motto.

Gelukkig weerhield het samenscholingsverbod de meeste kunstdocenten er niet van om op alternatieve manieren met hun leerlingen samen te scholen. Zoals Dave Roelands die trots vertelt over zijn leerlingen die een schilderles vanuit huis zo goed hebben aangepakt, dat ze met hun werk de kunstenaar inspireerden wiens werk in eerste instantie voor de leerlingen ter inspiratie diende. De leerlingen van Rozemarijn Geelen vliegen in hun verbeelding naar de maan en grijpen haar theaterlessen aan om in hun verbeelding te ontsnappen aan de thuisquarantaine.

Nieuwe leergemeenschappen zijn het afgelopen jaar in een noodvaart opgetuigd, maar ook eerder waren ze

bij Fontys Hogeschool voor de Kunsten al onderwerp van gesprek én experiment. Naast de traditionele leergemeenschap (een klas gevuld met docent en studenten) zijn er regionale leergemeenschappen ontstaan waar professionele kunstenaars, studenten, scholen en docenten samenwerken aan projecten. Een andere omgeving werkt vaak stimulerend, zo blijkt. Cultlab organiseerde bijvoorbeeld samenkomsten voor basisschooldocenten in een leeg zwembad en kreeg hen enthousiast aan de slag met nieuwe ideeën voor hun onderwijs.

De vakantie (liefst met vol zwembad) geeft ook de nodige afstand om nieuwe plannen te maken voor het volgende schooljaar. Na de eerste week bijslapen, een tweede en derde week van heerlijk vakantievierden, gevolgd door de korte overweging nooit meer te gaan werken, borrelen er als vanzelf ideeën op over manieren om mijn lessen op digitaal gebied te verbeteren.

Nu de ontmoeting met de klassen nadert, voel ik zoals elk jaar weer kriebels in mijn buik. Dit jaar temeer omdat we moeten afwachten hoe(vaa)k we onze leerlingen en studenten zullen zien en of al deze nieuwe les ideeën in de praktijk zullen gaan werken.

Overigens denk ik dat deze inspanningen voor mijn buurmeisje allemaal niet hadden gehoeven...

Pien

PIEN SCHOOL

Hoofdredacteur Kunstzone

THEMA

LERENDE NETWERKEN

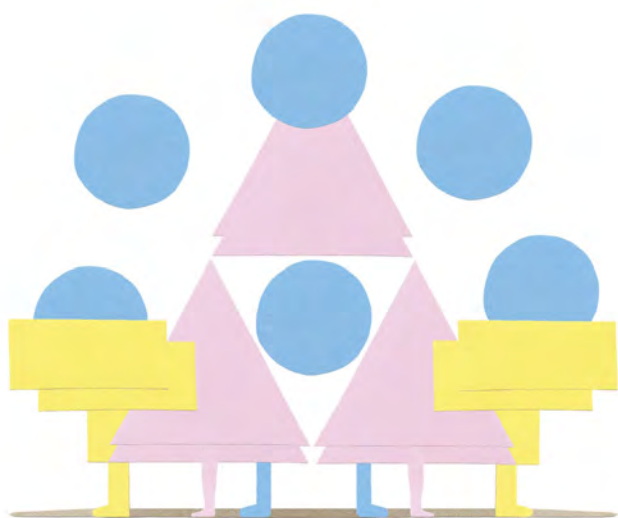
- 19 Intro: **Verbonden door de leervraag**
- 20 Eén plus één is meer
Pabo en kunstvakstudenten leren met en van elkaar als Teamplayers
- 26 Ontwikkelteams big ideas
Samen grote ideeën ontwikkelen met kunstvakdocenten
- 29 Diverse feedback bij artistiek onderzoek
- 30 CLICK.: leergemeenschap in het basisonderwijs
- 33 Veerkrachtige dansgemeenschap
- 36 Reflecteren op Gilgamesh
Studenten, scholieren en musici: 'We doen dit écht samen.'

- 40 Ploeteren met een glimlach
Pionieren op buitenplaatsen
- 43 De transitie van offline naar online onderwijs
Lessen voor de toekomst
- 46 Dramales vanuit huis
- 47 Coda: **Keepers én creepers**

ALGEMEEN

- 08 Interdisciplinair kunstonderwijs
Mogelijk en moeilijk
- 14 Een fijne puzzel
Schoolexamens en de afstand
- 16 Nieuw leren met oude theorie
- 48 Ambacht versus onkunde
Schijnvrijheid in het kunstonderwijs
- 52 Lockdown Lessen
Onlinekunsteducatie in tijden van sociale afstand
- 55 Waarom moeten ze dat leren?
Denken over Big Ideas
- 58 Gewoon Alledaags

08

Algemeen

De mogelijkheden en moeilijkheden van interdisciplinair onderwijs

06

Beeldreportage

Sanne Boekel gebruikt de chaos in de wereld als bron voor haar strips en installaties

16

Algemeen

Nieuwe manieren van leren in Covid-19 tijden wanneer interactief en socratisch leren niet goed lukt

20

Thema

Pabo en kunstvakstudenten leren van elkaar en met elkaar in de module *Teamplayers*

Thema

Scholieren, studenten en musici werken samen in het *Gilgamesh-project*. 'Werelden leren kennen waarvan je niet wist dat ze bestaan'

RUBRIEKEN & COLUMNS

03 Redactioneel	50 Weerwerk: Siene
06 Beeldreportage: Sanne Boekel	54 Van Gerwen denkt door: Lotgevallen, waarom interesseren ze me niet...
12 Kunstopdracht 04	59 De stagiair(e): Roxanne Benders
13 Jonge Kunstbelevers: Lisa	60 Beeldreportage: Streetlife
24 Beeldreportage: Jeroen Nissen	62 Achter de schermen
28 De Canon van Rop: Tanks in Antwerpen	64 Cultuurbaar
34 Centerfold: Dries Verhoeven	66 Lidstaat & Helpdesk VLS/VONKC
42 Buitenkijk: Bart Wernaart	67 Colofon

40

Thema

Pionieren in een leergemeenschap: 'Ik dacht dat ik weinig vrijheid had om mijn onderwijs naar eigen inzicht vorm te geven'

52

Algemeen

Masterstudenten kunsteducatie (AHK) bedachten online kunstlessen die je thuis kunt doen (niet alleen voor leerlingen)

59

Algemeen

'Kunst kan een belangrijke tool zijn om je mening te uiten'

62

Cultuurbaar

Wat doen kunstinstellingen om in de coronacrisis toch door te kunnen?

CHAOS ALS BRANDSTOF

Sanne Boekel (1995) is illustrator en striptekenaar. Ze maakt bovendien installaties. Dat de wereld in een staat van chaos verkeert is voor haar een onuitputtelijke bron van brandstof. Haar werk is activistisch en manifesteert zich op de barricades. Ze zoekt het randje van absurdisme op terwijl ze op een luchtige en humoristische wijze maatschappelijke thema's aansnijdt en vragen stelt over waar we nu allemaal mee bezig zijn.

www.sanneboekel.com

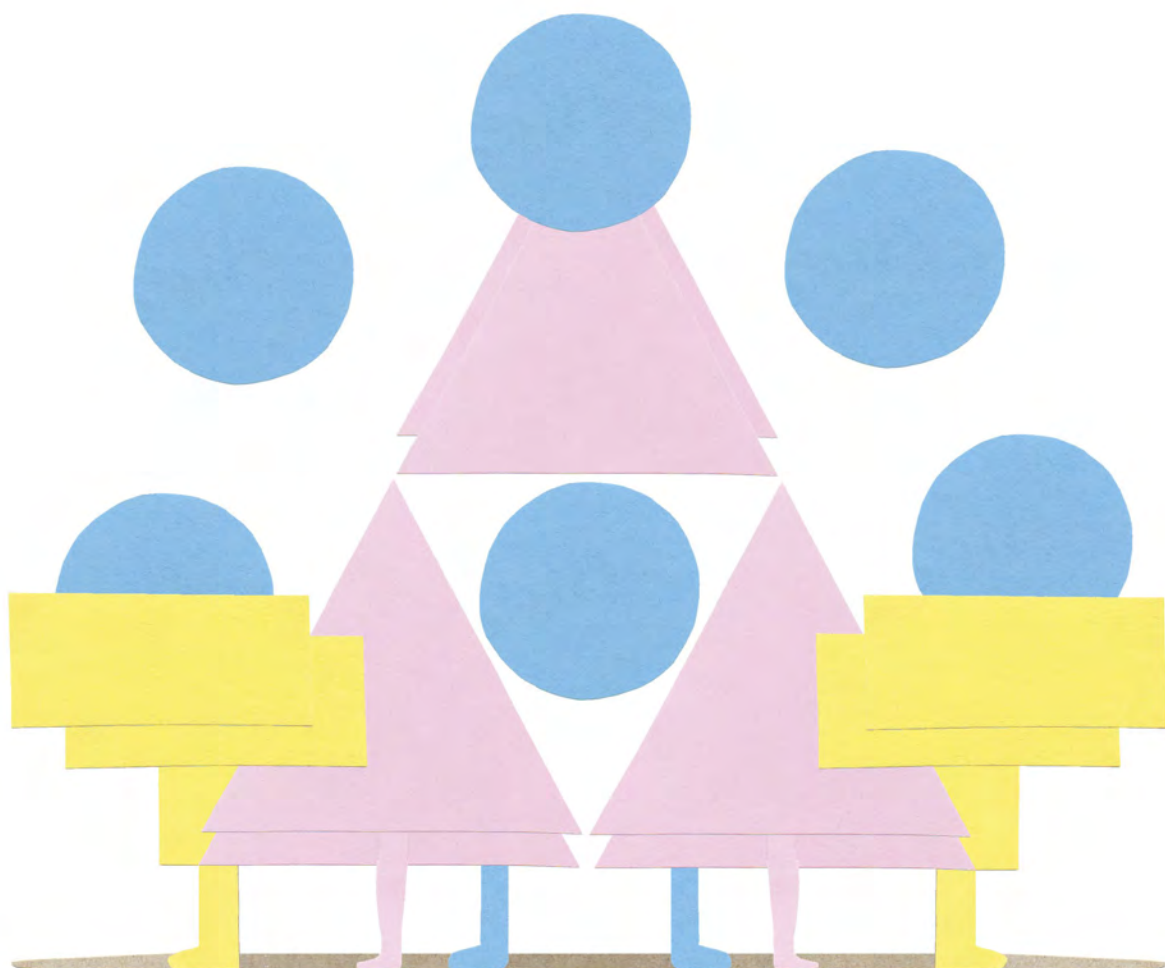

- 1. Gesamtkunstwerk
- 2. De moraalridder
- 3. This never HAPPENED

INTERDISCIPLINAIR KUNSTONDERWIJS

MOGELIJK EN
MOEILIIK

In 2019 rondde ik een kwalitatief evaluatieonderzoek af naar de interdisciplinaire leerlijn *HKU-mix*, een opdracht van Hogeschool voor de Kunsten (HKU). Tijdens dit onderzoek werd vooral de complexiteit van interdisciplinair samenwerken in het kunstonderwijs duidelijk. Theorie en praktijk komen niet altijd overeen, verwachtingen en ervaringen van studenten en docenten lopen uiteen. Hoe realiseer je interdisciplinair kunstonderwijs? Wat zijn de (on)mogelijkheden?

De bachelor kunstvakdocenten-opleidingen Muziek, Theater en Beeldende Kunst & Vormgeving zijn in de *HKU-schools* Conservatorium, Theater en Beeldende Kunst gepositioneerd. Deze docentenopleidingen hebben elk een eigen curriculum, maar werken daarnaast in de eerste drie leerjaren samen in de interdisciplinaire leerlijn *HKU-mix*.

In de *Mix* doen studenten in het eerste leerjaar onderzoek naar interdisciplinair werken in het werkveld. In het tweede jaar werken ze aan een *art event*, en in het derde jaar maken ze een (educatief) spel voor een culturele instelling.

AANLEIDING EN OPZET

De aanleiding voor het onderzoek was in de eerste plaats de feedback van de studenten op de lessen in de driejarige leerlijn van de *Mix*, maar ook de in 2018 herziene landelijke opleidingsprofielen voor de bachelor kunstvakdocentenopleidingen. De studieleiders van de drie HKU-opleidingen wilden weten welke elementen van de leerlijn *HKU-mix* behouden én welke aangepast moesten worden om aan te kunnen sluiten op de herziene opleidingsprofielen. Bovendien wilden zij weten welke kansen en beperkingen docenten en studenten van de HKU - alsmede het werkveld - zien voor interdisciplinariteit in de kunstonderwijspraktijk.

Het onderzoek is gestart met deskresearch en

literatuurverkenning. De resultaten ervan leidden tot de ontwikkeling van indicatoren, die vervolgens gebruikt zijn bij de vormgeving van onderzoeksinstrumenten voor het empirische deel van het onderzoek. Om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden zijn interviews afgenomen met drie kunstenaar-docenten die lesgeven in de *Mix-leerlijn*, zes studenten die de leerlijn volgen en drie docenten uit het werkveld die op cultuurprofielscholen lesgeven en samenwerken met HKU-kunstvakopleidingen. Bij de analyse van de data is gebruik gemaakt van de onderzoeksslang van Boeije (2016).

MOEILIJKER DAN JE DENKT

Of de samenwerking tussen kunstvakken interdisciplinair is, hangt af van de mate waarin sprake is van interactie en integratie tussen de afzonderlijke disciplines, op grond waarvan er een vernieuwend artistiek resultaat kan ontstaan (Huibers et al., 2012; Hermans, 2014).

Voor de studenten begint interdisciplinair samenwerken met het leren kennen van elkaars discipline, door bij elkaar in de les te kijken waar iedereen mee bezig is. Dit prikkelt hun nieuwsgierigheid naar elkaars discipline en de mogelijkheid of wil tot samenwerken. In de daaropvolgende lessen werken studenten in groepjes samen, gecombineerd uit de drie docentenopleidingen.

Dan ontdekken ze dat de verwachtingen en ideeën over elkaars vakgebied niet altijd blijken te kloppen: 'Het is dus niet zo dat bijvoorbeeld alle studenten Beeldend tekenen of sculpturen maken'. Een studente muziek zegt dat zij het lastig vindt om de kennis die zij heeft van haar discipline ook in te zetten tijdens de samenwerking. Ze zegt dat ze daarbij vooral bezig is compromissen te sluiten, waardoor je het risico loopt dat 'alles een beetje vlak wordt en je van alles een beetje doet.'

Studenten werken graag samen met studenten uit andere disciplines; ze zijn ook nieuwsgierig naar elkaars werk, kennis en ideeën. Maar zij vinden interdisciplinair werken moeilijk als er geen duidelijk doel is vastgesteld voor de samenwerking. Ze willen weten waaróm ze in een project moeten samenwerken zodat de samenwerking voor hen relevant wordt. Zonder dit doel zien zij de meerwaarde van samenwerken niet. Dit sluit aan bij de theorie dat een duidelijke filosofie en doelstellingen belangrijke voorwaarden zijn om integratie van kunst disciplines te laten slagen (Strand, 2006). De mate van integratie van disciplines tijdens het samenwerken blijkt bovendien erg afhankelijk te zijn van de samenstelling van het groepje; meestal blijven de verschillende bijdragen van de disciplines duidelijk zichtbaar. Vaak is ook één discipline dominant tijdens de samenwerking en dat heeft

"SAMENWERKEN MET ANDERE DISCIPLINES ZONDER DUIDELIJKE INHOUDELIJKE AANLEIDING VOELT VOOR STUDENTEN ALS 'GEWOON FINE ART DOEN MET Z'N ALLEN'"

soms een praktische reden. Zo zegt een student: 'Omdat theater ook zonder spullen kan, gingen we dat als eerste een beetje doen, hierdoor bleef muziek op de achtergrond en beeldend soms ook.'

Ook volgens hun docenten blijkt de integratie van de drie disciplines, zodanig dat er daadwerkelijk interdisciplinariteit ontstaat, in de praktijk lastig. Interdisciplinair werken vraagt om een bepaald niveau van abstract denken en werken zeggen ze, en dat niveau beheersen de jonge(re) studenten vaak nog niet. Bovendien kennen ze de taal die 'gesproken' wordt in andere disciplines niet, of onvoldoende, en ze weten niet 'wat je van de ander kunt verwachten'. Dat belemmert hen om de mogelijkheden van interdisciplinair samenwerken te zien. Het resultaat van de samenwerking in de *Mix* is daarom vaak eerder multidisciplinair ('zo van, jij doet iets beeldends en ik maak er muziek bij') en niet interdisciplinair.

UITEENLOPENDE VERWACHTINGEN

Naast een duidelijk vastgesteld doel zijn er andere voorwaarden voor succesvolle samenwerking en integratie van disciplines. Het betreft een inhoudelijke thematische aanpak die alle disciplines met elkaar verbindt, en een duidelijke probleemstelling, waarbij de grenzen van een disciplinaire specialisatie een belemmering vormen voor de oplossing (Hermans, 2014; Bautista et al., 2015).

De HKU-docenten willen liever niet werken met een thematische aanpak. Ze verwachten van de studenten dat zij zelf een

probleemstelling formuleren om tot interdisciplinair werken te komen. Studenten moeten leren zichzelf een opdracht te geven, vanuit persoonlijke fascinaties of frustraties. Als ze naar aanleiding hiervan gaan samenwerken, moeten ze met elkaar onderhandelen over wat ze gaan doen.

Maar samenwerken met andere disciplines zonder duidelijke inhoudelijke aanleiding voelt voor studenten als 'gewoon fine art doen met z'n allen'. Studenten zeggen gewend te zijn om zonder thema of opdracht te werken binnen hun eigen discipline, maar: 'dan hoeft je niet samen te werken'. Zij willen daarom juist graag een aanleiding of tenminste een 'prikkel' aangereikt krijgen die hen uitdaagt om interdisciplinair te werken. Een prikkel die tegelijkertijd voldoende vrijheid biedt om binnen gestelde doelen iets te maken waarvan de uitkomst tevoren nog niet vaststaat.

KUNSTVAKKEN ALS GIDSVAK

Heijnen en Bremmer (2019) stellen dat kunstvakken aantrekkelijke samenwerkingspartners zijn voor vakoverstijgend onderwijs in het schoolcurriculum. Leerlingen leren immers tijdens de kunstvaklessen al spelenderwijs vaardigheden als samenwerken. Samenwerking tussen vakgebieden én vakoverstijgende vaardigheden zijn volgens hen dan ook belangrijke aandachtspunten voor de vernieuwing van het onderwijs, zoals geïnitieerd door *curriculum.nu* en ontwikkeld door docententeams, in opdracht van het ministerie Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW).

De cultuurprofiel scholen die aan het onderzoek meewerkten, willen wel tot vakkenintegratie of vakoverstijgend samenwerken

komen. De kunstvakdocenten zien de samenwerking met niet-kunstvakken als een grote kans voor de kunstvakken om vakoverstijgend werken binnen het schoolcurriculum te realiseren. Hierin kunnen de kunstvakken een 'gidsvak' zijn, zeggen ze. Toch is het zo dat in de dagelijkse schoolpraktijk iedereen meestal op zijn of haar eigen vak gericht is.

De kunstvakdocenten vinden het vooral belangrijk dat leerlingen leren samenwerken: 'Dat leerlingen van elkaar leren en dingen zien.' De ontwikkelingswens van de leerling staat voor hen centraal: 'Als een leerling te kennen geeft vakoverstijgend te willen werken is dat prima, maar het hoeft niet.' De HKU-studenten vinden samenwerking met niet-kunstvakken weliswaar relevant, maar niet als het wordt opgelegd. Dat is dan te geforceerd.

INTERDISCIPLINAIR KUNSTONDERWIJS (ON) MOGELIJK?

Interdisciplinair samenwerken is een aantrekkelijke, uitdagende en hedendaagse vorm van onderwijs, vinden alle geïnterviewden. Toch blijkt het complex om dit in de lespraktijk te realiseren. Dat heeft verschillende redenen. Zo vraagt interdisciplinair werken een bepaald niveau van abstract denken en werken.

Zowel de HKU-studenten als de kunstvakdocenten van de cultuurprofiel scholen die aan het onderzoek meededen, vinden samenwerken en vakoverstijgend werken in feite belangrijker dan interdisciplinariteit. Studenten willen bovendien weten waarom er moet worden samengewerkt en vinden dat er nu soms teveel nadruk ligt op interdisciplinair

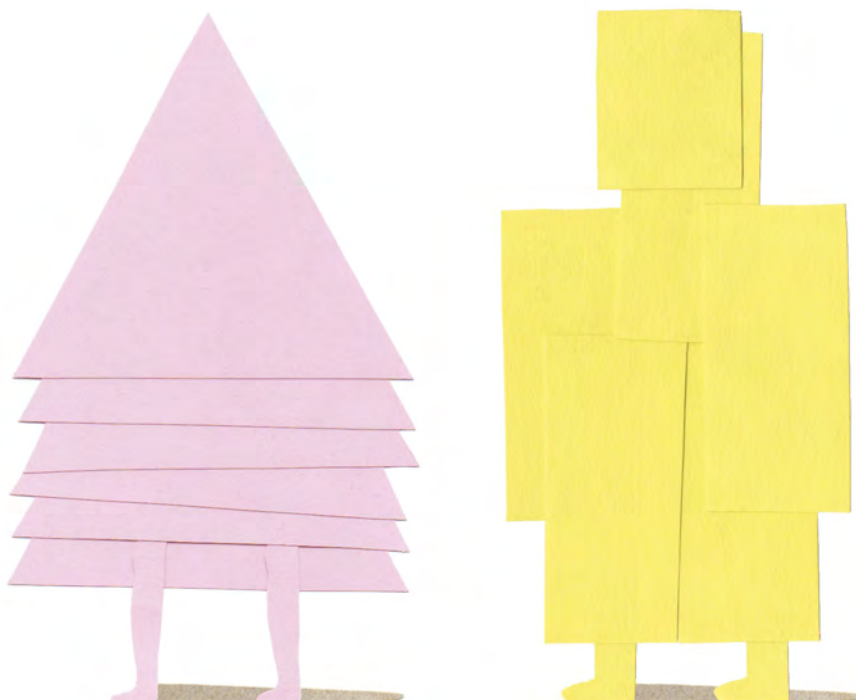
werken. Dit zijn bevindingen die als obstakels kunnen worden opgevat. De vraag rijst dan ook hoe je als kunstvakdocent interdisciplinair kunstonderwijs dan wel kunt realiseren. Uit het onderzoek komt een aantal aanbevelingen naar voren die daaraan bij kunnen dragen.

Definieer een duidelijk doel zodat studenten en leerlingen de relevantie en meerwaarde van samenwerken inzien en snappen waarom er überhaupt moet worden samengewerkt. Een volgende aanbeveling is dat docenten een inhoudelijke prikkel of aanleiding bedenken voor leerlingen of studenten. Een die hen uitdaagt om als groep een interdisciplinair proces aan te gaan. Die prikkel moet voldoende vrijheid bieden om een proces te beginnen waarvan de uitkomst

nog niet vooraf vaststaat, en waarbij de verschillende vakken of disciplines elkaar nodig hebben om tot een eindresultaat te komen. Samenwerken met niet-kunstvakken tenslotte, kan een kans zijn voor de kunstvakken. Activeer dan ook de kunstvakdocent om als gids op te treden bij vakoverstijgend werken binnen het schoolcurriculum.

Al met al: onmogelijk is interdisciplinair kunstonderwijs zeker niet, maar het vraagt wel om een concreet uitgangspunt en een goed doordachte aanpak om leerlingen en studenten op deze manier te laten samenwerken. ●

Job Balk is freelance onderzoeker en gespecialiseerd in praktijkgericht evaluatieonderzoek in het hoger kunstonderwijs.

NALEZEN?

- Bautista, A., Ponnusamy, L.D., See Tan, L., & Yau, X. (2016). Curriculum integration in arts education: connecting multiple art forms through the idea of 'space'. *Journal of Curriculum Studies*, 48(5), 610-629.
- Boeije, H. (2016). *Analyseren in kwalitatief onderzoek*. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.
- Hermans, P. (2014). De ongedisciplineerdheid van interdisciplinaire kunsteducatie. *Cultuur+Educatie*, 40 (14), 95-106.
- Heijnen, E. & Bremmer, M. (2019). ArtsSciences als aanjager van curriculumvernieuwing. *Cultuur+Educatie*, 18 (51), 6-16.
- Huibers, J., Luitwieler, M., Martinot, N., & Meijers, A. (2012). *Interdisciplinaire samenwerking gezien door masters in de kunsteducatie: Inleiding begrippen en definities*. Zwolle: ArtEZ Expertisecentrum Kunsteducatie.
- Strand, K. (2006). *The Heart of the Journey: Case studies of collaboration for arts integrated curricula*. *Arts Education Policy Review*, 108 (1), 29-40.

KNIJ2LOPDRACHT

AUTEURS: TAMAR CLASQUIN EN FLOOR ROOS

ONLINE LEER JE OVER HANDIGE GLITCHES IN EEN GAME, JE VRAAGT JE BESTE VRIENDIN OM HULP BIJ HET MAKEN VAN JE WISKUNDESOMMEN EN JE LAAT JE BROER ZIEN HOE JE EEN SMOOTHIE MAAKT. EEN BREED NETWERK HEBBEN IS MEEGENOMEN: JE KUNT ERVAN LEREN EN ER JE EIGEN KENNIS EN KUNDE DELEN. EEN MOOI WOORD DAARVOOR IS **LEERGEMEENSCHAP**. HET DOEL VAN EEN LEERGEMEENSCHAP IS OM MET VERSCHILLENDE MENSEN KENNIS TE DELEN, DIE TE ONDERZOEKEN EN VAN ELKAAR TE LEREN. ALS JE JE KENNIS NU EENS VOOR DE VERANDERING DEELT MET EEN GROEP DIE JE NOG NIET ZO GOED KENT? EEN GROEP DIE JE NIET ZELF DIRECT ZOU OPZOEKEN? WAT ZOU JE DAARVAN KUNNEN LEREN?

Foto: USGS, Sahara Desert, center pivot irrigation fields

NICE TO MEET YOU, EEN KUNSTEDUCATIEPROJECT VAN VERA KOOT EN MAXIME OSSEMAN ([HTTPS://VERAKOOT.COM/PRJCT-NICE-TO-MEET-YOU](https://verakoot.com/prjct-nice-to-meet-you)) VERBINDT TWEE KLASSEN OM DE 'ANDER' TE LEREN KENNEN EN ZO TE ZORGEN VOOR EEN HECHTERE GEMEENSCHAP. DUO'S VAN LEERLINGEN DIE ELKAAR NIET KENNEN, KRIJGEN DE OPDRACHT ELKAAR IN ZEVEN WEKEN VIA SOCIAL MEDIA STEEDS VAKER OVER EN WEER TE ONTMOETEN, AAN DE HAND VAN OPDRACHTEN DIE GEÏNSPIREERD ZIJN OP HET WERK VAN HEDENDAAGSE KUNSTENAARS ZOALS SALLY MANN EN SOPHIE CALLE. DIE OPDRACHTEN, ZOALS 'ANALYSEER ELKAARS FAMILIEFOTO', 'KOOK HET LIEVELINGSETEN VAN DE ANDER' OF 'VERDIEP JE IN EEN HERINNERING DIE EEN ANDER OOI MEEMAAKTE', LEGGEN ZE VAST IN EEN BEELDEND LOGBOEK. ZO ONTSTAAT EEN BIJZONDERE BAND EN WORDT EEN BEELD VAN DE 'ANDER' GECREËRD. TIJDENS DE LAATSTE LES ONTMOETEN DE LEERLINGEN ELKAAR EN KIJKEN ZE SAMEN OF HET BEELD DAT ZE VAN ELKAAR HEBBEN, KLOPT.

04

TIJDENS DEZE OPDRACHT ONDERZOEK JE HOE HET IS OM EEN LEERGEMEENSCHAP TE STARTEN MET EEN GROEP MENSEN DIE JE NIET KENT. WELKE KENNIS KUN JIJ DELEN? EN WELKE NIEUWE KENNIS DOE JIJ ZELF OP? WAT ZOU JIJ OVER EN VAN EEN ANDER KUNNEN LEREN?

01 KIES MET DE KLAS EEN GROEP DIE JE WEINIG TEGENKOMT EN WAARVAN JE VEEL DENKT TE KUNNEN LEREN, BIJVOORBEELD OP EEN ANDERE SCHOOL OF EEN BEPAALDE BEROEPSGROEP.

02 BEDENK SAMEN EEN MANIER WAAROP JE PERSONEN UIT DEZE GROEP OP ARTISTIEKE WIJZE (ZONDER TE MOGEN PRATEN!) KUNT ONTMOETEN. HOE ZOU JE ELKAAR BETER KUNNEN LEREN KENNEN?

03 BEDENK NA DE ONTMOETING HOE JE DE ANDER ZOU KUNNEN VERBEELDEN, ZODANIG DAT HET DIE ANDER MÉÉR ZICHTBAAR MAAKT.

KNIJ2LOPDRACHT

WAT IS JE MEEST INSPIRERENDE/ CHOQUERENDE/ OPMERKELIJKE/ FAVORIETE EN/OF MOOIESTE KUNSTWERK? HOE HEB JE DAT LEREN KENNEN? KUNSTZONE VRAAGT ER JONGEREN NAAR.

REDACTIE: LAURA KOOL / COLLAGE: LENNIE STEENBEEK

JONGE KUNSTBELEVERS

VOOR WELK KUNSTWERK HEB JE GEKOZEN?

‘Ik heb gekozen voor de Britse tv-serie *Sherlock* met acteurs Benedict Cumberbatch als Sherlock Holmes en Martin Freeman als zijn side-kick John Watson. Een vriendin van mij had de serie aangeraden en gezien wij dezelfde smaak voor series en boeken hebben en ik verder niet veel te doen had, ben ik gaan kijken.’

BESCHRIJF DE SERIE EENS?

‘Het is het typische verhaal van Sherlock, die met Watson mysteries oplost. Zonder te veel spoilers weg te geven komt er een evilgenius genaamd Moriarty waar ze het tegenop moeten nemen. Het klinkt een beetje als een simpel kinderboek, maar het is echt heel leuk. Het is een gemoderniseerde versie van het verhaal. Ze lossen meestal één zaak per aflevering op, maar er zit ook een rode draad in. De afleveringen zijn lang, anderhalf uur, het zijn net korte films.’

WAAROM HEEFT DEZE SERIE INDRUK OP JE GEMAAKT?

‘De serie is supergoed gemaakt. Naast het acteer- en schrijfwerk, zitten er goede shots en special effects in. De acteurs leven zich helemaal in, Sherlock is de onaardige mastermind en Watson is het hart dat het voor Sherlock opneemt. Je kan merken dat ze het echt voelen. Je wordt daardoor helemaal meegenomen in de verhaallijn.’

LISA (14, TWEEDE KLAS VO)

LISA VOLGT NAAST THEATERLESSEN OP DE AMSTERDAMSE JEUGDTHEATERSCHOOL PIANO-, VOLLEYBAL- EN MODERNE DANSLESSEN.

WAT ERVAAR JE ALS JE NAAR DE SERIE KIJKT?

‘Het is spannend en je gaat er zelf bij nadenken. Hoe meer afleveringen ik kijk, des te sneller kom ik zelf met antwoorden. Je komt in zijn manier van denken. Sherlock is een personage dat je haat, maar waar je tegelijkertijd ook van houdt. Het is een serie met veel cliffhangers, maar ik ben niet zo’n bingewatcher dat ik vijf uur op de bank een serie ga kijken, ik krijg dan wel het gevoel dat ik iets met mijn leven moet gaan doen.’

HOE HEEFT DE SERIE JE GEÏNSPIREERD?

‘Ik ben zelf geïnteresseerd in acteren, regisseren en schrijven. Als ik een aflevering van *Sherlock* zou regisseren dan zou ik dat in Venetië doen. Die stad heeft allemaal kleine doodlopende straatjes en dat geeft het een mysterieuze sfeer. Door de serie heb ik het boek *The Hound of the Baskervilles* van Arthur Conan Doyle besteld. In het Engels, want deze boekenserie heeft hele mooie kaften. Het is echt een Engelse klassieker, maar in tegenstelling tot bijvoorbeeld *Jane Eyre*, is het goed leesbaar. Het leek me in eerste instantie ouderwets, maar het is echt een goed boek.’

EEN FIJNE PUZZEL

SCHOOLEXAMENS EN DE AFSTAND

Je zit midden in de voorbereidingen voor de examens, je dacht dat je het goed had geregeld. Hoe overleefden docenten in het jachtige examenrumoer van een intelligente lockdown?

'TOT ONS PLEZIER
HEEFT ... GEREGLD
DAT WE DE
EXAMENGESPREKKEN OP
SCHOOL MOGEN DOEN!
IN DE BIJLAGE 'T
VOORSTEL ROOSTER.
WE ZIJN STEEDS MET
DRIE PERSONEN IN EEN
RUIMTE, IK STEL VOOR
DAT WE UITGAAN VAN
TWEDE METER AFSTAND.
EEN ENKELING WIL
MONDKAPJES, OF MOET
DAT VOOR IEDEREEN?
VERDER WILLEN WE DAAR
GRAAG DESINFECTEER,
ZO'N POMPJE WAARMEE
JE SPUL OP JE HANDEN
KUNT DOEN. OF MOET IK
DAT ZELF AANSCHAFFEN.
ZEG HET MAAR HOOR.
ER WAS OOK NOG DE
OPTIE (OF REGEL?) OM
TUSSENDOOR SCHOON TE
MAKEN, DAAROVER WIL
IK GRAAG MET JULLIE
OVERLEGGEN. IK ZOU
OOK GRAAG EEN BEAMER
IN DE RUIMTE HEBBEN,
HOE REGEL IK DAT
NU, ZO ZONDER DAT DE
UITLEEN GEOPEND IS?'

WELMOET/KUA VWO

Sinds het anderhalve meter protocol bestaat, broed ik. Op ideeën; ideeën voor het schoolexamen beeldend praktijk. Ultiem moment om te verkennen hoe het anders kan. Een land art-toets, bijvoorbeeld? Leerlingen erop uit met camera's. Materiaal genoeg voorhanden daarbuiten. Uitstapjes online naar realisme in landschapsschilderkunst. Ik diep een oude *Bronnenbundel* op met stukken over Richard Long. Lopen om de wereld te zien.

Ons aantal KUA-se's varieert: soms zijn het er twee, soms drie in het examenjaar. Het laatste is breed en bereidt mijn leerlingen voor op het cse. De muzikale leerlingen doen wel mee, maar hun resultaten tellen weer niet mee. Muziek vindt de KUA schoolexamens teveel KUA, te weinig muziekpraktijk. Het centraal schriftelijk examen is immers ook helemaal KUA. Meedoen, toch niet meetellen.. serieus voorbereiden is dan wel een 'uitdaging'.

Dit jaar hoefden ze voor het laatste schoolexamen zelfs helemaal niet meer op school te komen, de leerlingen beeldend wel. Die zaten, ingelogd, keurig op anderhalf afstand te wachten..., tot ze naar huis werden gestuurd. Boem, Paukeslag. Slob doet alles dicht. Begin mei mochten ze het examen (met nieuwe vragen) alsnog maken. Zouden ze - onverschillig geworden door de tijd - gokjes hebben gewaagd, geschmied, de kantjes eraf

hebben gelopen, vroeg ik me af. Niets daarvan. Gemiddeld 7,1, hoger dan voorgaande jaren. Alsof ze me wilden laten zien dat dit juist de tijd was om een mooie prestatie te leveren.

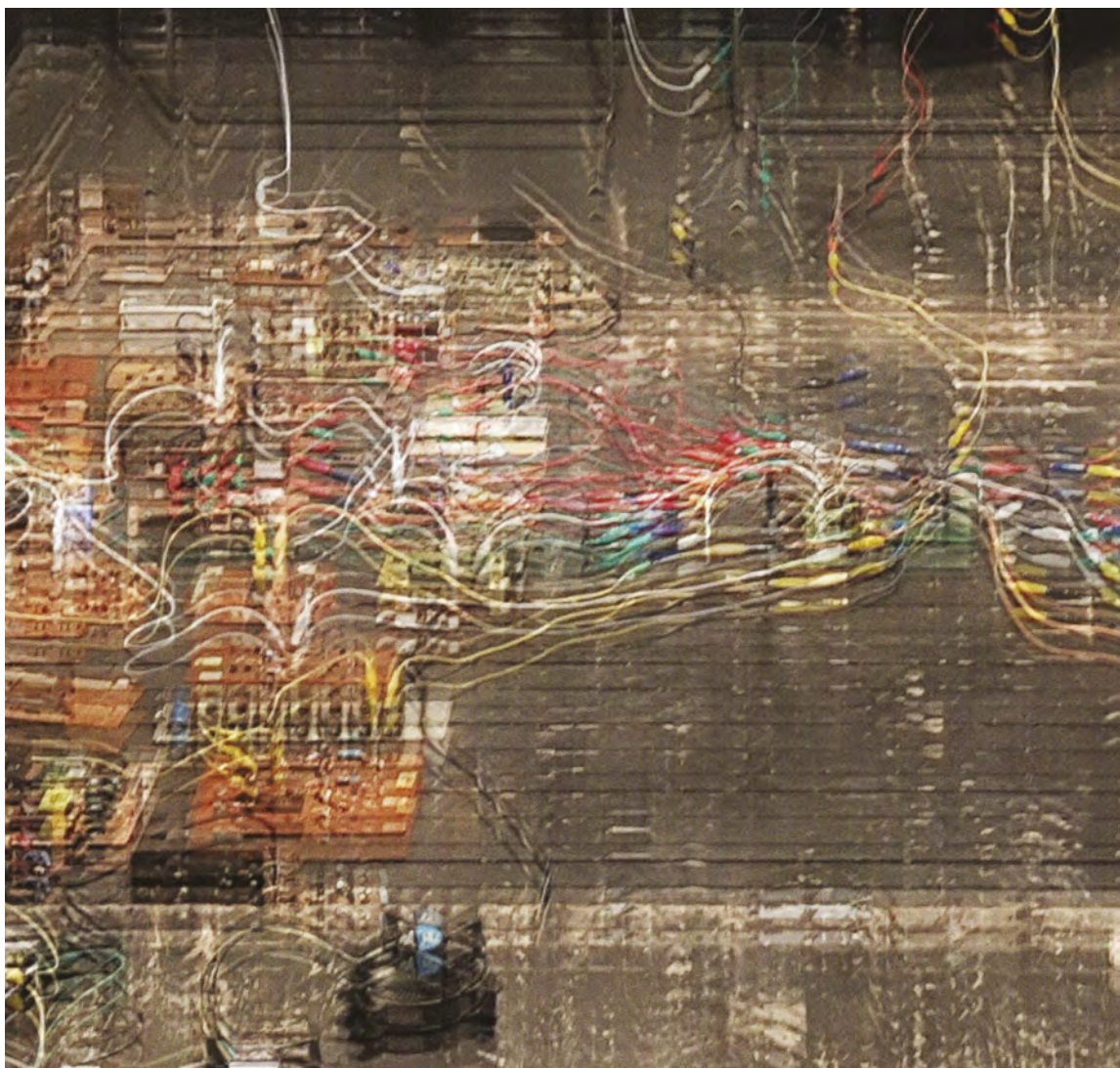
MARJA/DRAMA MBO

Aanvankelijk was het moeilijk, soms onmogelijk, digilessen ter voorbereiding te maken. Nog los van 't geworstel met m'n oude computer. Mijn enthousiaste stemgeluid werd begeleid door een aanhoudende stofzuigertoon.

Veel schriftelijke opdrachten, dat leek ieder van ons team aanvankelijk de beste uitweg. Later keken we naar de energie van leerlingen in een hele week, gingen meer samenwerken, een project aanbieden. Zoals een uitvergroet, geloofwaardig spel maken, aan de hand van een keuze uit vijf types. Die types maken dan een sport en een kookvlog. Of een toneelschrijfwedstrijd-week of een mime week, onderwerp: vallen op bed..

Een groot deel van de examens was aanvankelijk digitaal. De winst is dat de leerlingen meer aandacht besteden aan de filmpjes of powerpoints die ze moeten maken. Het gesprek erover verloopt trager en afstandelijker. Dat is niet altijd een nadeel, maar emoties zijn moeilijker te zien. Of iemand nadenkt of het echt niet weet??

We waren in trouble met het examen *Meespelen*. Dat bestaat uit een week werken met een

externe regisseur. We mochten het oefenexamen dat eerder plaatsvond, gebruiken voor de beoordeling. Aangevuld met verklaringen uit de stage. Fijn dat dat kon, maar niet ideaal.

LENNIE/VAVO

De vavo is een geval apart. Alles draait om het examen. Leerlingen vanaf 18 jaar die om welke reden dan ook geen diploma hebben behaald kunnen in één jaar alsnog slagen. De ervaringen van mijn havo- en vwo-groep met het kunstvak lopen - op zijn zachtst gezegd - nogal uiteen, voor sommigen is het zelfs de eerste keer dat ze het volgen.

Aanvankelijk was ik met niets anders meer bezig dan met se's maken. Dat zit zo. Toen de scholen dicht gingen waren we net begonnen met de derde toetsperiode, mijn leerlingen

zouden zich wagen aan het se *massacultuur*. Even bevonden we ons in een soort limbo. Zou het doorgaan, zou het dichtgaan?

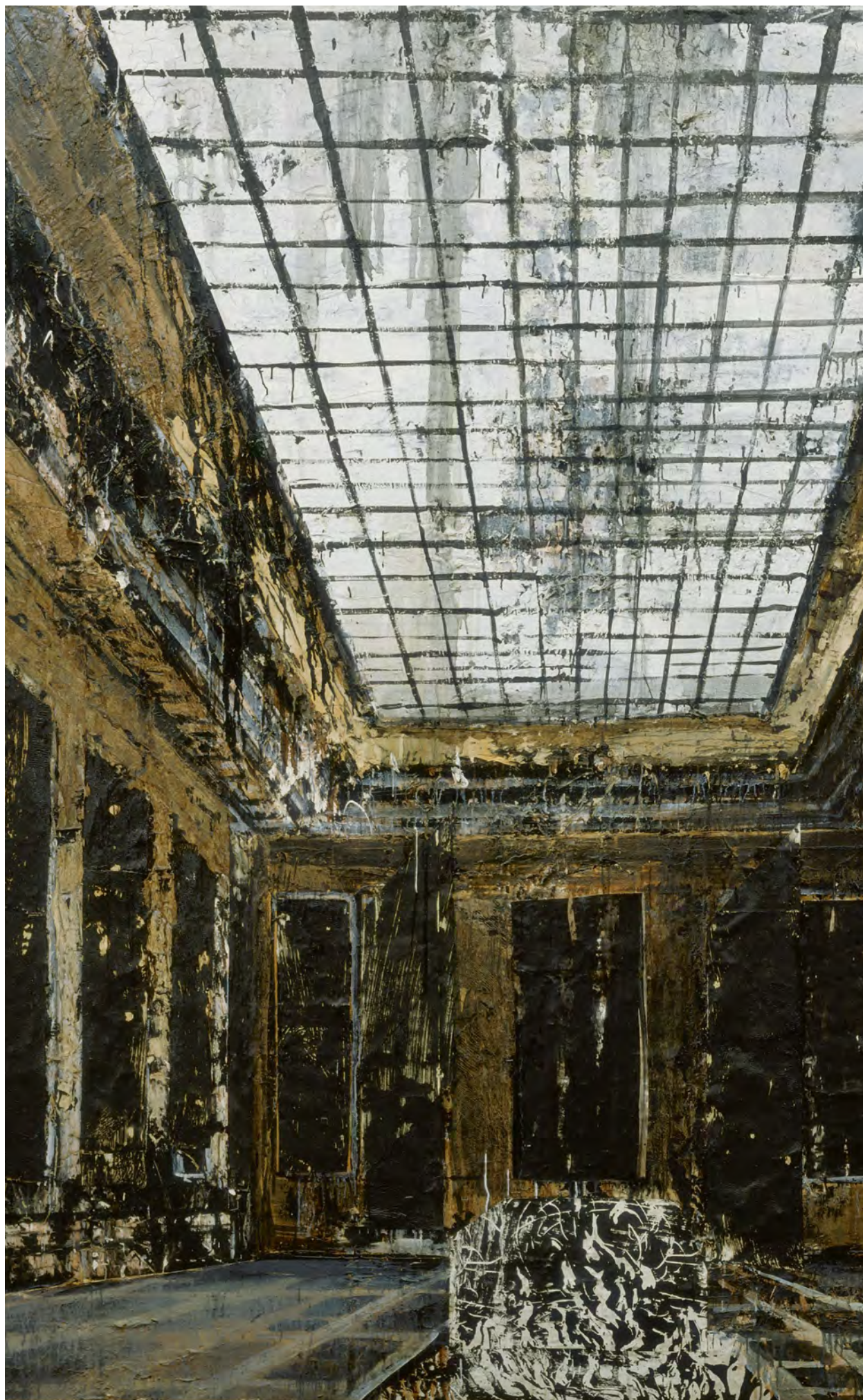
Om de leerlingen te kunnen spreiden over meerdere lokalen moesten alle audio- en videofragmenten uit de toets gehaald worden, zodat de examens ook zonder computer gemaakt konden worden. Dat betekende een hoop nieuwe, fragmentloze vragen maken. Toen er uiteindelijk groen licht kwam om door te gaan, begon de school aan een enorme bliksemoperatie. Na de afronding van de toetsweek periode drie, volgde de inhaal/herkansingsweek. Ze kunnen daarin één van de drie periodes herkansen. Alle toetsen moesten 'coronaproof' worden gemaakt en er moest een extra inhaalmogelijkheid komen voor de se's uit periode drie, omdat veel leerlingen (of hun ouders) in

die eerste gekke week dat we weer begonnen het niet aandurften naar school te komen.

En toen kwam de Resultaatverbeterings-toets (RV-toets) er ook nog bij. Nog een laatste kans om het vak te halen, een toets die 50% (!) van het eindcijfer bepaalt. Een toets die dus het hele examenjaar KUA moet omvatten. Uiteraard moest daar dan ook weer een inhaalversie van gemaakt worden, mocht een kandidaat verhinderd zijn. Het praktijkgedeelte was gelukkig voor de lockdown zo goed als afgerond. Ik kan geen toetsvraag meer zien.

Hoe we dat het volgend jaar aanpakken? Er kunnen ca. vierentwintig leerlingen in ons praktijklokaal, volgens de nieuwe maatregelen nog maar acht. Dat wordt een puzzel. ●

NIEUW LEREN MET OUDE THEORIE

In deze Covid-19 tijden organiseren we alles vanuit huis en investeren we in nieuwe ideeën en praktijken in online onderwijs. Interactief, socratisch leren lukt niet goed via het computerscherm en dus zullen we moeten zoeken naar nieuwe vormen van communicatie en samen heuristisch (ontdekkend) leren.

Toen half maart de 'intelligente lockdown' werd opgelegd, moesten universiteiten en hoge scholen, net als alle andere vormen van onderwijs, per onmiddellijk overschakelen op het online aanbieden van de stof. Dat resulteerde veelal in het maken van power point recordings in Zoom, het aanbieden van livestreamcolleges via een onderwijsomgeving als Canvas en het organiseren van chat- en discussiebijeenkomsten waarbij de studenten niet altijd zin bleken te hebben om camera en microfoon aan te zetten en daadwerkelijk te participeren. De tijdsinvestering en de druk waren zwaar, maar de organisatie van deze nieuwe activiteiten verliep over het algemeen snel en soepel. Docenten en studenten klaagden veelvuldig dat het allemaal wel erg saai, gescript en voorspelbaar werd. Maar er kwam ook een nieuw archief van filmpjes en podcasts. Dat archief bleek een veel groter bereik te hebben dan de specifieke groep studenten en is bovendien op elk moment te raadplegen.

COMBINATIE VAN OUD EN NIEUW LEREN

Als we in het volgend schooljaar meer energie willen halen uit onderwijs geven en krijgen, zullen we per onmiddellijk verder na moeten denken over andere activiteiten, leermodellen en tools die ons zullen moeten helpen de diepgang, interactie

en spontaniteit te bevorderen. Hybride vormen van live en online onderwijs zijn wellicht mogelijk en aantrekkelijk. We zullen moeten nadenken over het op een andere manier construeren van student-gemeenschappen, over andere methoden en vormen van kennis opbouwen. In dit artikel laat ik aan de hand van een voorbeeld zien hoe een combinatie van nieuwe praktijken en oude theorie tot stand gebracht kan worden. De cursus *Beauty and the Sublime Online* maakt deel uit van de mastertrack Art & Media Studies.

HET NIEUWE BEGRIJPEN DOOR HET OUDE

In de cursus *Beauty and the Sublime Online* gaat het erom oude, 18e-eeuwse esthetische theorieën en concepten te doordenken en toe te passen op hedendaagse fenomenen. Dit komt voort uit de observatie dat de snel veranderende wereld alleen te begrijpen is als wij op andere manieren met reeds opgebouwde vormen van kennis omgaan, waarbij we gekende concepten toepassen in nieuwe gebieden en het bekende laten botsen op het toevallige. Nieuwe digitale artefacten zijn juist dan te begrijpen als er *frames* worden gevonden om hen in een perspectief te plaatsen. De reeks is gegrond in Edmund Burke's *A Philosophical Enquiry into Origin of Our Ideas of the Sublime and Beautiful*

Anselm Kiefer, *Innenraum* (binnenruimte), 1981.
© Anselm Kiefer, 2005. Collectie Stedelijk Museum Amsterdam

MEER WETEN?

Het college *Beauty and the Sublime Online* maakt deel uit van de mastertrack Art & Media Studies die onder het Croho label Cultuur Studies wordt aangeboden aan de universiteit van Tilburg, School of Humanities & Digital Sciences. De colleges bieden studenten kennis op het gebied van cultuurstudies, zowel vanuit historisch als contemporair perspectief, inzage in kunst- en mediatheorieën en concepten, en mogelijkheden om met verschillende disciplinair verankerde methoden om te gaan. Globalisering en digitalisering zijn de ijkpunten van de opleiding: de wereld is groter dan Nederland en toekomstige studenten zullen zich op een goede en communicatief sterke manier tot die wereld moeten leren verhouden. Wij leiden studenten op tot media- en cultuurbeschuwer, consultant, journalist of wetenschapper. Het programma is interdisciplinair: studenten komen in aanraking met kunsten (kunstgeschiedenis en hedendaagse artistieke fenomenen), met populaire cultuur en celebrity mechanismen, en met de rol die kunstenaars en schrijvers hebben in het publieke debat. Dat laatste is het unieke 'sellingpoint' van onze Tilburgse opleiding.

- www.youtube.com/watch?v=6XSoCipvyLs
- www.tate.org.uk/art/research-publications/the-sublime

(1757) waarin het sublieme als het huiveringwekkende en tegelijk aantrekkelijke wordt onderscheiden van het schone en harmonieuze. De opvattingen van Burke worden geplaatst naast die van filosofen als I. Kant, J.F. Lyotard en Terry Eagleton. Dit theoretisch frame vormt het skelet van de cursus. Vervolgens bestuderen we een veelvoud aan wetenschappelijke en kritische verhandelingen over het sublieme en het schone (zoals een mooie serie artikelen over het sublieme op de site van de Tate Gallery) en analyseren we verschillende casestudies, van Tarkovsky's film *Andrei Rublev* (1966) en de videogame *Journey* (2012) tot de omvangrijke literaire romanreeks van Karl Ove Knausgård, *Mijn Strijd* (2009-2011) en verschillende Hollywood climate-fiction movies. Studenten maken opdrachten en analyses in een portfolio en ronden de cursus af met een eind-essay.

IDEEËN VOOR ONLINE ONDERWIJSVORMEN

Hoe werkt een dergelijk college in een Covid-19 context, hoe werken verschillende onderwijsvormen online? Veel onderwijsvormen moesten aangepast worden om de groep van twaalf studenten geëngageerd te krijgen en te houden. Ik noem enkele tools die werden ingezet en benadruk daarbij dat de effectiviteit ligt in een geheel van elkaar steeds opvolgende en beïnvloedende activiteiten, een estafette van acties en ideeën:

Deep reading Zoom-sessies: deep reading veronderstelt dat er in een groep gemeenschappelijk een theoretische tekst wordt gelezen, waarbij het niet alleen gaat om wat er in de tekst staat en hoe hij is opgebouwd, maar ook om wat de tekst doet, hoe de tekst

effectief is. Dit doen we door om beurten een passage voor te lezen en dan de meest relevante zin of passage eruit te halen. In een livesessie gebeurt dit als we met elkaar aan een grote tafel zitten, maar op Zoom werkt het ook: iedereen heeft de tekst voor zich op het bureau, en we lezen om de beurt voor en duiken in een bepaalde passage.

Recorded power points: worden zowel door de docent als door telkens twee studenten gemaakt. De docent neemt de lastigste theoretische kwesties voor haar rekening, de studenten maken presentaties van meer kritische artikelen en becommentariëren de ingenomen standpunten. In de power points verwijst men naar elkaar.

Travel library: studenten brengen materiaal zoals boeken die relevant zijn, foto's of objecten bij elkaar langs (dit kan helaas niet als zij de cursus vanuit het buitenland volgen). Het doel is kennis uitwisselen, maar ook elkaar in levende lijve zien. Het tastbare (sensibele) krijgt een nieuwe dimensie als we elkaar alleen online spreken en zien. *Diary collage*: studenten en docent maken een collage van hun werkplek en hun dagelijkse bezigheden, een soort beeldend dagboek dat laat zien hoe zij aan het werk zijn en hoe de tijd doorgaat. *Big zoom sessions*: de hele groep bij elkaar, waarbij steeds een andere student de regie neemt en de inleiding houdt.

HET SUBLIEME IN HET DAGELIJKS LEVEN

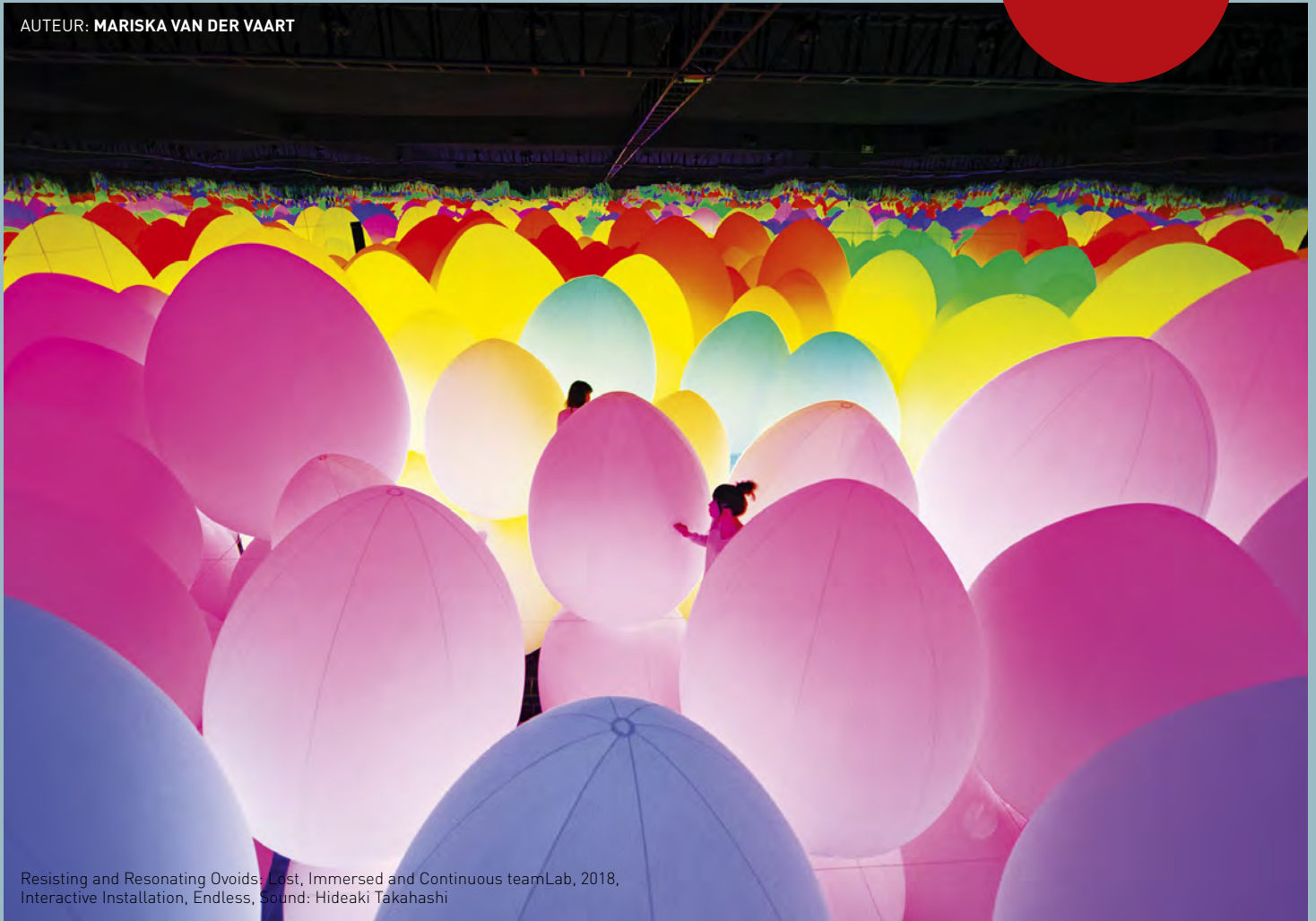
Toen het college over het sublieme begon was het februari en had niemand een voorstelling van een intelligente lockdown. Halverwege de cursus beseften we dat de situatie waarin we ons bevonden, aansloot op alles

wat we in de context van het esthetische sublieme aan de orde stelden. Hier was iets aan de gang dat een grotere schaal kende dan we aanvankelijk vermoedden, dat een wereldwijde impact had, terwijl het virus zelf niet waarneembaar was. Hier werd een 'natuurfenomeen' zichtbaar dat vele implicaties had voor ons sociale gedrag, dat angst oproep, en alles op een imponerende manier tot stilstand bracht. Niet verbazingwekkend was, dat de eindopdrachten die studenten inleverden vaak Covid-19 gerelateerde fenomenen betroffen: zoals de Zuid-Koreaanse film *Flu* (2011) die een pandemie aan de orde stelt en de video game *Plague Inc.* (2012) of het Instagramfenomeen waar amateurkoks een perfecte foto maken van een kleurrijke schotel. Het sublieme bleek voortdurend te verbinden met de dagelijkse activiteiten in een samenleving in quarantaine.

HERINNER DE TOEKOMST

Voordat de collegereeks begon, keken studenten naar de documentaire *Remembering the Future* (2014), over Anselm Kiefer, die in verschillende ateliers aan het werk is. Zijn manieren om oude materialen te hergebruiken, om symbolen nieuwe betekenis te geven, om de schaal van objecten te herbepalen en 'uit te vinden wat we hier aan het doen zijn', kregen in het licht van wat er in de afgelopen maanden gebeurde nog meer zeggingskracht. De wereld staat in zekere zin op z'n kop, maar de uitdaging ligt in het creatieve reageren, in het zoeken naar andere manieren om met elkaar in debat te blijven en om deze tijd te leren begrijpen. De toekomst zal in ieder geval anders worden dan we hadden voorgesteld. ●

AUTEUR: MARISKA VAN DER VAART

Resisting and Resonating Ovoids: Lost, Immersed and Continuous teamLab, 2018, Interactive Installation, Endless, Sound: Hideaki Takahashi

VERBONDEN DOOR DE LEERVRAAG

Wat zijn de overeenkomsten tussen een leeg zwembad, een winderig en koud open veld waar je met kaplaarzen aan doorheen baggert en een omvangrijk project met koor, orkest, conservatorium en voortgezet onderwijs? Die zijn er natuurlijk niet letterlijk, maar het zijn voorbeelden van *learning communities* die in dit themadeel schitteren. Het laat zien hoe divers die ingevuld kunnen worden.

Bij de voorbereiding van dit thema waren we nieuwsgierig naar hoe de processen verlopen die nodig zijn om een (nieuwe) leergemeenschap te ontwikkelen en welke randvoorwaarden

daarbij belangrijk zijn. We vroegen ons af hoe *community of learners* er zoal uitzien en welke samenstellingen succesvol blijken. Zijn er nieuwe, digitale leergemeenschappen ontstaan door corona en zo ja, hoe werken deze online initiatieven? De danscommunity sloeg bijvoorbeeld de handen ineen met het idee dat dans in tijden van crisis verlichting kan bieden en de dansgemeenschap onderling sterker kan maken.

Leden van een *community of learners* zijn met elkaar verbonden (of kunnen dat worden) door een leervraag over eenzelfde onderwerp.

Samen onderzoeken ze die vervolgens. Door het onderzoeksproces te delen, ontstaan er ideeën. Dat kan naar aanleiding zijn van een *big idea*, waarmee direct een dieper inzicht gedeeld wordt en dat verbindingsmogelijkheden schept. Een community kan ook letterlijk zichtbaar worden op de bodem van een leeg zwembad, waarin met vellen papier en tape iets gedeeld en verbonden wordt. Hoe groot de verschillen tussen de *communities of learners* ook lijken, één ding hebben ze in ieder geval met elkaar gemeen: de bereidheid om met elkaar te leren en zo samen verder te komen.

EÉN PLUS EÉN IS MEER

PABO EN KUNSTVAKSTUDENTEN LEREN
MET EN VAN ELKAAR ALS *TEAMPLAYERS*

AUTEURS: ELLEN VAN HOEK
EN MELISSA BREMMER

Studenten van de Pabo Hogeschool van Amsterdam (HvA) en de docentopleidingen beeldend, dans en theater van de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten (AHK) ontwierpen samen kunstlessen, voerden ze uit en reflecteerden erop. Wat levert hen dat op? Dat lichten we onder andere toe in dit artikel.

THE BEST OF BOTH WORLDS

De laatste decennia is er internationaal een debat gaande over de kwaliteit van kunsteducatie. De vragen gaan ondermeer over wat bepalend is voor de kwaliteit, wat de inhoud van de kunstlessen is en waar kunsteducatie over zou moeten gaan. Een onderliggende vraag die vooral in Nederland speelt is wie kunsteducatie in het primair onderwijs moet - en kan - verzorgen. Zowel groepsleerkrachten als kunstvakdocenten zijn bevoegd daar kunstzinnige oriëntatie te geven.

Groepsleerkrachten geven regelmatig te kennen dat ze zich niet zeker genoeg voelen, te weinig vakspecifieke kennis hebben, kortom niet voldoende toegerust zijn goede kunsteducatie te verzorgen (o.a. Bremmer & Van Hoek, 2020). Tegelijkertijd wordt kunstvakdocenten verweten dat ze weliswaar genoeg vakkennis hebben, maar dat het hen vaak ontbreekt aan specifieke pedagogische en didactische vaardigheden die voor het po nodig zijn (Wervers & Van Miert, 2017). Naar aanleiding van die bevindingen zijn er diverse professionaliseringstrajecten voor beide docentengroepen ontstaan, die beogen de 'tekorten' aan inhoudelijke of pedagogisch-didactische expertise op te lossen.

Een andere aanpak is om beide docentengroepen samen te laten werken - *the best of both worlds* in te zetten - beider expertise te gebruiken en vanuit die 'kracht' een bijdrage te laten leveren aan de kwaliteit van de kunstlessen. Een samenwerkingsvorm die dat mogelijk maakt is co-teaching: samen lessen ontwerpen, uitvoeren en nabespreken. *Co-teaching* is er vanuit zijn oorsprong niet op gericht om de partners vaardigheden te laten verkrijgen, maar om ze effectief te laten samenwerken om daarmee beter (effectiever) onderwijs voor de leerlingen te creëren.

Co-teaching kost echter ook tijd; een schaars onderwijsgoed. Pabo-HvA en de AHK-opleidingen besloten daarom hun studenten al tijdens hun opleiding te laten kennismaken met deze samenwerkingsvorm. Met het doel om pabostudenten en kunstvakdocentstudenten in gemengde koppels kunstlessen te laten bedenken en die door hen uit te laten voeren, in de verwachting dat zo de kwaliteit van kunsteducatie verbetert.

DRIE ONDERWIJSKUNDIGE CONCEPTEN

Aan de basis van de module *Teamplayers* liggen drie onderwijskundige concepten. Het eerste is *4CO-teaching*. Bij deze bijzondere vorm van co-teaching ontwikkeld door de Canadese onderwijskundige Planche, werken docenten niet alleen op een systematische manier samen, ze worden ook samen verantwoordelijk gemaakt voor het onderwijsproces. *4CO-teaching* bestaat - zoals de naam al zegt - uit vier fases: *co-design*, *co-execution*, *co-debriefing*, en *co-reflection*. Tijdens *co-design* ontwerpen de docenten samen een les, gedurende *co-execution* delen ze de verantwoordelijkheid voor het uitvoeren ervan en

Zoetjesaan druppelen ze binnen. Er gaan telefoons, er komen appjes binnen: 'Ik ben in de verkeerde metro gestapt', 'waar is de ingang?'. Studenten verzamelen zich in een zaaltje van de theateropleiding van de AHK. Het is de opmaat voor de eerste bijeenkomst van de *4CO-teachingsmodule Teamplayers* die studenten van de Pabo-HvA en de docentopleidingen beeldend, dans en theater van de AHK kozen om te volgen. Hun opleiders zijn dan al een paar maanden druk met het ontwerp van de module, voortgestuwd door maatschappelijke discussies over de kwaliteit van kunsteducatie.

Keiichi Tanaami, **Good-by Elvis and USA**, Videostill, 197, © Keiichi Tanaami + Galerie Gebr. Lehmann, Dresden / Staatliche Museen zu Berlin, Nationalgalerie / 2010 erworben durch die Stiftung des Vereins der Freunde der Nationalgalerie für zeitgenössische Kunst

zetten daarbij elk hun eigen expertise in. Meteen na de les worden tijdens *co-debriefing* ervaringen met de les besproken en in de fase van *co-reflection* vindt er een diepere reflectie plaats op respectievelijk het ontwerp, de uitvoering van de les en de leeruitkomsten van zowel leerlingen als docenten. De co-reflectiefase is bovendien het startpunt voor een nieuwe cyclus van *4CO-teaching*. Bij het ontwerpen en reflecteren volgens *4CO-teaching* kunnen meerdere docenten betrokken zijn, echter twee docenten voeren de lessen daadwerkelijk uit.

Het tweede concept dat in de module *Teamplayers* is toegepast, is dat van *peer learning*. In de module staat het leren tussen twee *aankomende* docenten centraal, zogenaamde peers. Peers hebben een gelijksoortige opleiding, zijn lotgenoten, leeftijdgenoten of maatjes. Leren onder peers heeft een bijzonder kenmerk: vanuit een *gelijkwaardige* positie wordt elk uitgenodigd kennis te formuleren en elkaar van feedback te voorzien (Toppings, 2005). In de gesprekken die ze met elkaar voeren bespreken ze hun ideeën, bieden ze elkaar andere gezichtspunten en ondersteunen ze zo elkaars leer- en denkprocessen (Gardiner & Robinson, 2009).

Tot slot is er het concept *boundary crossing*. Co-teaching speelt zich af tussen twee docenten met onderscheidende expertises. Bij de samenwerking delen zij ervaringen vanuit hun eigen kennis- en ervaringsdomein, en worden tegelijkertijd geconfronteerd met de verschillende opvattingen en inzichten van hun partner.

Elk moet dus bereid zijn de grens van het eigen domein te overschrijden en - in ieder geval deels - het onbekende domein van de ander binnen te gaan (Tsui & Law, 2007). Op deze 'grenzen', daar waar het schuurt, kunnen docenten van elkaar leren (Akkerman & Bakker, 2012).

DE MODULE EN DE FASEN

De opleiders van beide instellingen zetten een module op van tien bijeenkomsten. De eerste vier bijeenkomsten waren zodanig ingericht dat zij ruimte gaven voor zowel de introductie als aan het ontwerpen van de kunstlessen. De studenten leren het concept *4CO-teaching* kennen, maken kennis met elkaar en vormen de samenwerkingsduo's. Ze gaan op bezoek bij elkaars opleidingsinstituut zodat zij zich een beeld kunnen vormen van de sfeer, de lesfaciliteiten en het leerklimaat.

Tijdens de derde bijeenkomst bezoeken de duo's de stageschool van de pabo- student waar ook de kunstlessen zullen worden uitgevoerd en beginnen de

studenten met het ontwerpen van de lessen. Ook in de vierde bijeenkomst gaan ze door met ontwerpen, maar nu onder begeleiding van de docentopleiders.

Vervolgens is de *co-execution fase*, daarin voeren de studenten samen vier kunstlessen uit en houden ook samen, na afloop, een debriefing. Daar is een reflectie-instrument voor ontworpen, maar de studenten kunnen ook samen een videoreflectie maken. Tijdens de uitvoering van de lessen komen incidenteel docentopleiders langs en geven feedback aan de studentenduo's. De *co-reflection fase* ten slotte beslaat twee bijeenkomsten. Tijdens de eerste reflecteren de duo's op de kunstlessen op grond van hun verslagen en de video's en ze bereiden een presentatie voor over hun ervaringen. De laatste bijeenkomst is gewijd aan de presentaties en tot slot formuleren de studenten per opleidingsinstituut hun slotconclusies en delen deze met de hele groep.

EVALUATIEONDERZOEK

Gedurende de uitvoering van de module is een evaluatieonderzoek uitgevoerd om inzicht te krijgen in zowel de ervaringen met de module als in de leeropbrengsten ervan. Op grond van de resultaten zal de module - voor het gebruik in het volgende schooljaar - verbeterd worden.

Hoe ervaren studenten van de AHK en de Pabo-HvA de module *Teamplayers* en welke aanbevelingen doen ze voor de verbetering ervan?

Welke leeropbrengsten ervaren de studenten van de AHK en de Pabo-HvA door het samen ontwerpen en uitvoeren van de kunstlessen volgens *4CO-teaching*? Welke leeropbrengsten zien docentopleiders van de AHK en de Pabo-HvA bij hun studenten door het ontwerpen en uitvoeren van de kunstlessen?

Tijdens het evaluatieonderzoek zijn allereerst gegevens verzameld aan de hand van observaties van de studenten; zowel tijdens module-bijeenkomsten als tijdens de kunstlessen die ze uitvoerden. Bovendien zijn er aan het einde van de module interviews gehouden met de zes docentopleiders en werden de eindreflectieverslagen van de tweeëntwintig studenten (11 koppels) geanalyseerd.

RESULTATEN ERVARINGEN EN LEEROPBRENGSTEN

Wat betreft de ervaringen met de module merkten de studenten op dat zij tijdens het ontwerpen meer begeleiding zouden willen, een opleider zou kunnen helpen om hen meer inzicht te doen krijgen in elkaars expertise. Ze bleken het samen uitvoeren van de

lessen vooral als een wederkerig proces te ervaren, waarbij ze veel steun aan elkaar hadden. Veel studenten vonden het aantal gegeven lessen te weinig; als de samenwerking eenmaal op gang kwam, waren de lessen afgelopen. Hun advies was dan ook om het aantal te geven lessen uit te breiden. De gezamenlijke nabesprekingen *direct* na de lessen verliep soepel. 'Doordat het een reeks was en wij na iedere les reflecteerden, kon je veel sneller doorgroeien' (student beeldend). De kanttekening die gemaakt werd was dat de gezamenlijke reflectie - met alle medestudenten - niet aan het einde van de module zou moeten zijn. Als dat op een eerder moment wordt gedaan kunnen namelijk de inzichten uit het reflectieproces nog verwerkt worden.

Bij de leeropbrengsten werd duidelijk dat de studenten een balans leerden te vinden tussen een veilig leerklimaat voor de klas met orde en duidelijke afspraken, en een artistiek leerklimaat met ruimte voor zelfexpressie, onderzoek en inbreng van leerlingen. Ze leerden bovendien te variëren met de rolverdeling: van vooral op eigen terrein, naar een verdeling waarbij ieder meer buiten zijn comfortzone trad, de schurende grenzen slechtend. 'Ze hebben meestal allemaal oefeningen en rollen afgesproken. En daar hebben ze na afloop dan ook echt een gesprek over' (docent theater).

De studenten rapporteerden dat ze actief aan een goede onderlinge verstandhouding werkten, door in alle openheid veel met elkaar te praten en te overleggen. 'We hebben ons allebei erg opengesteld als het om elkaars expertise ging. Wij hebben meerdere keren te kennen gegeven hoe fijn we het vonden om beschikking te hebben over elkaars sterke kanten.' Ze voelden zich door die ontwikkeling *samen* sterker voor de klas en vonden het prettig elkaar aan te vullen en te ondersteunen: 'Doordat ik haar expertise had, kon ik mijn onzekerheden meer loslaten' (student pabo). Desgevraagd zeiden ze dat ze nauwelijks problemen hadden om elkaar te begrijpen, als er onbekende termen vielen, dan praatten zij elkaar bij. Zo leerden zij elkaars vocabulaire.

Kunststudenten gaven te kennen dat zij veel geleerd hebben over hoe je een balans kunt vinden tussen aandacht voor de groep versus die voor de individuele leerling, hoe met leerlingen een creatief proces vorm te geven, hoe je bewuster orde kunt houden en lesdoelen kunt formuleren. Pabostudenten merkten op dat zij nu meer houvast hebben om zelf een kunstles te kunnen geven, meer aandacht hebben voor het (creatieve) proces van de individuele leerling

en met meer durf het concept van een open lesopzet met ruimte voor de inbreng van leerlingen kunnen uitvoeren.

Volgens de docentopleiders leerden de studenten door de intensieve samenwerking elkaar en elkaars vak te respecteren. Voor kunststudenten die willen gaan werken in het po is er, zo zeggen ze, nu inzicht in de aanpak van de groepsleerkracht. Ze merkten ook op dat de pabostudenten minder afstand voelden tot de kunstvakstudenten en hun aanpak leerden te begrijpen.

INGELOSTE VERWACHTINGEN

Hoewel die uitkomsten van het evaluatieonderzoek overwegend positief zijn, blijft het de vraag of *4CO-teaching* daadwerkelijk de kwaliteit van kunsteducatie verbetert. Tijdens onze observaties van de stagelessen zagen we dat de aandacht van zowel de studenten als de opleiders sterk op de samenwerking en op de inhoud van de lessen gericht was en niet zozeer op dat wat de leerlingen leerden of geleerd hadden. Dat had tot gevolg dat er weinig ruimte overbleef om te kijken hoe de leerlingen zich konden ontwikkelen door die samenwerking. Het verdient dan ook aanbeveling om twee lessenseries te geven: tijdens de eerste cyclus kan de meeste aandacht uitgaan naar de samenwerking en in de tweede cyclus kan die gericht zijn op de leerlingen.

De opleiders hadden, voorafgaand aan de module, niet gedefinieerd wat zij verstonden onder 'kwaliteit in kunsteducatie'. Het gevolg was dan ook dat elk de kwaliteit van de stagelessen anders beoordeelde. Een aanbeveling zou zijn om het kwaliteitsbegrip vooraf wel te operationaliseren en dit dan met de studenten te bespreken.

Al met al, en rekening houdend met de aanbevelingen uit het onderzoek, biedt de module *Teamplayers* een goede mogelijkheid voor studenten om co-teaching diepgaand te ervaren voordat ze het onderwijs ingaan om de kwaliteit van kunstonderwijs te helpen verbeteren. ●

Ellen van Hoek heeft als zelfstandig onderzoeker onder andere onderzoek gedaan naar beoordeling in de kunsten, co-teaching en leerlijnevaluatie.

Melissa Bremmer is lector Kunsteducatie aan de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten.

Met dank aan Mocca, dat zowel inhoudelijk advies gaf als een bijdrage leverde uit het door de *motie Van Roemburg* (gemeenteraad Amsterdam) eenmalig beschikbaar gestelde budget voor cultuureducatie.

MEER LEZEN

- Hoek, E. van (2018). *Teamplayers. Co-teaching in het kunstonderwijs in het primair onderwijs*. Amsterdam: MOCCA www.ahk.nl/media/ahk/docs/lectoraat/Mocca-Teamplayers-ahk.pdf
- Akkerman, S.F., & Bakker, A. (2012). Het leerpotentieel van grenzen: "Boundary crossing" binnen en tussen organisaties. *Opleiding en Ontwikkeling*, 25(1), 15-19.
- Bremmer, M. & van Hoek, E. (2020). *Teamplayers: 4CO-teaching in arts education in primary education*. *International Journal of Education & the Arts*, 21(9). <http://www.ijea.org/v21n9/index.html>
- Topping, K. J. (2005). Trends in Peer Learning. *Educational Psychology*, 25(6), 631-645.
- Wervers, E., & Van Miert, M. (2016). *De kunstvakdocent in het PO*. Utrecht: LKCA.

JEROEN NISSEN

Na zijn studie op AKV I St. Joost (Den Bosch) begon Jeroen aan zijn praktijk als documentair illustrator op Fontys Hogeschool voor de Kunsten. Hij legt daar voornamelijk gebeurtenissen, evenementen, ontmoetingen en mensen vast in zijn tekeningen. Jeroen vindt het fijn om in een redactionele context te werken. Naast illustraties heeft hij een voorliefde voor het maken van portretten. Hij werkt vrijwel altijd met traditionele materialen en het digitale werk probeert hij uit te stellen tot de afwerking. Wanneer de tijd zich ervoor leent, zou hij het liefst voor iedere opdracht de grafiekwerkplaats induiken. @jeroen.nissen

1

1. Portret nummer 001. Inkt op papier
2. Clubkids. Inkt en wasco op papier

2

ONTWIKKELTEAMS BIG IDEAS

SAMEN GROTE IDEEËN ONTWIKKELEN
MET KUNSTVAKDOCENTEN

TWEE JAAR GELEDEN STARTTE HET DOCENTONTWIKKELTEAM (DOT) KUNSTVAKKEN ONDER DE VLAG VAN FONTYS MASTER KUNSTEDUCATIE EN TILBURG UNIVERSITY. HET TEAM BESTAAT UIT KUNSTDOCENTEN MET DIVERSE DISCIPLINAIRE ACHTERGRONDEN EN IS OP INITIATIEF VAN DIE DOCENTEN ONTSTAAN. HET IDEE IS OM INTERCOLLEGIAAL NA TE DENKEN EN SAMEN KNELPUNTEN UIT DE PRAKTIJK AAN TE PAKKEN.

"EEN BIG IDEA ZOU DE LEERLING DIRECT EEN DIEPER INZICHT MOETEN GEVEN IN DE ESSENTIE VAN HET VAK"

AUTEUR: PIEN SCHOOL
FOTO: ID. TECART, 2020

De interdisciplinaire vakken CKV en KUA zijn zo breed dat het soms lastig is hier op een zinvolle manier vorm aan te geven. Wat bied je wel aan en wat komt daardoor te vervallen? Hoe kun je leerlingen een dieper inzicht geven in kunst en cultuur in de beperkte tijd die er is? Deze vragen stonden centraal tijdens het symposium van het docentontwikkelteam, afgelopen februari. Het symposium markeerde het einde van een eerste traject, waarin docenten voortgezet onderwijs maandelijks bijeenkwamen om samen na te denken en onderzoek te doen naar problemen die ze tegenkomen in de kunstvakken.

THEORIE BIG IDEAS

Tijdens de eerste bijeenkomsten van het dot werden gemeenschappelijke dilemma's uit de praktijk besproken. Hieruit kwamen twee hoofdvragen naar voren: hoe kan de waarde van het kunstvak beter worden gecommuniceerd met derden (leerlingen, ouders, collega's)? En hoe kan de veelzijdigheid van de (interdisciplinaire) vakken op een betekenisvolle manier worden gebundeld? Om deze twee vragen te kunnen beantwoorden werden in eerste instantie verschillende werkprocessen en onderzoeken beproefd, maar al snel richtte het DOT zich op bestaande theorieën over *big ideas* (Mitchell, Keast, Panizzon & Mitchell, 2017) die direct erg aanspraken.

Een *big idea*, of gewoon een groot idee, beschrijft de essentie van een vak in één korte zin en zou een leerling direct een dieper inzicht moeten geven in wat belangrijk in dat vak is. Dergelijke zinnen brengen samenhang aan tussen fenomenen/gebeurtenissen van een vak en convergeren uiteenlopende kennis tot één dieper inzicht. Voor het vak natuurkunde is bijvoorbeeld het volgende *big idea* genoteerd: 'Alle materie in het universum bestaat uit hele kleine deeltjes' (Harlen, 2010); het is een relatief eenvoudig gegeven dat toch direct een diep inzicht geeft in het vak. Het artikel van Mitchell et al. beschrijft dat een *big idea* idealiter ook generatief is. Dat wil zeggen dat het korte zinnetje rijk moet zijn aan verbindingsmogelijkheden met andere onderwerpen en docenten direct inspireert tot het ontwikkelen van opdrachten en werkvormen. Dit onderscheidt *big ideas* van leerdoelen, die zich meestal richten op één onderwerp, zich minder richten op de directe verbinding met andere domeinen en bovendien niet impliciet uitnodigen tot didactische werkvormen.

VIER GROTE IDEEËN

Onze *big ideas* van vakken gaan specifiek over

de vakinhoud. Het opstellen van *big ideas* van de kunstvakken vereist van docenten dat ze nadenken over waar het kunstvak in essentie over gaat. Wat zijn de grote ideeën die elke leerlingen (ouder, collega ...) zou moeten begrijpen om kunst interessant te vinden en te kunnen waarderen?

Eenvoudig is het niet, *big ideas* formuleren. Ook voor docenten die de lesstof goed in de vingers hebben vraagt het een intellectuele inspanning die bovendien een beroep doet op het vermogen om te kunnen abstraheren op een hoog niveau. Een prikkelrijke schoolomgeving (met soms grote werkdruk) werkt dat proces niet in de hand. Er is door het DOT dan ook lang de tijd genomen om ze te formuleren. Na veel discussies zijn er meerdere onderwerpen samengevoegd en deze werden steeds verder geabstraheerd. De formulering komt precies en is nog steeds in ontwikkeling.

Voorlopig zijn er vier *big ideas* geformuleerd.

Dialogoog: 'In kunst ontstaan dialogische relaties tussen artistieke, creatieve producten, betekenisgevers en de wereld.' **Cultuur/collectieve identiteit:** 'Kunst biedt een venster voor verschillende vormen van collectieve betekenisgeving (cultuur) zoals tradities, overtuigingen, levenswijzen en kennissystemen. **Hybriditeit/transformaties:** 'In het creatieve proces kan iets nieuws ontstaan uit de vermenging van (kunst)disciplines, media en culturen. **La Condition Humaine:** 'Kunst drukt iets uit wat wezenlijk is voor het menselijk bestaan en wat uitgedrukt moet worden/ wat uiting nodig heeft.'

STOEIEN

Er wordt in kunstvaksecties weliswaar veel nagedacht over vaardigheden, opdrachten en toetsen, maar er blijkt betrekkelijk weinig tijd om met elkaar na te denken over de inhoud van het vak. Waar gaat het vak in essentie over en welke inzichten zou een leerling zeker moeten hebben wanneer hij afstudeert? In het eerste traject van het DOT was er veel plezier om met elkaar te overleggen en te stoeien met de inhoud. Het bleek van grote waarde dat deelnemende docenten een verschillende disciplinaire achtergrond hadden en van diverse scholen afkomstig waren. Daarnaast bleek een neutrale locatie buiten de school van belang; om los te komen van het dagelijkse reilen en zeilen in de schoolpraktijk en met afstand te kunnen nadenken over de inhoud. Het komend schooljaar richten we ons op de vertaalslag naar de praktijk. ●

MEER INFORMATIE

Het docent ontwikkelteam van de Fontys Master Kunsteducatie komt van september tot april maandelijks samen op maandagmiddag van 15.00-17.00 in Tilburg en wordt begeleid door Sander Bax (Tilburg University), Peter Sniekers en Pien School (beiden FHK). Heb jij interesse om mee te denken of deel te nemen aan het ontwikkelteam? Stuur dan een e-mail naar de hoofdredactie hoofdredactie@kunstzone.nl

Meer weten over big ideas? Op pagina 55 vindt u een verdiepend artikel.

BIJ IEDER THEMA IN KUNSTZONE KIEST JEROEN ROP EEN KUNSTWERK UIT WAAR HIJ DE OGEN VAN DE LEZER VOOR WIL OPENEN.

TANKS IN ANTWERPEN

Wie interesse heeft in graffitikunst en dat eens in een prettig on-Nederlandse sfeer wil bekijken, reist op mijn advies af naar Antwerpen. Graffiti of street art heeft in Antwerpen de afgelopen tijd een flinke ontwikkeling doorgemaakt. Er zijn wandelroutes en apps verkrijgbaar die met tekst en uitleg langs tientallen *murals* van verschillende kunstenaars voeren. Een van de meest in het oog springende kunstwerken genaamd *Antwerp Baroque* van Yvon Tordoir

Hier begint de op het eerste gezicht onschuldige samenwerking tussen de lokale overheid en ooit illegale, nu brave graffitispuiters naar mijn idee een duister randje te krijgen. Ik voel het wanneer ik de kunstroute loop. Dat de machtsverhouding tussen kunstenaar

We zien een eenvoudig gevormde takelwagen een al even eenvoudige tank wegslepen. Het geheel, grafisch sterk, is niet veel groter dan een centimeter of twintig, aangebracht in 1990 door een onbekende maker. In heel de stad doken destijds deze makkelijk reproduceerbare takelwagentjes op. Het bleek een protest tegen het verscheppen van Amerikaanse militaire voertuigen in de Antwerpse haven en een aanklacht tegen de eerste Golfoorlog in het

DE CANON VAN ROP

Tanks, Eiermarkt Antwerpen, 1990. Foto: Jeroen Rop

– aangebracht op een parkeergarage aan de Eiermarkt – toont de naam van de stad in barokachtige letters. Voor de gemeente, samen met Museum Plantin-Moretus opdrachtgever voor dit enorme werk, heeft het voordelen. Antwerpen staat met dit soort street art bijvoorbeeld internationaal in de belangstelling. Een aardige bijkomstigheid. Grotere winst schuilt in het tegengaan van illegale graffiti. Door de gemeente uitgekozen kunstenaars mogen op speciaal aangewezen plekken in de openbare ruimte graffiti aanbrengen, binnen de grenzen van het betamelijke. Maar wat is betamelijk?

en opdrachtgever vaak gunstiger uitpakt voor de opdrachtgever is niet nieuw, ook niet per se erg. Maar bij deze kunstvorm die zo gekenmerkt wordt door oppositie en ongehoorzaamheid lijkt mij dat de ziel er volledig uitgeslagen is. Ik tref uitsluitend aardige beelden met hier en daar een politiek correcte boodschap. Het recalcitrante is weg.

Geruststellend is dan dit tafereeltje, gemaakt met een sjabloon en zwarte spuitverf, te ontwaren achter een hoop fietsen tussen de Fnac en het Hilton hotel op de Eiermarkt.

algemeen. Ze werden haastig verwijderd, alleen deze twee bleven over. Hoe klein het ook is, ik ervaar in dit stencil meer zeggingskracht en durf dan in het kolossale *Antwerp Baroque* aan de overkant. Ik hoop stiekem dat Tordoir op een maanloze nacht nog eens in een hoogwerker stapt om iets schunnigs aan zijn werk toe te voegen. Of een barok tankje.

JEROEN ROP IS EEN VISUELE OMNIVOOR, PROFESSIONELE DAGDROMER EN DOCENT BEELDENDE VORMING AAN EEN VO-SCHOOL IN GOES.

DIVERSE FEEDBACK BIJ ARTISTIEK ONDERZOEK

AUTEUR: ELSJE VAN LEEUWEN / FOTO: ANNIE SPRATT

Muurkunst in Melbourne (Australië)

VIJF KEER PER JAAR KOMEN DE MASTERSTUDENTEN VAN DE FONTYS HOGESCHOOL VOOR DE KUNSTEN (FHK) SAMEN TIJDENS INTERDISCIPLINAIRE ONDERZOEKSDAGEN. DEZE DAGEN ZIJN GEÏNITIEERD DOOR DE MASTER KUNSTEDUCATIE EN DE MASTER PERFORMING PUBLIC SPACE (PPS), MET ALS DOEL DE BEGELEIDING VAN ARTISTIEK ONDERZOEK TE VERSTERKEN.

Binnen de masters op de kunsthogeschool doorlopen studenten een individueel onderzoekstraject, waarbij ze een artistieke interventie of kunsteducatieve communicatie(-middelen) ontwerpen. Tijdens de onderzoeksdagen organiseren en stimuleren de zes masteropleidingen inhoudelijke uitwisseling om studenten zo tot vernieuwing, verdieping en verbreding in hun werk te laten komen.

De studenten laten zich leiden door hun eigen ideeën en door ontwikkelingen in hun werkveld. Hun artistieke onderzoekstrajecten worden weliswaar begeleid, maar vanwege de grote diversiteit aan onderwerpen of disciplines is er niet altijd voldoende specifieke expertise in de opleidingen om dat zelf te doen. We zochten daarom naar een vorm die studenten een groot aanbod aan externe, vakspecifieke, ondersteuning zou bieden.

EIGEN STURING

Die vorm 'werkt' nu als volgt. In de ochtenden organiseren de studenten een uitwisseling, lezing of een debat. Studenten van de Master of Music discussiëren met die van de Master of Architecture and Urbanism, en studenten van de Master Kunsteducatie participeren in projecten van die van de Master Performing Public Space. 's Middags gaan ze - individueel - in gesprek met experts. Elke dag spreekt de student andere experts, is er een andere lezing of debat. Met vijf onderzoeksdagen per jaar en drie gesprekken per keer, heb je dus de kans met vijftien experts over je onderzoekstraject te spreken. Omdat diverse experts diverse feedback geven, moet een student vanzelfsprekend meer sturing geven aan zijn onderzoekstraject.

Welke vragen heb ik voor de experts, hoe ga ik hun feedback toepassen, wat is bruikbaar, wat misschien niet? Ze weten dan niet altijd wat het goede antwoord is, wat ze 'moeten' doen. Alles wat je eerder dacht te weten, wordt opeens onduidelijk: 'Waarom hebben we niet gewoon één begeleider? Ik wil weten waar ik aan toe ben' (student MKE).

KRACHTIG LEREN

De experts zijn o.a. beeldend kunstenaars, onderzoekers, social designers, vormgevers, performers, beleidsmakers, ondernemers en artistiek leiders uit binnen- en buitenland. Allemaal verdienen ze hun sporen in de beroepspraktijk. Door met hen te spreken - en onderling, met elkaar - verbreden studenten hun horizon, leren vragen scherper te stellen, zien ze nieuwe invalshoeken, onderbouwen ze beter wat ze willen doen. De architect die sprak met een danser memoreerde het krachtige leren dat voor hem zowel als voor de student, plaatsvond tijdens het expertgesprek: 'Ruimte, daar kan je op zoveel verschillende manieren over spreken'.

Er zijn nieuwe contacten en onderlinge uitwisselingen tussen opleidingen ontstaan. Voor de verschillende masters dienden zich nieuwe docenten, examinatoren en opdrachtgevers aan. En, ook belangrijk: het initiatief is nu onderwerp van een studie naar feedback bij artistieke onderzoeken. ●

Elsje van Leeuwen is docent en coördinator bij de Master Kunsteducatie in Tilburg.

CLICK.: LEERGEMEENSCHAP IN HET BASISONDERWIJS

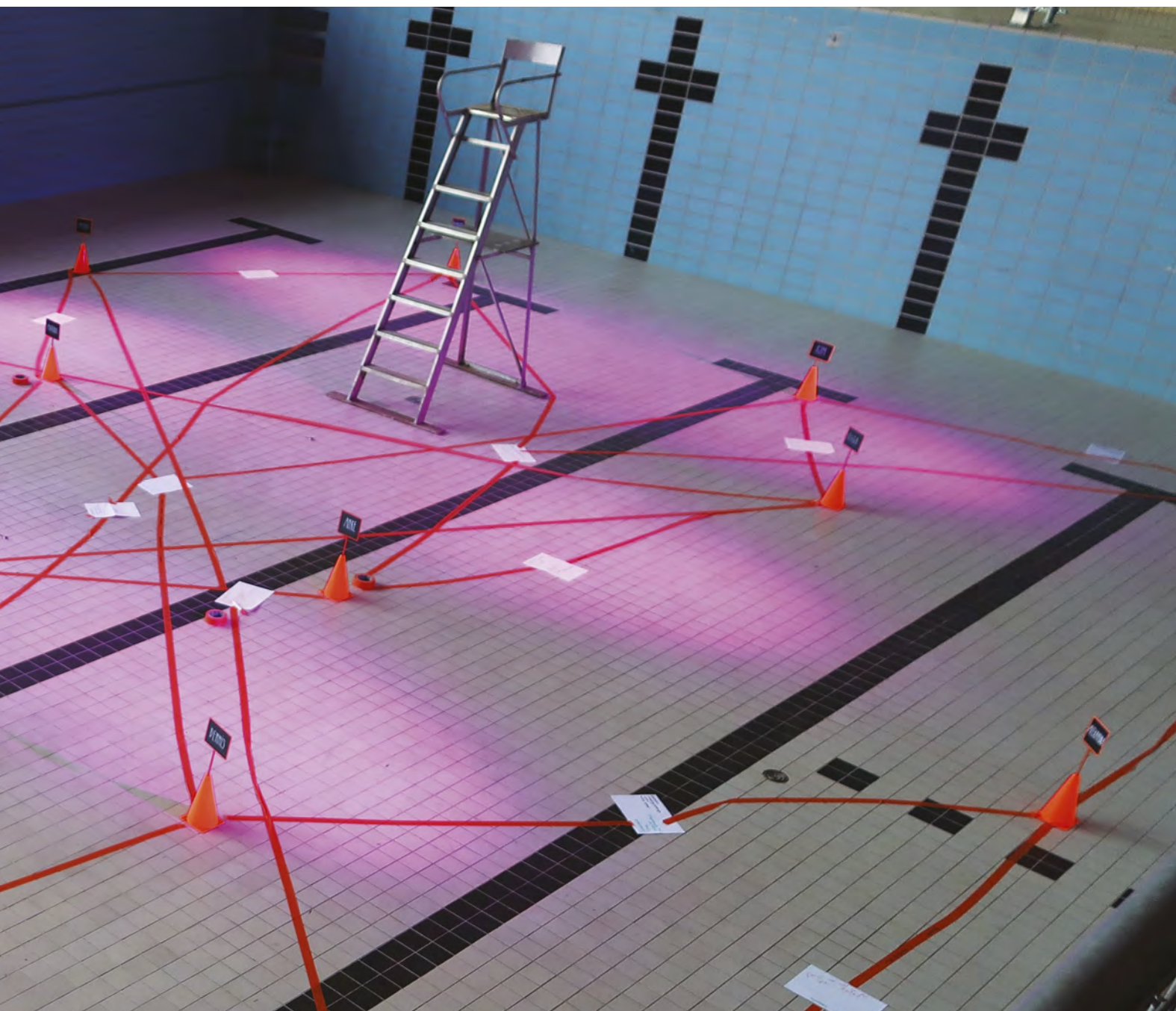
AUTEUR:
MARISKA VAN DER VAART
FOTO: ELLEN URSELMANN

Wat kunnen kunstvakdocenten en leerkrachten samen ondernemen om cultuureducatie betekenisvol te maken voor leerlingen? In Noord-Brabant is onder leiding van Cultlab en Fontys Hogescholen een traject uitgerold, *CLICK.*, om deze vraag te kunnen beantwoorden.

CLICK., een talentontwikkelingstraject voor leerkrachten, kunstvakdocenten (looptijd september 2019 t/m juni 2020) wordt begeleid door Stichting Cultlab. Kunstzone sprak met Annelijn Smulders en Robin Brugman, die samen Cultlab representeren.

Het is de missie van Robin en Annelijn om de verbeeldingskracht en creativiteit van kinderen te bevorderen. Ze willen dit realiseren door in

een 'lerend netwerk' de mensen 'om het kind' te begeleiden, zoals medewerkers van culturele instellingen en leerkrachten. Met dat idee hebben zij Cultlab opgericht; Robin met zijn expertise als leerkracht en Annelijn als docent beeldende vorming. Beiden hebben nauwe banden met opleidingen, zoals Kind en Educatie van Fontys Hogeschool en de kunstvakdocentenopleidingen van Fontys Hogeschool voor de Kunsten.

LEREND ONTWERPTRAJECT

Een lerend netwerk kenmerkt zich door verschillende pijlers: zingeving, praktijk, de gemeenschap en identiteit. Met andere woorden: leren als ervaren, leren door doen, samen leren en wie ben jij. Ook in het *CLICK*-traject zijn die pijlers aanwezig. Op de site - www.wijzijnclick.nl - lees je: 'Binnen het netwerk is er ruimte voor experiment, interdisciplinariteit, co-creatie en ondernemerschap. Door middel van peerfeedback en intervisie leren de deelnemers van en met elkaar en gaan zij samen projectmatig aan het werk in de praktijk.'

Annelijn verduidelijkt: 'Het traject gaat over het leren door doen. Iedereen heeft zijn eigen rugzak en expertise, maar door te doen en te ervaren, en met elkaar te experimenteren, kom je verder. Samen bijvoorbeeld lesmateriaal of werkvormen ontwikkelen en dit vervolgens met de kinderen in de klas

uitproberen.' Robin: 'Het gaat ook over dat het mag mislukken. Iedere lerende in dit proces groeit en het experiment gaat daarover. Er is een open uitkomst, een open geest, om samen te ontwikkelen, nieuwe dingen te ontdekken en uit te vinden wat goed werkt of zou kunnen werken voor de deelnemers. Co-creatie is een traject van gezamenlijk onderzoeken en ontwerpen. Dat kan op heel verschillende manieren gebeuren. Dat is een proces dat gedurende het hele traject plaatsvindt, aan het einde worden de resultaten gepresenteerd.'

Robin: 'Bij *CLICK*, hebben we er bewust voor gekozen om een sollicitatieprocedure te houden. Op deze manier konden we de verwachtingen van dit traject vaststellen. We vroegen potentiële deelnemers hoe ze erin staan, wat ze hoopten dat het traject hen zou opbrengen en hoe ze zich dachten te committeren aan het traject.'

**"LETTERLIJK
AAN TAFEL
ZITTEN MET
ELKAAR KAN
HEEL VEEL
DOEN"**

En, meer inhoudelijk, in hoeverre hun leervraag aansloot bij creativiteitsontwikkeling en betekenisvol onderwijs? Daarna kon alles starten: de lerende netwerken, het online platform, de masterclasses en het delen van kennis en ervaring, ook in fysieke bijeenkomsten.'

TASTBARE KENNISMAKING

De start van het traject was spectaculair. Die vond plaats bij *Stichting BOCK* (een aantal Oosterhoutse kunstenaars, die een atelier of werkplaats in voormalig zwembad *De Blikken* hebben).

Annelijn: 'We hebben letterlijk op de bodem van het zwembad aan een netwerk gebouwd. Iedereen met zijn eigen plek in het zwembad, een leeg vel papier en een rol tape. De vraag was om kernwaardes en visie op te schrijven, eigenlijk de vraag naar identiteit. Daarna konden de deelnemers lijnen naar elkaar trekken en daarbij schrijven wat de kern van deze verbinding was. Iedereen deed dat vanuit de eigen achtergrond en er vond uitwisseling plaats, een echt ontmoeten. Het kennismakingsproces werd zichtbaar, tastbaar, door de vellen papier en de lijnen.' 'Het mooiste was dat we later samen, op de rand van het zwembad, naar het netwerk konden kijken. Letterlijk van bovenaf ernaar kijken. Hierdoor ontstonden er nog meer kansen tot verdieping en gesprek. De leerkrachten ontmoetten de kunstvakdocenten, en andersom. Vanuit de visie, de *drive* om cultuureducatie betekenisvol te maken.'

Robin: 'Wij kenden de deelnemers al, maar zij kenden elkaar nog niet. We hadden eigenlijk van tevoren al een netwerk in het hoofd, maar de deelnemers niet. We zagen ook hele andere verbindingen ontstaan dan wij in ons hoofd hadden; ook door het sociale element bij de beantwoording van de vraag. Annelijn: 'Er ontstond onmiddellijk een soort herkenning: we worstelen allemaal met hetzelfde, alleen vanuit een ander perspectief. Die middag kwamen dezelfde vragen en wensen naar voren van zowel leerkracht als kunstvakdocent.'

VOORWAARDEN SLAGEN LEERGEMEENSCHAP

Cultlab en Fontys hebben voor dit traject bepaalde randvoorwaarden geformuleerd. Bij de vorming van een lerend netwerk is het van belang dat er een stevig commitment is, voor wat betreft inhoud en tijd. Het moet iedereen duidelijk zijn dat er een tijdsinvestering gedaan moet worden, dat geeft een fundament om op te bouwen.

Een andere voorwaarde is dat het traject een connectie heeft met de eigen praktijk van de deelnemer. Uiteindelijk gaat het om de leerlingen. Als het gaat om de inhoud moet de eigen *drive* of leervraag heel sterk zijn. Als je samen in een open leerproces stapt, is het belangrijk dat ieder er vertrouwen in heeft dat de resultaten voor iedereen in het netwerk van waarde zijn. Tenslotte zijn alle leden van het lerend netwerk gezamenlijk verantwoordelijk voor het (leer)proces.

WAT NEEM JE MEE NAAR JE PRAKTIJK

Na de zwembadmiddag vond er iedere maand een bijeenkomst plaats. De deelnemers onderzochten dan hoe ze met elkaar - samen met de andere deelnemers - aan hun leervraag konden werken. Met Robin en Annelijn als hun coaches, toewerkend naar resultaten, maar zonder een vaste omschrijving van het eindproduct. Het belangrijkste is dat er daadwerkelijk iets gebeurt met de gesprekken, leervragen en de brainstorm. De vraag die de coaches daarom altijd aan de deelnemers stellen, luidt: 'Wat neem je morgen mee de klas in?'

Dit was ook voor Cultlab nog zoeken. Hoe zorg je ervoor dat het traject dat de deelnemers volgen, doorwerkt in hun dagelijkse praktijk? Hoe vinden ze daar draagvlak voor hun ideeën? De deelnemers vormen met elkaar weliswaar een lerend netwerk, maar de vraag is ook hoe de werkgemeenschap mee kan ontwikkelen, de 'schil' om de deelnemers heen? Cultlab vroeg de deelnemers daarom bijvoorbeeld een collega mee te nemen naar de masterclasses die tijdens het traject door professionals uit het werkveld worden gegeven. Zo kan het draagvlak wat vergroot worden.

Gedurende het hele werkproces zijn er masterclasses gehouden. Op grond van de leervragen volgden de vragen: 'Wat heb je nodig, wat wil je ontwikkelen?' Annelijn: 'Dat antwoord was niet zo makkelijk. Wij hebben daarom een warme kennismaking georganiseerd, met alle uitvoeringsinstanties in de provincie, waaronder Erfgoed Brabant, Cubiss Brabant en Kunstloc Brabant.' Robin: 'Naar aanleiding hiervan kwamen er vragen, bijvoorbeeld over mediawijsheid of over maakonderwijs. We hebben op dat moment ons traject aan de procesgerichte didactiek gekoppeld; het traject is toen meer gekaderd.'

BIJVANGST

Robin: 'Met dit traject vormen wij uiteindelijk ook een leergemeenschap met de andere bouwers van de community, de meewerkende partners. We hebben nu ook met hen bijeenkomsten, wisselen ervaringen uit en leren nieuwe dingen over onze rol in het veld. Iedereen werkte voorheen vanuit de eigen instantie of instelling, nu is er meer inzicht in wat anderen doen, hoe het culturele landschap eruit ziet, hoe thematieken gedeeld kunnen worden. Er zijn lijnen ontstaan, die verder gaan dan dit traject.' Annelijn: 'Letterlijk aan tafel zitten met elkaar kan heel veel doen.'

Alle deelnemers worden tijdens het proces gevolgd en binnenkort volgt een ronde met nieuwe ervaringsverhalen. Met tot slot de eindpresentatie, die eind oktober 2020 toegankelijk zal zijn voor publiek en op de site wordt gezet. Dan worden de leervraag en de bagagefase gedeeld met als vervolg wat dit voor de praktijk betekent. Met voorbeelden om in de klas aan de slag te kunnen gaan, of om door te vertellen hoe de processen verliepen. ●

AUTEUR: LAURA KOOL / FOTO: RICHARD MOUW

Dance Connects Community: Dans voor de deur

SAMEN LEREN. IN DE NEDERLANDSE DANSGEMEENSCHAP IS DAT EERDER UITZONDERING DAN REGEL. IN TEGENSTELLING TOT MUZIEKCOLLEGA'S ZIJN ER RELATIEF GEZIEN VEEL MINDER DANDOCENTEN MET ELKAAR VERBONDEN VIA EEN VERENIGING. DANSSCHOLEN EN DANDOCENTEN LEVEN TOCH NOG VAAK OP EIGEN 'EILANDJES'.

Tot de coronacrisis uitbreekt en de dansgemeenschap tussen wal en schip belandt. Valt dans nu onder sport of onder cultuur? Welke regelingen zijn voor ons van toepassing? Er blijkt veel onduidelijkheid te bestaan, zowel bij de overheid als bij de dansgemeenschap. Het opmerkelijk gevolg ervan is dat de gehele danscommunity de handen ineen slaat. Dansdocenten veranderen in activisten, dansscholen en dansgezelschappen gaan - met elkaar - online. Die letterlijke en figuurlijke verbinding komt voort uit eenzelfde idee: dans kan juist in tijden van crisis afleiding en verlichting bieden. Gezamenlijk is intensief gezocht naar mogelijkheden om de dansgemeenschap, naast artistiek, ook financieel overeind te houden.

ONDERNEMEND

Dansondernemers.nl. speelt als overkoepelend orgaan al snel in op de ontstane situatie. In samenwerking met dansorganisaties uit heel het

land brengt het zelfstandige ondernemers in de danswereld bij elkaar. Een convenant wordt opgesteld, evenals een basisprotocol dans en er wordt een online community opgericht. Zo wordt dans op de kaart gezet.

Die initiatieven zorgen niet alleen voor een gezamenlijke stem naar de overheid, er ontstaat bovendien een plaats waar dansondernemers terecht kunnen om vragen te stellen en advies in te winnen. En daaruit ontstaan weer constructieve discussies en ook scholingssessies.

Via de Facebook community *Danspiratie* kregen dansscholen een snelcursus Zoom om de stap naar onlinelessen te maken en er kwam ook meer dans online beschikbaar voor liefhebbers. Dansgezelschap De Dansers maakte voor kinderen de serie *De Dansers in huis*. In die serie stellen spelers van de voorstelling *Lepeltje Lepeltje* zich voor, delen geheimen en geven opdrachten waarmee onderbouw- en middenbouwleerlingen op school en thuis aan de slag kunnen. Ook live werden er initiatieven gestart, zoals het project *Dans voor de Deur* van Dance Connects Community, met speciale dansacties voor kwetsbare senioren om zo hun, door de lockdown veroorzaakte sociaal isolement en hun gevoelens van eenzaamheid te verminderen.

VEERKRACHT

Al met al heeft de danswereld laten zien veerkrachtig te zijn. In plaats van af te wachten, bezorgt men het publiek een flinke dosis dansafleiding. Werken in een gemeenschap werpt dus zijn vruchten af en de dansgemeenschap lijkt meer verenigd dan ooit. Er worden alternatieven gezien op het gebied van lesgeven, men ondersteunt elkaar met creatieve oplossingen. Uiteindelijk is dans een sociaal gebeuren. Het sociale contact, de verbinding en met elkaar dansen is waar het om gaat. ●

U bevindt zich hier (2007) van **DRIES VERHOEVEN** is een installatie die doet denken aan een hotel. Deze zomer was de installatie weer te bezoeken op verschillende locaties. Bezoekers krijgen er hun eigen slaapkamer. Daar zijn ze alleen en anoniem, totdat ze zicht krijgen op de mensen aan de andere kant van de muur. In de oorspronkelijke opzet functioneerde het werk als model voor de anonimiteit in grote steden, waar mensen simultaan een soms vergelijkbaar leven leiden. Verhoeven: 'Door de huidige pandemie wordt het werk ook een reflectie op onze tijd van zelf-isolatie, de nabijheid van onbekenden is plotseling een bedreiging geworden.'

08 jul - 18 jul Werkspoorkathedraal, Utrecht, (i.s.m SPRING
Performing Arts Festival) en 06 aug - 16 aug Brabanthallen,
's-Hertogenbosch (i.s.m Theaterfestival Boulevard).
www.driesverhoeven.com

REFLECTEREN OP GILGAMESH

STUDENTEN, SCHOLIEREN EN MUSICI:
'WE DOEN DIT ÉCHT SAMEN.'

ONSTERFELIJK ZIJN? DAT WILLEN WE ALLEMAAL WEL. OF TOCH NIET? AAN DE HAND VAN HET EEUWENOUDE EPOS VAN GILGAMESH REFLECTEERDEN STUDENTEN, MIDDELBARE SCHOLIEREN EN MUZIEKEN THEATERPROFESSIONALS MET ELKAAR OP DE NOG ALTIJD ACTUELE THEMA'S. OVER HOE SAMEN LEREN JE BLIK KAN VERBREDEN.

Het verhaal over Gilgamesh is oud. Ouder dan de Bijbel. Het is een heldenepos over Gilgamesh, de tirannieke koning van Uruk, een prachtige stad in zuid Mesopotamië. Zijn moeder was een godin, zijn vader een mens. Gilgamesh' sterfelijkheid is zijn zwakke plek. Daarom gaat hij naarstig op zoek naar het eeuwige leven.

BUITEN HET SMALLE PAD

Wat kan zo'n oud verhaal ons vertellen over het heden? Het fascineert Louis Buskens, dirigent van Brabant Koor. Toen hij op de partituur stuitte

van *The Epic of Gilgamesh* van de Tsjechische componist Bohuslav Martinů, wist hij: hier gaan we iets mee doen. En in plaats van zich alleen op het repeteren met het koor te richten, klopte hij óók meteen aan bij Fontys Hogeschool voor de Kunsten (FHK). Hij wilde bespreken of er een samenwerking met de Academy of Music and Performing Arts en met de Academie voor Muziekeducatie in zat. Buskens: 'Ik treed graag buiten het smalle pad van een concert geven in een concertzaal, waar mensen netjes klappen na afloop en dan weer naar huis gaan. Muziek

"HET BEGON ALLEMAAL MET DAT VONKJE IN HET HOOFD VAN DIRIGENT BUSKENS"

heeft volgens mij, naast allerlei andere zaken, ook de functie van communicatiemiddel in zich. Wat kunnen we daar samen van leren? En door die te delen ontstaan er ideeën.'

Buskens vond een enthousiaste partner in FHK. De hogeschool werkt al langer aan een plan voor vernieuwing van het onderwijs. Door docentenopleidingen van de verschillende kunstdisciplines beter met elkaar te verbinden hoopt de FHK ruimte te creëren voor nieuwe manieren van onderwijs. Carla Lagarde, studieleader van Fontys Academie voor Muziekeducatie: 'We leiden niet alleen toekomstige muziekdocenten en muzikanten op, we leiden tevens op tot muzikaal inspirator. Dat is waar we voor staan. Van onze opleidingen komen mensen die anderen met en door muziek weten te inspireren en te raken. En daar sluit een integraal project als dit - waarin we samenwerkten met Brabant Koor, studenten en middelbare scholen - erg goed op aan. Studenten staan meteen middenin de maatschappij, dat is enorm leerzaam.'

LEERLAAG DOORBROKEN NETWERK

Vanaf september 2020 start op de Academie voor Muziekeducatie van Fontys de eerste lichting studenten met deze nieuwe manier van leren. Ze gaan tien tot vijftien weken werken aan betekenisvolle opdrachten en projecten. De projecten weerspiegelen het werkveld en de Academie hoopt de student zo uit te dagen tot innovatie en ontwikkeling.

Lagarde: 'Iedere opdracht bestaat uit twee fases. In de eerste fase gaat de student zeven weken intensief aan de slag om zijn theoretische en praktische kennis en vaardigheden op het gebied van zijn muzikale ontwikkeling te vergroten. De focus ligt op de 'overdracht'. De student vult zijn muzikale gereedschapskist aan met didactische en pedagogische kennis en vaardigheden. Ook maakt hij kennis met zijn eigen rol en met de doelgroepen uit het werkveld. In de tweede fase ontplooit de student zich als muzikale inspirator door met én van het werkveld te leren.'

'Leren in een gemeenschap maakt hier dus een belangrijk onderdeel uit. We zorgen voor een zogenaamd 'leerlaag doorbroken netwerk', waar leren met én van elkaar, feedback van peers en teamleren aan bod komen.' Dat betekent dat de studenten met de docenten en het werkveld, samen werken aan één gezamenlijk doel. 'Om dit voor elkaar te krijgen

zullen de studenten moeten vertrouwen op anderen. Hierbij begeleiden we hen continu en vinden er intervisiemomenten plaats. Wij zijn er als opleiding van overtuigd dat het 'samen kunnen leren' één van de belangrijkste voorwaarden is om te kunnen omgaan met de steeds veranderende, snelle en dynamische wereld.'

PERSOONLIJK EN MUZIKAAL LEIDERSCHAP

De samenwerking met Brabant Koor gold voor de hogeschool als een soort pilot voor deze nieuwe manier van werken. Buskens idee om 'iets' te doen met Gilgamesh leidde tot een succesvol driedelig project met educatie als rode draad.

In het eerste deel maakten derdejaars studenten van de opleiding Docent Muziek een theateervoorstelling, samen met regisseur Rozemarijn Romeijn. Centraal in de voorstelling stond de muzikale reflectie van de studenten op thema's uit het verhaal van Gilgamesh, zoals onsterfelijkheid en nalatenschap. En dat was niet het enige. Ze produceerden het stuk helemaal zelf en voerden het op mét studenten van andere leerjaren. Eén van die derdejaars studenten was Amy Tweed. Ze herinnert zich trots hoe de regisseur haar en haar medestudenten vroeg om hun muzikaliteit in te zetten voor het muziekstuk. Het was de eerste keer dat de studenten op deze manier aan een productie meewerkten. 'Natuurlijk had de regisseur al een bepaalde visie voor ogen. Maar hoe je dat vervolgens naar een arrangement vertaalt, dat wist zij niet. Ik vond het een bijzondere uitdaging om daarmee voor haar aan de slag te gaan. Om zo samen te zoeken naar wat past bij het stuk. Daardoor voelde ik: we doen dit écht samen.'

Tweed nam een deel van de productieleiding van de theateervoorstelling op zich, terwijl haar jaargenoten zich op marketing, rekvisieten, decor of make-up richtten. Dat deed ze in nauw overleg met Leon Caarls, die als productieleader bij het project betrokken was. 'Het heeft me veel zelfverzekerder gemaakt. Dat ik de juiste keuzes kan maken, dat wat ik in mijn hoofd heb klopt', vertelt ze. Ook het samenwerken met medestudenten aan het project was uiterst leerzaam. 'In het begin vond ik het lastig. Veel medestudenten zijn ook vrienden. Toch moest ik soms keuzes maken die niet voor iedereen prettig waren. Gaandeweg het project hebben we hier samen een goede manier voor gevonden en konden we privé en de voorstelling beter van elkaar scheiden.' Al met al gaf deze manier van werken - samen met

medestudenten, docenten en profs uit het werkveld - een mooie boost aan de vaardigheden die ze straks in het werkveld nodig denkt te hebben, weet Tweed. 'Leiding geven, goed communiceren, duidelijk zijn. Maar ook: persoonlijk en muzikaal leiderschap. Absoluut onmisbaar als je voor een klas staat en als je als muzikant werkt.'

NIEUWE BLIK

Tijdens het tweede deel van het *Gilgamesh-project* bezochten studenten van de Academie voor Muziekeducatie vier middelbare scholen in Tilburg. Aan de hand van een lessenreeks reflecteerden ze samen met de leerlingen op *Gilgamesh*. Wat vinden de leerlingen van onsterfelijkheid? En hoe vertalen ze de gevoelens die ze daarbij hebben naar een muzikale compositie? Als afsluiting werden de muziekstukken opgevoerd in de studiozaal van de Tilburgse Schouwburg.

Hetty Jansen is muziekdocent van het Beatrix College in Tilburg. Met haar 4 en 5 havoklassen deed ze mee aan het *Gilgamesh project*. 'Het was heel leuk om te zien hoe leerlingen reageerden op de studenten van Fontys. Dat zijn jonge mensen, een andere generatie, en ze brengen de stof op een andere manier dan de leerlingen gewend zijn. Dat is heel verrassend en dat nemen de leerlingen ook na het project nog mee. Dat weet ik zeker.' Samen muziek maken brengt sowieso al een bijzonder gevoel met zich mee, weet ze. Dat is ook al zo als de klasgenoten samen spelen. En als er dan vervolgens muziek wordt gemaakt samen met semi-professionals en professionals, dan is dat helemaal bijzonder. 'Leerlingen liften daar echt op mee. Ze worden meegetrokken in het enthousiasme van die musici.'

Van één van Hetty's leerlingen was de moeder net overleden. Om les na les na te denken over een thema als sterfelijkheid, viel deze leerling zwaar. Toch wilde ze koste wat kost mee blijven doen. 'Uiteindelijk vond ze een liedje met een tekst die voor haar heel betekenisvol was. Verdriet, emoties, en het kunnen delen daarvan. Het helpt allemaal bij de verwerking. En de andere leerlingen leerden daar ook van. Over wat verlies betekent. En hoe het zou zijn om een ouder te verliezen.'

De allerlaatste generale repetities bij Fontys en de opvoering in de studiozaal van Theaters Tilburg waren toch wel de kers op de taart van het project. 'Je zag ze met grote ogen rondlopen - al die

instrumenten, snoeren, partituren. Dat was wel even wat anders dan de drie gitaren die we hier op school hebben staan.' De opvoering van de stukken die de leerlingen hadden voorbereid werd ingeleid door dirigent Louis Buskens. Glimlachend vertelt hij: 'Het verrast me altijd zeer waar jonge mensen mee komen. Erg interessant. Dat voegt voor mij ook weer iets nieuws toe aan mijn blik op de wereld, steeds weer.'

MUZIKALE INSPIRATORS

En dan: het slotstuk van het omvangrijke *Gilgamesh-project*. De uitvoering van het oratorium van Bohuslav Martinů, door Brabant Koor en Philharmonie Zuid-Nederland. Ook in het derde deel van het project stond samen leren centraal. Drie compositiestudenten van de Academy of Music and Performing Arts (AMPA) werkten samen met coach en componist Hawar Tawfiq aan drie gloednieuwe composities. Deze vormden een muzikale reflectie op de thema's van het *Gilgamesh* epos.

Het begon allemaal met dat vonkje in het hoofd van dirigent Buskens. Hoe kijkt hij nu terug op het project? Buskens: 'Het bewijst voor mij nog maar weer eens wat ik eigenlijk al wist. Door samen dingen te doen, te ontwikkelen doe ik dingen waar ik in m'n eentje nooit op zou zijn gekomen. En dat maakt het interessant.' Zo stond Buskens zelf te kijken van de hoge kwaliteit van de theatervoorstelling die de Fontys-studenten produceerden. Zij bekijken de thematiek rond *Gilgamesh* heel anders dan hijzelf, merkte hij. Of de Ney-speler (Perzische rietfluit, red.) die hem een nieuwe manier van naar muziek luisteren liet zien. 'Wat ik wil bereiken als ik zelf lesgeef is precies dit: dat studenten werelden leren kennen waarvan ze van tevoren nog niet wisten dat ze bestonden. Dat we dat met dit project bij alle betrokkenen hebben bereikt, maakt dat het zeker geslaagd is.'

Studieleider Carla Lagarde sluit zich daarbij aan: 'Je ziet en merkt aan alles dat deze manier van opleiden meerwaarde biedt voor onze studenten. Dat ze van de gepassioneerde musicus, die ze al zijn, door zo'n project steeds meer veranderen in een authentieke, bevlogen en breed georiënteerde muzikale inspirator. En dat ze vol zelfvertrouwen zowel op een podium staan als voor een groep, om zo een inspirerende muzikale leerervaring te creëren. Missie geslaagd!' ●

Iris van den Boezem is freelance tekstschrijver
(Iris - Oog voor Tekst/ www.irisooogvoortekst.com)

Suikerterrein tuintjes. Object Wolkenfabriek

PLOETEREN MET EEN GLIMLACH

PIONIEREN OP BUITENPLAATSEN

AUTEUR: TESSIE VAN DEN BRINK

Glimlachend loop ik, met mijn kaplaarzen aan, over de twintig hectare grond van het Suikerterrein (www.suikerterrein.nl). Een donkere lucht nadert, straks gaat het regenen. Het is vrij koud in het open veld waar enkele docenten en studenten grond aan het verplaatsen zijn. Anderen zijn er bezig met land art projecten of maken een boomhut, weer een andere groep legt een straatje.

Boven het kampvuur hangt een pan met soep, in de zelfgemaakte leemoven garen broodjes. Dit is rijkdom. Nooit had ik kunnen dromen dat dit mijn onderwijspraktijk zou worden. Pionierend met collega's van verschillende mbo-scholen,

studenten, hoveniers en kunstenaars. Soms in de kou, soms in de hitte, vaak precies goed. Hybride leeromgevingen, cross-overs en leergemeenschappen zijn hier geen kunstmatig ontwikkelde situaties.

"MIJN KUNSTENAARSHART JUICHTE. DIT WAS WAAR IK MET MIJN LESSEN, OPLEIDING EN ORGANISATIE BIJ AAN WILDE SLUITEN"

INDUSTRIEGROND NAAR ONDERWIJSGROND

Toen ik een jaar geleden voor het eerst over dit terrein wandelde, raakte ik tomeloos enthousiast. Dit was de plek waar we daadwerkelijk in navolging van filosoof John Dewey het ervaringsleren konden uitproberen. Met elkaar leren door te doen, te maken, te onderzoeken en op grond daarvan te reflecteren (Berding, 2011). Een plek waar nieuwsgierigheid en creativiteit nodig is en waar een leergemeenschap vanzelfsprekend kan groeien.

Er waren destijds nog niet veel docenten, minder dan een handvol. Maar de toon was gezet, al hadden we er weinig woorden voor. In de kern ging het om collectief, duurzaam, inclusief, creatief, gelijkwaardig en plezier. Sjoerd Pool, programmaleider van Terra, een opleidingscentrum dat onder andere praktijkonderwijs, vmbo-groen, het Groene Lyceum en mbo aanbiedt in de provincies Drenthe, Groningen en Friesland, toverde in een paar jaar de oorspronkelijke industriegrond om naar onderwijsgrond. Hij verbond landbouw, duurzaamheid en kunst al direct met elkaar. Mijn kunstenaarshart juichte. Dit was waar ik met mijn lessen, opleiding en organisatie bij aan wilde sluiten. Fysiek, veel in beweging, aan de bak, en vooral niet binnen de muren van een gebouw.

BLIJVEND BUITENLOKAAL

Werken in de natuur is onvoorspelbaar, het heeft een heel eigen ritme.

De setting is zo verschillend van een lokaal dat er een grote portie lef en toewijding nodig is om er te werken. We zwoegen en zweten, juichen als er stromend water is en een spoelend toilet.

Van de klas naar het terrein gingen we, zonder spullen en budget. Struinend op Marktplaats vonden we - voor een habbekrats - een oude lijnbus. Dit zou ons Fabric Lab worden. Studenten Akkerbouw vonden het geweldig om even achter het stuur te kruipen. Studenten Interieur Design richtten de bus in en de Mediavormgevers ontwierpen de belettering. De bus werd hun bus. Wat een geweldig vooruitzicht om op deze plek geuren en kleuren te onttrekken aan de planten en bloemen die op het terrein gekweekt worden, in samenwerking met kunstenaars Claudy Jongstra.

We bouwen aan ons dorp van de toekomst met cabins, bussen, objecten, akkers en moestuintjes

en al werkend ontstaat een groot gevoel van samenhang. Een plek als deze, zo veelzijdig, is een plek om voor te vechten.

Inmiddels zijn we een krachtige leergemeenschap met collega's van twaalf verschillende opleidingen van het Alfa-college en Terra. We bedenken steeds nieuwe plannen, geven ruchtbaarheid aan onze activiteiten. Zo kunnen geïnteresseerde collega's ons vinden. We verweven onze projecten in het curriculum zodat het Suikerterrein ook een blijvend buitenlokaal wordt. Het is zaak om vast te houden aan onze waarden en hier te blijven pionieren, zoals de Verbeke Foundation in Kemzeke, onder de rook van Antwerpen, dat doet in het 'white cube' landschap.

LAVE & WENGER

Ik dacht dat ik weinig vrijheid had om mijn onderwijs naar eigen inzicht vorm te geven. Toen ik over de *cirkel van invloed* (Covey, 2011) las, werd me duidelijk dat je meer invloed kan hebben dan je denkt. De cirkel beschrijft hoe je, door proactief te handelen, je invloed kan vergroten. Welke invloed heb je op een bepaalde situatie en hoe ga je ermee om?

In de loop van de jaren verdween mijn kunstenaarschap naar de achtergrond. Daarom startte ik met gelijkgestemden een open atelier dat gaandeweg een kleine leergemeenschap van studenten, kunstvakdocenten en leermeesters werd. Gelijkwaardig, vrijwillig, in de marges van het onderwijs. Om onze leergemeenschap meer diepgang te geven zochten we theorie om onze intuïtie te scherpen. De sociale leertheorie van Lave & Wenger (1991) gaf die verdieping. Een leergemeenschap is ondermeer succesvol als er gestreefd wordt naar gelijkwaardigheid, mogelijkheid tot groei; van beginner tot expert, als deelnemers actief betrokken zijn bij kennisdeling en dezelfde doelen nastreven.

Op het Suikerterrein werken we op die manier. We onderzoeken hoe we ons onderwijs, vanuit het collectief denkend, holistisch kunnen maken. De drijfveer is om zorg te dragen voor elkaar, voor land en dier. Ieder vanuit zijn eigen discipline. Luisterend, delend, doend. ●

Tessie van den Brink is docent beeldende kunst, projectleider en onderzoeker bij het Alfa-college te Groningen (mbo).

MEER LEZEN?

- Covey, S. (2011). *De zeven eigenschappen van effectief leiderschap*. Amsterdam: Uitgeverij Business Contact.
- Lave, J., & Wenger, E. (1991). *Situated learning: Legitimate peripheral participation*. Cambridge: University Press.
- Berding, J. (2011). *John Dewey over opvoeding, onderwijs en burgerschap. Een keuze uit zijn werk*. Amsterdam: Uitgeverij SWP

WELISWAAR NIET INGEWIJD, TOCH BETROKKEN. KUNSTENAAR/ONDERNEMER, POLITICUS/WETENSCHAPPER/ OUDER: ZE KUNNEN ZINVOLLE VERGELIJKINGEN OF INSPIRERENDE GEZICHTSPUNTEN BIEDEN. KUNSTZONE HAALT ZE ERBIJ.

AUTEUR: ESTHER SCHAAREMAN / FOTO: VERSE BEELDWAREN

BUITENBLIK

'In een leergemeenschap heb je multidisciplinaire empathie nodig om iets écht nieuws te ontwikkelen.' Bart Wernaart, ethicus en gespecialiseerd in *moral programming*, ontwierp met een onderzoeksteam van wetenschappers en designers het *Moral Lab*, dat in 2019 te zien was op de Dutch Design Week. 'We hebben geprobeerd heel fysiek een algoritme na te bootsen dat in een tent - met behulp van een blauwe en rode drukknop - in gesprek ging met de bezoeker over complexe morele vraagstukken.'

Wernaarts team is geïnteresseerd in de vraag hoe mensen tegenover technologie staan die ethische beslissingen neemt: hoe zeker moet bijvoorbeeld een algoritme van diens zaak zijn om data van een mogelijke fraudeur door te zetten naar opsporingsdiensten? Een recent voorbeeld is de corona-app die veel kritiek kreeg. 'Het vraagt veel nuance om grootheden als privacy en gezondheid tegen elkaar af te wegen. Privacy als geprogrammeerde waarde die je met een vragenlijstje invult, voelt anders dan hoe ik 'm als mens ervaar.' Als je smart technology wilt inzetten, stelt Wernaart, hebben we geen 'exit strategie' nodig maar een 'exit filosofie' die je van tevoren ontwikkelt: welke waarden stoppen we in technologie?

'De vraagstukken waar we ons mee bezighouden zijn complex, evenals menselijke

communicatie. De lockdown heeft online leergemeenschappen een boost gegeven, maar online communicatie reduceert altijd, dus alles wat we online doen is een alternatief, geen complete vervanging.

Nuance is daarom niet alleen nodig voor het ontwikkelen van technologie, maar ook in de leergemeenschap zelf. Je hebt eerst de volle breedte van werkelijk en fysiek contact nodig om gezamenlijke waarden te kunnen vaststellen die ten grondslag liggen aan je online community. En hoe paradoxaal het ook klinkt, we moeten juist technologie inzetten om digitale communicatie verder te verfijnen en te nuanceren.'

Op dit moment is zijn team bezig met het ontwikkelen van een *chatbot* die in staat is om een ethische dialoog aan te gaan met mensen, waarin zaken als intonatie en gezichtsuitdrukking een rol spelen. 'We hebben stemacteurs en ontwerpers nodig om die kant vorm te geven.'

Er is kortom een diepgaand gesprek nodig om als wetenschapper uit te kunnen leggen aan een designer wat de kern is van het vraagstuk waarover je data wilt verzamelen. 'Andersom was het voor mij verhelderend om te zien dat een ontwerpproces niet per se gaat over hoe iets eruit ziet, maar over het vinden van de optimale vorm van een bepaald concept. Als je dat gesprek goed voert, kan je in de leergemeenschap gezamenlijk buiten de grenzen van je eigen domein treden en tot innovatie komen. Designers maken de complexiteit van de morele vraagstukken fysiek ervaarbaar - dat had ik nooit kunnen bedenken.'

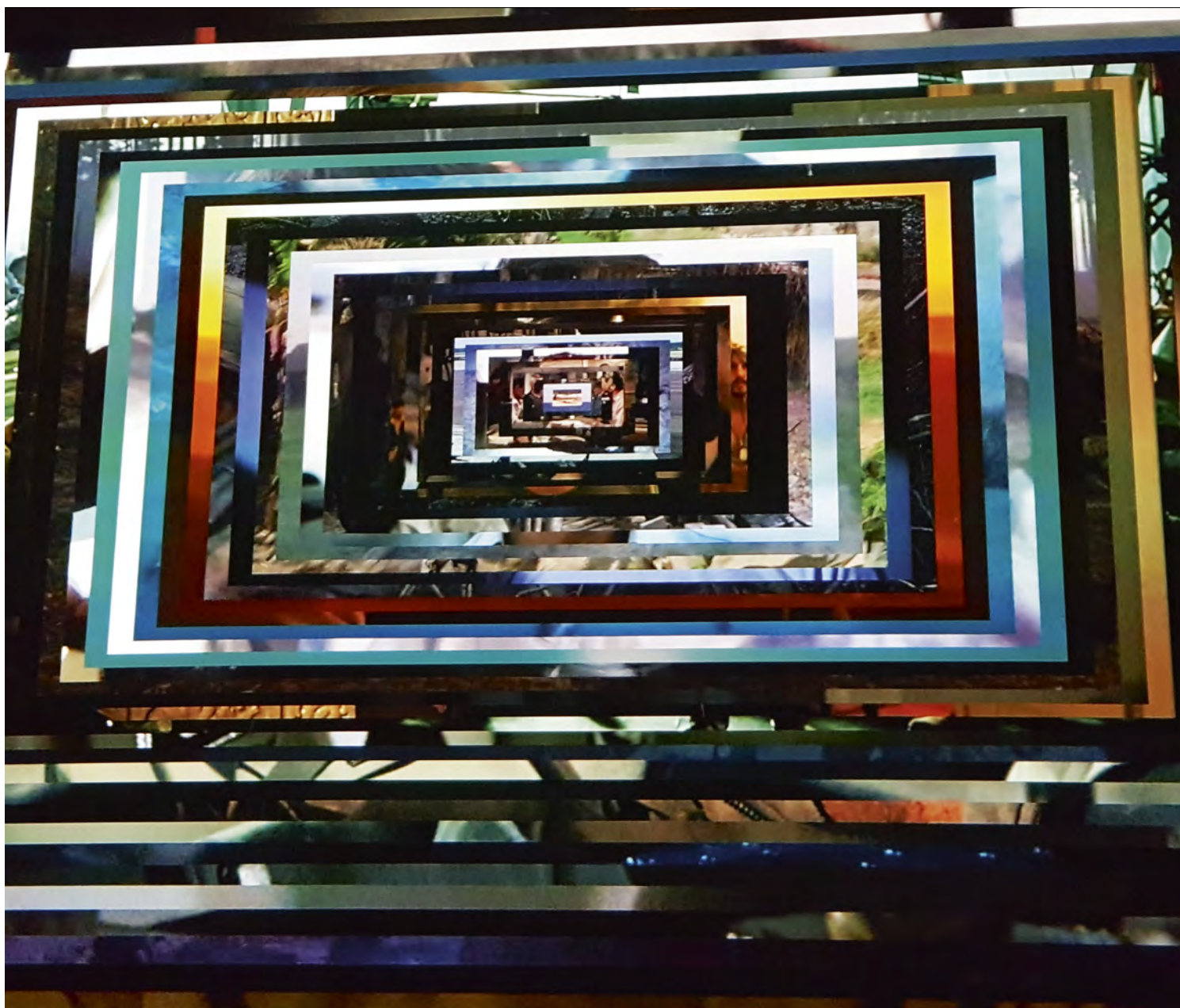
CV BART WERNAART (1983)

BART WERNAART IS ONDERZOEKER LAW & ETHICS BIJ FONTYS HOGESCHOOL, EXPERT OP HET GEBIED VAN ETHIEK EN TECHNOLOGIE EN DIRIGENT BIJ DIVERSE MUZIEKVERENIGINGEN

DE TRANSITIE VAN OFFLINE NAAR ONLINE ONDERWIJS

LESSEN VOOR
DE TOEKOMST

AUTEURS: JACO VAN DEN DOOL / FOTO: STEENBEEK

Video installatie Christian Marclay

Het basisonderwijs maakte tijdens de Covid-19 uitbraak een ongeken- de transitie door. Waar de lessen voor de crisis nog grotendeels offline werden gegeven, is tijdens het hoogtepunt van de uitbraak het complete onderwijsaanbod online aangeboden. In dit artikel beschrijf ik de essentiële rol van online didactiek bij het ontwerpen van online onderwijs. Als kunsteducatie-onderzoeker ontwierp ik de basisregels voor kwalitatief online onderwijs zo, dat ze gemakkelijk toepasbaar zijn voor online kunsteducatie.

Bij Stichting AURO, die het openbaar basisonderwijs verzorgt in de gemeenten Aalsmeer, Uithoorn en De Ronde Venen, werd al voor de crisis gebruik gemaakt van online onderwijs ter ondersteuning en verrijking van het onderwijsleerproces. Leerkrachten van OBS De Pijlstaart (een van de scholen onder Stichting AURO waar ik schoolleider ben) namen in 2019 al maandelijks deel aan *digi labs*. Hier werd gezamenlijk online onderwijs ontworpen en geëxperimenteerd met de nieuwste online tools. De relevantie van online onderwijs werd nog niet door alle leerkrachten gevoeld, maar tijdens de crisis sloeg dit volledig om. In een dag tijd hebben we de transitie gemaakt naar volledig online onderwijs. Gebaseerd op online didactiek zijn we erin geslaagd een compleet onderwijsaanbod te verzorgen en kinderen middels de overbekende platformen (Google Classroom, Meet, Padlet etc.) te leren schrijven, rekenen en kunstzinnig te ontwikkelen.

ONDERZOEK NAAR ONLINE ONDERWIJS

Nu de stofwolken van de crisis langzaam verdwijnen, zie ik steeds meer kritische rapporten over het online onderwijs. De onderwijsinspectie wijst er terecht op dat er een negatief verband is tussen afstandsonderwijs en sociale ongelijkheid. Vervolgens concludeert men dat online onderwijs maar deels kan voldoen aan de kerntaken van het onderwijs. Dit is wat mij betreft een open deur. Bepalers van online onderwijs hebben nooit beweerd dat technologie aan de kerntaken van het onderwijs kan voldoen, laat staan sociale ongelijkheid kan opheffen. Wie de onderwijsliteratuur erop naslaat ziet al snel dat online onderwijs onderwerp is van een decennialang debat over de voor- en nadelen voor het onderwijsleerproces.

Er is veel onderzoek gedaan naar de effectiviteit van online onderwijs. Uit deze onderzoeken blijkt dat het gebruik van online middelen bijdraagt aan een betere inbedding van betekenisvol leren in het dagelijks leven, het de betrokkenheid van de leerlingen bij het leren stimuleert en dat het in sommige gevallen het leerrendement vergroot. Andere onderzoeken laten een kritischer geluid horen en benadrukken dat de

toepassing van technologie in het onderwijs in de vorm van 'blended' of volledig online onderwijs geen tot weinig effect heeft op schoolsucces in vergelijking met offline contactonderwijs. Daarnaast is online onderwijs doorgaans individueel van aard en kent weinig tot geen persoonlijke en visuele interacties tussen leerkracht en leerling en tussen leerlingen onderling. Bij de ontwikkeling van online onderwijs is het dus essentieel dat leerlingen zich persoonlijk betrokken voelen en multisensorisch uitgedaagd worden in het leerproces.

PEDAGOGIEK EN DIDACTIEK CENTRAAL

Ondanks het feit dat verschillende onderzoeken een wisselend beeld over de effecten van het gebruik van technologie in het onderwijs laten zien, zijn docenten doorgaans overtuigd van de werking van technologie op het onderwijsleerproces. Dat wisselende beeld ten spijt, door de huidige coronacrisis is technologie niet meer weg te denken uit het onderwijs. Of de inzet van technologie daadwerkelijk effect heeft op de kwaliteit van het onderwijs hangt sterk af van de kwaliteit en variatie van de verschillende online leeractiviteiten, de interactie van de leerling met de leerkracht en de helderheid van instructies en de mate van uitdaging in het lesmateriaal.

De positieve effecten van digitalisering zouden - ideaal gezien - dus hand in hand moeten gaan met de professionalisering van leerkrachten. Het uitgangspunt van kwalitatief leraarschap in dit online tijdperk is dat niet de technologie centraal staat, maar de pedagogiek en didactiek.

Kwalitatief onderwijs start in mijn optiek altijd met een duidelijk leerdoel. Op de weg naar dat doel kom je ontegenzeggelijk onderwijsuitdagingen tegen. Om deze op te lossen kan vervolgens technologie ingezet worden. Alleen in deze volgorde kan digitalisering een wezenlijke bijdrage leveren aan het onderwijsleerproces.

BASISREGELS VOOR KWALITATIEF ONLINE (KUNST)ONDERWIJS

Tijdens het ontwerpen van online onderwijs heeft OBS De Pijlstaart duidelijke keuzes gemaakt in het

onderwijsaanbod: we bieden een inclusief curriculum aan, met naast de kernvakken aandacht voor kunst en cultuur. Voor alle vakken gelden bepaalde basisregels voor kwalitatief online onderwijs. Toch vraagt het ontwerpen van online kunstonderwijs om een speciale aanpak. Want nog meer dan andere vakken is het lichaam in hoge mate actief betrokken in het leerproces. Op grond van mijn ervaring als onderzoeker in kunsteducatie presenteer ik hieronder een aantal basisregels voor kwalitatief online onderwijs, waarbij activering van het lichaam het uitgangspunt is:

- **WISSEL AF TUSSEN SYNCHROON EN ASYNCHROON LESGEVEN.**
SYNCHROON: DOOR MIDDEL VAN VIDEO-TOOLS KUN JE LIVE IN CONTACT KOMEN MET KINDEREN. DIT IS ESSENTIEEL VOOR DE LEERMOTIVATIE. FACILITEER OOK CONTACTMOMENTEN TUSSEN LEERLINGEN. PEER-SAMENWERKING IS BELANGRIJK VOOR HET KUNSTZINNIGE LEERPROCES.
ASYNCHROON: OPDRACHTEN OP EEN DIGITAAL LEERPLATFORM DIE KINDEREN ONAFHANKELIJK VAN TIJD EN PLAATS KUNNEN MAKEN.
- **VARIATIE IN DIGITALE MIDDELEN DRAAGT BIJ AAN LEREN.**
GEBRUIK BIJVOORBEELD ONLINE METHODES, VIDEO, AUDIO OF EEN TASTBAAR BOEK.
- **PRESENTEER ELKE DAG EEN MIX VAN COGNITIEF DIGITAAL WERKEN, FYSIEK LEREN EN CREATIEF LEREN.** OP DEZE WIJZE KUNNEN KINDEREN ZICH OPTIMAAL ONTWIKKELEN EN BEKLIJFT DE STOF BETER.
- **ZORG DAT DE INSTRUCTIES VOOR DE OPDRACHTEN HEEL KORT EN OVERDREVEN DUIDELIJK ZIJN** (DENK HIERBIJ BIJVOORBEELD AAN HET OMSCHRIJVEN VAN HET BOEK, PAGINA, STUUR BEELD, AFBEELDINGEN).
- **VOORKOM EEN COGNITIEVE OVERLOAD IN JE AANBOD.** JE KUNT ALS KIND ONLINE SLECHTS EEN BEPERKTE HOEVEELHEID INFORMATIE AAN. LEIDT DE KINDEREN MET KLEINE STAPJES DOOR DE STOF HEEN (MICRO-LEREN). STIMULEER ACTIEVE VERWERKING VAN DE STOF DOOR BIJVOORBEELD EEN KORTE QUIZ OF EEN ACTIEVE LICHAAMELIJKE OPDRACHT TE GEVEN, DIE GEBASEERD IS OP DE AANGEBODEN KENNIS. WISSEL ZOVEEL MOGELIJK AF TUSSEN TEKST EN BEELD. ZO KAN HET WERKGEHEUGEN DE AUDITIEVE EN VISUELE INFORMATIE GOED VERWERKEN EN ONTSTAAT ER GEEN OVERBELASTING.
- **GEEF MET REGELMAAT FEEDBACK OP INGELEVERD WERK.** DE TEKSTUELE BOODSCHAP VAN FEEDBACK SLUIT ECHTER NIET ALTIJD GOED AAN BIJ DE INTERPRETATIE VAN DE KINDEREN. OM DE IMPLICIETE AANNAMES VAN DE LEERKRACHT UIT DE FEEDBACK TE KUNNEN HALEN, HEBBEN KINDEREN ZOWEL VERBALE ALS NON-VERBALE AANWIJZINGEN NODIG. DIT KAN DOOR MIDDEL VAN VIDEOFEEDBACK. UIT ONDERZOEK BLIJKT DAT KINDEREN VISUELE FEEDBACK WAARDEREN VANWEGE DE INDIVIDUELE EN GEPERSONALISEERDE AANPAK.
- **LAAT KINDEREN HUN KUNSTZINNIGE WERK DELEN** OP EEN DAARVOOR GESCHIKT PLATFORM ZOALS PADLET. HIER KUNNEN ZE CREATIEVE COLLABORATIES AANGAAN EN FEEDBACK GEVEN OP ELKAARS WERK.

NA DE CRISIS

In juni 2020 openden de basisscholen hun deuren weer volledig. Ondanks het feit dat online onderwijs misschien niet alle onderwijsproblemen kan oplossen, hoop ik dat de onderwijssector niet terugkeert naar het onderwijsmodel van voor de crisis. Gebaseerd op online didactiek zijn we in staat gebleken om een breed programma aan te bieden zodat kinderen zich ontwikkelden op het gebied van rekenen en taal, zaakvakken, techniek en kunst en cultuur. Laten we open staan voor wat er wel gewerkt heeft en samen

het onderwijs zo inrichten dat online middelen ons kunnen helpen het onderwijsleerproces te verrijken en het onderwijs te flexibiliseren. Om dit te realiseren zullen we meer online onderwijservaringen met elkaar moeten delen. Neem gerust contact met me op, zodat we van elkaars aanpak kunnen leren.

Jaco van den Dool is directeur en online onderwijsadviseur bij Stichting AURO.
j.vandendool@stichtingauro.nl

DRAMALES VANUIT HUIS

AUTEUR: HENK LANGENHUIJSEN

DE KUNSTVAKKEN STONDEN DE AFGELOPEN TIJD VOOR EEN UITDAGING. ERVAREN, ONTDEKKEN, IMPROVISEREN EN DELEN ZIJN IMMERS BELANGRIJK. HOE DOE JE DAT VANACHTER EEN DIGITAAL SCHERM, GEVULD MET TIENTALLEN HOOFDJES? VIA WWW.LESOPAFSTAND.NL KON JE TIPS KRIJGEN EN OOK CULTUURANBIEDERS ZATEN NIET STIL. TOCH WAS HET PIONIEREN. ROZEMARIJN GEELN VERTELT OVER HAAR AANPAK.

Geelen is theaterdocent en geeft les op de International School in Almere. Daarnaast is ze gestart met Theater in Maatpak en verzorgt ze een online training voor bedrijven om werknemers te ondersteunen bij thuiswerken. 'Als docent heb ik klassen met maximaal 24 leerlingen, maar wel vanuit allerlei windstreken. Engels is de voertaal, maar soms moeten we ook met handen en voeten praten. Een les bestaat uit vier onderdelen: onderzoek doen, concept schrijven, repeteren en uitvoeren. In de klas werken we onder meer met shadow puppets, maskers en improvisaties.'

NAAR DE MAAN

De afgelopen tijd heeft ze een nieuw programma bedacht. 'Voor de onderbouw heb ik *Naar de maan* geschreven, waarbij de leerlingen zich met een karakter inschrijven voor een astronautenproject en vervolgens in de ruimte videodagboekfragmenten maken en opsturen. Ze ontmoeten aliens en komen voor onverwachte gebeurtenissen te staan. Daarbij maken ze gebruik van diverse (gratis) tools, zoals I-movie of moviemaker, een simpele tool om filmpjes te bewerken en er geluid onder te zetten. Ook Snap Camera is handig, want daarmee kun je filmpjes opnemen met een filter voor een verandering in achtergrond, uiterlijk of stem. Ghost Lens AR is ook een snapchat tool, hiermee kun je jezelf dubbel in een filmpje zetten, waardoor je met jezelf een dialoog kunt spelen. Ik geef ze vervolgens feedback, waarbij ik let op hoe ze denken over theater, wat hun uitgangspunten zijn, waarom ze voor een bepaalde achtergrond of muziek gekozen hebben, et cetera. Ik heb gemerkt dat de leerlingen erg creatief zijn en dat ze hun individuele vrijheid goed benutten. Omdat alleen ik de beelden zie, zijn ze vrijer in het verbeelden van hun fantasie en emoties.'

UITSTAPJE UIT ISOLATIE

'Met de tweedejaars maak ik gebruik van een tijdreismachine. In kleine groepjes bespreken en presenteren we online de machine en hun reis. Groepswork gaat online prima, ook omdat ze niet op hun vingers worden gekeken en elkaar goed aanvullen. Ze kunnen zelfs andere huisgenoten om advies vragen. Alleen het resultaat presenteren ze aan mij. De verbeelding prikkelen en leerlingen iemand anders laten zijn, werkt goed en misschien zelfs beter dan normaal. Ze ervaren het ook als een uitstapje vanuit hun isolatie.'

De nieuwe werkwijze heeft zeker iets opgeleverd. 'Ik denk dat ik straks, als alles weer normaal is, met Microsoft Teams blijf werken, omdat we niet alleen kunnen videobellen, maar ook bestanden en feedback kunnen delen. Bovendien zit er een chatfunctie en een whiteboardfunctie bij. Het biedt ook mogelijkheden om huiswerkopdrachten, individueel of in groepjes, mee te geven. Dat komt de verdieping alleen maar ten goede.' ●

MEER INFORMATIE?

www.theaterinmaatpak.nl / www.hetbaken.nl/hetbaken/isa/

AUTEUR: ARIDA BANDRINGA

Inverted Globe, Giant Connecting Block Town
teamLab, 2018, Interactive Digital Installation, Sound: Hideaki Takahashi

KEEPERS ÉN CREEPERS

Nadat ik alles van dit themadeel over leergemeenschappen had gelezen, keek ik nog eens aandachtig naar mijn twaalfjarige zoon, een fervent Minecraft-speler. Ik hoorde hem met zijn vrienden via Google Hangouts chatten over de verschillende manieren om in Minecraft een koninkrijk te stichten. Er werden stukken land verdeeld en iedereen kreeg een taak die paste bij zijn expertise. Het bleek een plek te zijn waar nieuwsgierigheid en creativiteit nodig is en waar een leergemeenschap zich als vanzelf vormt.

Al die Hangout-vrienden worden samen verantwoordelijk voor het in standhouden van het koninkrijk, het bouwen van de kastelen, het buiten de deur houden van *Creepers* en *Endermen*. Samen moeten ze ook de server aan de praat houden. Bij de vorming van zo'n lerend netwerk is het van belang dat er een stevig commitment is, voor zowel de inhoud als de tijd die ieder gaat besteden. Dus spraken ze af elke woensdagmiddag online te zijn en een bijdrage te leveren. Door samen dingen te doen, te ontwikkelen, komen ze

op dingen die ze in hun eentje nooit zouden verzinnen. Er worden Youtube-filmpjes met elkaar gedeeld over tactieken om te overleven, en podcasts over welke actuele ontwikkelingen er in de community van Minecraft zijn.

Uiteindelijk blijkt die leergemeenschap van twaalfjarigen niet zo bestendig. Kastelen worden stiekem gesloopt, stukken land ingepikt en *commands* misbruikt. Door te delen ontstaan allerlei ideeën.....

AMBACHT VERSUS ONKUNDE

Wilhelm Bendz: The Life Class at the Royal Academy of Fine Arts, 1826. KMS54. Statens Museum for Kunst, Copenhagen

SCHIJNVRIJHEID IN HET KUNSTONDERWIJS

Toen ik me een tijd geleden bij één van mijn docenten beklagde over een mislukte ets, kwam er plots een eigenaardig kenmerk van onze tijd naar voren.

Met de ets probeerde ik in de voetsporen te treden van Piranesi, een held van me, maar helaas was de compositie hopeloos mislukt. De docente legde mij uit dat een architect, zoals Piranesi in zijn tijd, eerst in de leer zou zijn gegaan bij een kunstenaar, waar hij over de schouder van die leermeester mee mocht kijken om zo langzaam grip te krijgen op de techniek, het *ambachtelijke* dat komt kijken bij het maken van zulk werk.

Ik als student van deze tijd, zo vertelde ze, verkeer in een heel andere positie.

HANDSCHRIFT

Als moderne kunststudenten hebben wij de gift van onkunde verkregen. We proberen iets uit, duiken zonder 'echte' ervaring in onze processen en hopen dat die onkunde ons uiteindelijk iets nieuws en bovendien iets kwalitatief goeds oplevert. Kunsthistorisch gezien is dit

wellicht geen rare ontwikkeling. Sinds het impressionisme is de beeldende kunst immers veel minder gericht op een eindresultaat en zijn de voorgaande denkstappen een stuk belangrijker geworden. Waar voorheen de meest fantastische schetsen en studies slechts als bijproduct beschouwd werden, is nu het proces, of beter gezegd, *onderzoek*, ontzettend belangrijk. Het lijkt erop alsof een 'eindwerk' gerechtvaardigd

"PAS WANNEER JE EEN TECHNIEK IN DE VINGERS HEBT KUN JE WERKELIJK KIEZEN OM DIE NIET TE GEBRUIKEN"

moet worden door middel van denkstappen, vormstudies en andere ontwikkelingen die het eindresultaat gevormd hebben. Esthetische waarde of ambacht worden al snel tot amateurkwaliteiten gerekend wanneer de *thematiek* ontbreekt.

Het maken van kunst is in de laatste honderdvijftig jaar dan ook in een compleet ander perspectief geplaatst. De virtuoze kunstenaar, uomini universali en klassieke meesterwerken zijn vervangen. Het gaat nu om conceptuele kunstenaars, personeel dat voor de uitvoering wordt ingehuurd door de makers, en *readymades*. Perfecte voorbeelden zijn bijvoorbeeld Andy Warhol met zijn *Factory* en, recenter, Jeff Koons en Damien Hirst. Deze kunstenaars zijn allemaal beroemd geworden door hun ideeën en concepten terwijl het ambachtelijke van het maken ontbrak. Zo was er geen spoor van handschrift (van het maken) te herkennen in het werk van Hirst op de tentoonstelling *Treasures from the Wreck of the Unbelievable* (Venetië, 2017).

AUTODIDACTISCH WERKEN

Dit plaatst kunsteducators echter wel in een lastige positie. Waar vroeger virtuositeit en techniek als maatstaven van kwaliteit golden, verkeren we nu in een positie waarin de beste verkoper vaak ook de beste kunst maakt. Dit is te merken op de kunstacademies, waar op miraculeuze wijze veel studenten opteren voor het maken van abstract of formeel werk. De geschilderde landschappen, studies van handen en voeten en anatomische tekeningen

zijn ver te zoeken. Dit heeft uiteraard deels ook te maken met de visie van de opleiding. Hoewel ik gedurende een paar korte lessen naaktmodellen en vazen geschilderd heb, ontbreken de ellenlange periodes waarin gewerkt wordt aan één stilleven met het houtskool, de ganzenveer en doezelaar en andere – wellicht geromantiseerde – elementen van een klassieke kunstopleiding. Hierdoor geraak je, wanneer je er toch voor kiest klassiek of figuratief te werken, in een positie waarin je voor een groot deel autodidactisch te werk moet gaan, omdat je het op de academie meestal niet leren kunt.

SCHIJNVRIJHEID

Dit kan niet alleen een demotiverend effect hebben, maar het lijkt me ook een onlogische vorm van kunstonderwijs. Een kunstopleiding zou – gechargeerd gezegd – een instituut moeten zijn met strenge regels aangaande esthetiek, techniek en onderwerp. Ik zeg dit niet omdat ik denk dat de beste kunst ambachtelijk gemaakt is, maar omdat dit soort standvastige, klassieke instituten noodzakelijk zijn voor een wereld zo rebels en inventief als de kunstwereld.

De meest interessante werken die de laatste tweehonderd jaar gemaakt zijn, ontstonden doordat jonge kunstenaars zich afzetten tegen de kunstenaarselite, de gevestigde orde. Tijdens die worsteling om daar los van te komen zijn er kunststromingen opgericht, manifesten geschreven. Toen echter de grenzen tussen het klassieke en het nieuwe – het gedane en het moderne – vervaagden en de twee werelden

samenkwamen, zijn we in het kunstonderwijs iets heel waardevols verloren.

De vrijheid die een niet-klassieke kunstopleiding biedt, is een schijnvrijheid. Wanneer je geen vaardigheden tot je beschikking hebt wordt deze vrijheid namelijk een beperking. Een beperking die grote invloed heeft op je werk; niet jij, maar jouw onkunde bepaalt wat je wel of niet doet. Een klassieke opleidingsbasis is essentieel voor het maken van, en je relateren tot, 'modern' werk. Het is onmogelijk te abstraheren zonder gevoel te hebben voor een realistische weergave van de werkelijkheid. Hoe kan je anders bepalen wat weg te laten? Zelfs wanneer je strikt formeel werk maakt is kennis van de kleurencirkel noodzakelijk.

Pas wanneer je een techniek in de vingers hebt kun je werkelijk *kies* om die niet te gebruiken. Dan pas ben je bevrijd van je onkunde en ben je in staat werkelijk keuzes te maken in plaats van gestuurd te worden door hetgeen je *niet* kan. Daarom is het zelfs in deze, moderne, technologische tijd noodzakelijk om een stap terug te doen en te werken vanuit de basisprincipes van de klassieke kunsten. Net zoals destijds de camera uitgevonden werd en compositie vooralsnog belangrijk bleef, blijven wat mij betreft die basisprincipes nu ook gelden. ●

Sylvain Houben is student aan de Fontys docentenopleiding Beeldende Kunst en Vormgeving, Tilburg. In het weekend is hij werkzaam als sales advisor bij L'Atelier tailoring.

Wilhelm Bendz: The Life Class at the Royal Academy of Fine Arts, 1826. KMS54. Statens Museum for Kunst, Kopenhagen

WEERWERK TOONT
KUNSTZINNIGE
UITINGEN VAN
LEERLINGEN

'Toen opa en oma door corona niet op ons konden passen, kwamen ze toch elke week koffie drinken in de tuin. We maakten dan van slingers een vierkant om hun stoelen heen, want we mochten niet dichtbij komen. Mijn neefje Tommie en ik hadden een keer een idee om een circusvoorstelling voor ze te maken.'

'Eerst gingen we oefenen. We speelden leeuwen, goochelaars, acrobaten en clowns. Tante Krista was de circusdirecteur en mama de leeuwentemmer. Mijn zusje Fiep was clowntje. Het oefenen was heel grappig en leuk. Toen opa en oma de tuin in kwamen zetten we circusmuziek aan. Ik was wel zenuwachtig voor het optreden. Het spannends was om ons steeds snel te verkleeden achter het gordijn. Maar het ging heel goed en opa en oma klapten heel hard!'

Siene, 5 jaar

LOCKDOWN LESSEN

Lockdownlessen: First Aid Art Kit (<http://lockdownlessen.nl/>)

ONLINEKUNSTEDUCATIE IN TIJDEN VAN SOCIALE AFSTAND

Worstelde jij ook met hoe je je leerlingen kon stimuleren tot creatieve aanpakken, terwijl je ze niet of nauwelijks zag? Op de website **lockdownlessen.nl** ontdek je hoe je ondanks (of dankzij) sociale afstand tot diverse, prikkelende kunstopdrachten komt. Gebrek aan diepgang of interactie hoeft daar geen probleem bij te zijn.

Het project *Lockdownlessen* ontstond toen tijdens de coronacrisis het (onderwijs-) leven online ging. Op dat moment bereidden we net een evenement voor dat in juni zou plaatsvinden en waarin ons nieuwe 'thuis' op het Amsterdamse Marineterrein centraal stond. We wilden daarbij

de expertise gebruiken van mensen die daar niet vaak om gevraagd worden. Zo zouden bezoekers bijvoorbeeld een rondleiding over het terrein krijgen van een schoonmaker of een les archeologie van een oud-marinier.

IDENTITEITSKLOOF

Veel kunstvakdocenten ervaren een kloof tussen hun identiteit als leraar en die als kunstenaar. Zo ook de Mexicaans-Amerikaanse kunstenaar Jorge Lucero. Hij zag echter ook dat die twee rollen elkaar overlapt en zelfs konden samenvloeien. Zijn ideeën

"WE WILDEN DE EXPERTISE GEBRUIKEN VAN MENSEN DIE DAAR NIET VAAK OM GEVRAAGD WORDEN"

daarover inspireerden ons bij onze experimenten.

Voortbouwend op ontwikkelingen in de conceptuele en sociale kunst, bedacht hij het concept *Teacher As Conceptual Artist*: [-] 'as an attitude or a way of thinking, and consequently a way of living in the world'. Lucero biedt geen kant en klare oplossingen, maar stelt dat de praktijk van een leraar - in en buiten de klas - tegelijkertijd diens kunstpraktijk kan zijn en dat hij of zij als zodanig het instituut school kan herdefiniëren, met zijn handelingen, relaties en verplichtingen als 'artistiek materiaal'. [--] I started looking at all of the behaviours that teachers do, especially the ones that they hate to do, and instead of me thinking 'Oh, I really hate these behaviours,' I started thinking 'how are they material? That's where this phrase, 'Make School Material' comes from, because my whole thought is 'How do I look at the things that I am already doing at the school, and think of those as something that can be made pliable, that can be bent and made soft and rethought?'

UNIEK ARCHIEF

Toen het land op slot ging vormden we ons geplande evenement om tot een online platform, maar zonder de essentie ervan te veranderen. We nodigden voor *Lockdownlessen.nl* allerlei mensen uit om hun gedrevenheid, voorkeuren, hun liefdes, hun (soms) verborgen wijsheden of hun niet altijd gebruikte kennis in te zetten en te delen met anderen. Deze (poging tot) samenwerking onderscheidt ons project van de vele andere online-initiatieven tijdens de lockdown. Op onze website verzamelden we in negen verschillende projecten een archief van levens en leven in isolatie, dagelijkse interventies, unieke

gedachten, nieuwe invalshoeken, onverwachte geluiden, bijzondere heimweebeelden.

Alle projecten hebben een heel eigen invalshoek, zowel wat betreft de gekozen kunstdiscipline als doelgroep. Zo zit er voor iedereen een project bij waar je aan mee kunt en: wilt doen. Hieronder lichten we twee projecten toe.

CHALLENGES EN CONTACTEN

In *Contactloos Contact* van Wilma van Splunder (masterstudent AHK, theaterdocent en cultuurcoördinator op het Bernard Nieuwentijt College, Monnickendam) worden deelnemers van alle leeftijden uitgenodigd een instructiefilmpje te maken van iets dat ze graag doen of iets dat ze willen delen in de hoop anderen te inspireren dat ook te doen: contact door het delen van een vaardigheid. Het levert - vaak hilarische - filmpjes op van een hoe-doe-je-je-haar-goed-tutorial tot troep-maken-opruimadvies. Van Splunder: 'Ik bewonder hun creativiteit, humor, overgave en gebruik van filmtechnieken en montages. Het is heel bijzonder wat voor persoonlijke inzicht een aantal leerlingen hebben gegeven'.

In het project *Lockdown Challenges* van Sterre Boerkamp (masterstudent AHK en docent kunstvakken op het Berg en Bosch College in Bilthoven) en Channa de Vries (masterstudent AHK en docent kunstvakken op het Kennemer College mavo in Heemskerk) mogen leerlingen voorstellen doen voor een challenge. Wekelijks kiezen Boerkamp en de Vries drie challenges uit en posten deze aan hun leerlingen. Die mogen vervolgens kiezen welke ze uitvoeren, bijvoorbeeld 'maak een

kunstwerk van je maaltijd', 'teken iets dat niet mag', 'neem een beat op met dingen in je huis'.

DOE MEE

Boerkamp: 'Ik begon te zien hoe waardevol de aanpak was. De korte, hapklare opdrachten zorgen voor lucht en daadkracht bij leerlingen die tegen kunstlessen aanhikken. De opdrachten die draaien om een beperking (tekenen zonder handen of maak een schilderij zonder verf) maken veel oplossingsvernuft los. Het feit dat ik niet aanwezig ben om problemen voor hen op te lossen zorgt ervoor dat ze zelf op zoek moeten. De mogelijkheid om te kiezen uit drie challenges valt erg in de smaak. Ik ben me aan het beraden op de mogelijkheid om deze vier vondsten te integreren in mijn lessen op school.'

Dat projecten elkaar ook beïnvloedden is bijvoorbeeld terug te zien bij *Elephant Sounds* waar de huis-tuin-en-keukenbeats uit de *Lockdown Challenges* terecht komen. Robbert van Hulzen combineert deze geluiden tot gezamenlijk gecreëerde muziekstukken.

Op lockdownlessen.nl vind je alle negen projecten. Omdat we zelf zo enthousiast zijn, lopen de meeste nog door. Doe ook mee! Je kunt, met je leerlingen, je eigen bijdragen uploaden. ●

Anouk Gielen volgt de master Kunsteducatie AHK, is fotograaf, freelance docent fotografie en werkt als coördinator vrijwilligers en publieksbegeleiding in het Nederlands Fotomuseum. **Robbert van Hulzen** is masterstudent Kunsteducatie AHK, drummer, componist, producer en geeft workshops waar dit alles aan bod komt.

De citaten van Lucero komen uit: <https://framerframed.nl/en/dossier/interview-jorge-lucero/>

'EEN DODE TWEELINGZUS DIE MISSCHIEN NOG LEEFT.' DRAMATISCH. WIE TER ADOPTIE WORDT AFGEGEVEN 'OMDAT JE TWEELINGZUS AL OVERLEDEN IS' EN ONTDEKT DAT HET ANDERS ZAT, RAAKT IN DE WAR OVER HAAR LEVEN EN OVER IEDEREEN MET WIE ZE DAT DEELDE.

LOTGEVALLEN, WAAROM INTERESSEREN ZE ME NIET...

ILLUSTRATIE: LENNIE STEENBEEK

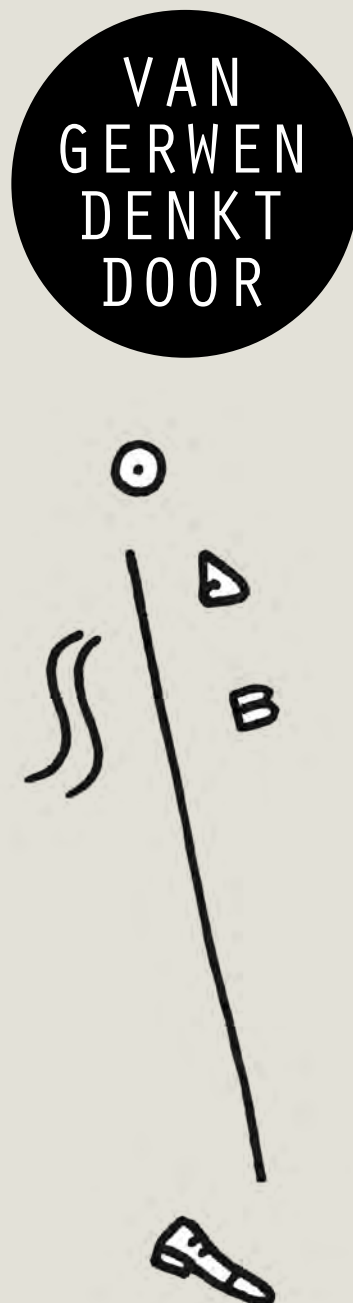
Ik begrijp het en ik zou niet in haar schoenen willen staan.

Maar het interesseert me niet echt... en ik voel me niet slecht bij mijn gebrek aan medelijden. Ik denk omdat dit verhaal niet verder reikt dan dit ene geval. Het heeft geen universele betekenis — hoogstens een statistische. Ik kwam tot dit besef door een droom die ik had:

Na een conferentie in Engeland wil ik mijn logies afrekenen. Het blijkt dat ik het huisje waar ik gelogeed heb ook kan kopen voor dat geld. 'Doe eens gek', denk ik en koop het huisje. En ik vlieg nog niet terug naar huis, maar neem mijn intrek in mijn recente aankoop. Na een uurtje loop ik bij de burens naar binnen, Polen die het Engels volledig machtig zijn. Hun zoon ken ik al. We klooiën wat met zijn skateboard.

Dat duurt blijkbaar nogal, want als ik naar mijn huisje terugkeer is het al donker. Er zijn vrouwen in mijn huis. Schoonmaaksters? Ze kijken me raar aan. Ik vraag wat ze hier doen en wijs hen op de koelkast waar mijn snijworst ligt, naast hun etenswaren. Ze zijn niet overtuigd. Overal liggen hun spullen. De mijne zijn weg. Een man zegt nog dat er over in de kranten geschreven staat, maar ik luister niet. Ik ben in paniek. Wat is er aan de hand? Mijn laptop, reispapieren, geld, sleutels, kleren, boeken ...

De droom interesseert me, omdat hij me nog eens laat voelen hoe ontheemd ik altijd ben op grote conferenties in de VS; hoe iedereen er voor zichzelf bezig is en ook dat 'vreemde' Engels. Hoe een collega daar eens zei dat ik me zo helder kon uitdrukken terwijl hij na mijn voordracht te kennen gaf

dat hij wel 99 vragen had maar er toch maar eentje ging stellen. Zijn moedertaal gaf hem een voorsprong bij zijn vriendschappelijk sarcasme.

Nu valt alles op zijn plek: je staat op achterstand als je niet in je moedertaal uit de voeten kan, als je niet 'thuis' bent in een land, een cultuur — als je een 'vreemde' bent.

Die droom, de uitleg, het is niet louter mijn verhaal. Hij laat een universeel probleem zien, geen eenmalige gebeurtenis. Zo bedoelde Aristoteles het toen hij schreef poëzie hoger te achten dan de geschiedschrijving; vanwege haar universele waarheden en niet vanwege wat Alkibiades toevallig meemaakte.

DR. ROB VAN GERWEN IS DOCENT EN ONDERZOEKER AAN HET DEPARTEMENT WIJSBEGEERTE VAN DE UNIVERSITEIT UTRECHT. HIJ IS OOK VERBONDEN AAN HET KONINKLIJK CONSERVATORIUM EN DE KONINKLIJKE ACADEMIE VOOR BEELDENDE KUNSTEN IN DEN HAAG EN AAN DE HOGESCHOOL VOOR DE KUNSTEN UTRECHT. ZIJN RECENTSTE BOEK: ZULLEN WE CONTACT HOUDEN (2018) VERSCHENEN BIJ UITGEVERIJ KLEMENT.

DENKEN OVER
BIG IDEAS

WAAROM MOETEN ZE DAT LEREN?

In *Future Wise: Educating Our Children for a Changing World* (2014) werpt David Perkins, als didacticus verbonden aan Harvard Graduate School of Education, de vraag op die elke docent weleens moet beantwoorden: 'Waarom moeten we dat leren?'. Je kunt dan antwoorden dat het belangrijk is voor de toets of het examen, maar dat doet geen recht aan de, toch cruciale vraag.

De vraag 'wat is nu eigenlijk de moeite van het leren waard?' gaat over de relevantie van het leren voor leerlingen, en wat daarvan relevant is voor hun toekomst. Het is een vraag naar de denkbeelden in een domein zoals kunst. Die kunnen ons verduidelijken wat zo fascinerend en belangrijk is aan dat domein, zodanig dat je er meer over te weten wilt komen. Perkins plaatst de vraag naar het 'wat' van onderwijs in de context van het herzien (re-imagine) van het curriculum in de huidige tijd. In veel landen, net als in Nederland op dit moment met *curriculum nu*, is de afgelopen decennia nagedacht over onderwijs en wat leerlingen moeten leren met het oog op een goede toekomst en een goed leven.

BIG UNDERSTANDINGS

In 2009 en 2012 woonde ik enkele lezingen van David Perkins bij. Hij zette daarin op heldere manier uiteen wat de moeite waard is om te leren. Perkins combineert deskundigheid in de bètavakken

en onderwijswetenschappen met een grote deskundigheid in didactiek, vergezeld van een open blik op de wereld. Als geen ander neemt hij de luisteraar mee in zijn betoog en steeds kijkt hij dan naar de leerling en naar de relevantie van het leren voor de leerling. Zo bakent hij de kern af van goed onderwijs.

Hij stelt vragen als: 'Welke inzichten heb je gedurende je schooljaren opgedaan die nu nog steeds belangrijk zijn in je leven?', of: 'Welke specifieke kennis die je op school geleerd hebt, heb je buiten het onderwijs nooit meer gebruikt?' In zijn denken – dat geïnspireerd is door het werk van respectievelijk John Dewey (*Art as Experience*, 1934) en filosoof Nelson Goodman (*Ways of Worldmaking*, 1978) richt hij zich op verdiepend leren aan de hand van *big understandings* (veelomvattende denkbeelden, kernconcepten) die leerlingen helpen verdiepend inzicht te ontwikkelen in een aantal domeinen. Met

deze kernconcepten kunnen zij zelfstandig aan de slag, om vervolgens inzichten uit verschillende domeinen met elkaar in verband te kunnen brengen. Zo ontstaat leren dat zowel betekenisvol is voor leerlingen als relevant is met het oog op hun toekomst.

DE ESSENTIE VAN LEREN

Tijdens een conferentie in 2018 sprak de Engelse onderwijswetenschapper Dylan Wiliam over de noodzaak om het curriculum te heroverwegen. Wiliam sprak over *big ideas*, kernconcepten, principes die als de centrale aandachtspunten voor het curriculum, de instructie en evaluatie zouden moeten dienen. *Big ideas* verkennen is volgens hem een manier om inhouden te kiezen die essentieel zijn en die de kerninzichten van een expert uit een bepaald domein weerspiegelen.

Deze kerninzichten zijn bovendien in de meeste gevallen

Korakrit Arunanondchai: Installatie (detail). Biennale Venetië 2019.

"BIG IDEAS KUNNEN DE AANDACHT OOK MEER RICHTEN OP HET WAAROM VAN HET LEREN"

aantrekkelijk en betekenisvol voor leerlingen. Lang niet altijd komen ze in het onderwijs aan bod, omdat we teveel gericht zijn op feitenkennis uit methodes, met het oog op toetsen of examens. *Big ideas* laten je juist de grote lijn zien, laten je de samenhang begrijpen tussen losse feiten, fenomenen of gebeurtenissen. Ik vond zijn benadering fascinerend en ik merkte dat wanneer ik erover sprak met collega's, zij net zo gefascineerd waren. Waarschijnlijk omdat ze aanvoelden dat de *big idea*-benadering op de essentie van het leren gericht is. Dat lijkt wenselijk in een wereld waarin we dagelijks enorme hoeveelheden informatie moeten verwerken.

Big ideas kunnen de aandacht ook meer richten op het waarom van het leren. Dat is wenselijk omdat leerlingen willen weten wat de relevantie is van datgene wat zij moeten leren, dat is belangrijk voor hun motivatie.

In het onderwijs wordt vaak over overladenheid en over versnippering van de leerstof gesproken. Perkins noemt dit treffend: *elementitis*.

Big ideas zorgen juist voor aandacht voor de grotere verbanden en voor een accent op dat wat er toe doet; de essentie van een domein.

BIG IDEAS DEFINIËREN EN FORMULEREN

Het idee om *big ideas* in het domein van de kunst te ontwikkelen en te onderzoeken werd door de leden van een zogenoemd docentontwikkelteam van Fontys (DOT) meteen omarmd. Het team (h)erkende de noodzaak om de kern van kunstonderwijs te heroverwegen. Niet alleen om zo de interesse

en motivatie van leerlingen voor kunst verder te kunnen versterken, maar ook om de overladenheid en versnippering - bijvoorbeeld bij Kunst Algemeen - tegen te gaan.

We besloten dus dieper in te gaan op de *big ideas*, de kerninzichten in de kunsten. We wilden weten wat die precies behelsden en hoe we ons onderwijs daarmee zouden kunnen verdiepen en versterken.

Het bleek niet zo simpel om te doorgronden wat *big ideas* nu eigenlijk zijn. We spraken erover en sloegen er literatuur op na. Volgens Dylan Wiliam zouden het a) kernconcepten uit het domein moeten zijn, b) veel verschillende mogelijkheden moeten bieden om die kern te verbreden naar andere domeinen, c) toegankelijk voor leerlingen moeten zijn en d) hen moeten helpen inzicht te ontwikkelen in wat interessant maar wellicht ook moeilijk is in het domein. Leerlingen zouden dan niet alleen inzicht krijgen in wat de kern is van een bepaald domein (zoals kunst), maar ook de manieren van denken en doen in dat domein leren. Bovendien zouden ze meer reflecteren op hun eigen kennis en inzichten in dat domein.

Volgens Mitchell, Keast, Panizzon & Mitchell (2017), zijn er drie soorten *big ideas*. De eerste soort omvat de inhoud van een domein, de tweede de kenmerkende denkwijzen van een domein en de derde soort omvat het eigen inzicht in het domein (reflectie en metacognitie).

GENERATIEF EN SUGGESTIEF

Alles welbeschouwd is deze benadering niet nieuw; in de jaren 80 schreef Klafki (1985) dat er drie basisprincipes zijn om de inhoud

van een vak te bepalen: het elementaire, het fundamentele en het exemplarische. *Big ideas* zijn echter ook nog 'generatief', en volgens Perkins houdt dat in dat ze centraal staan in het domein, ze bieden rijke mogelijkheden tot het leggen van verbanden en zijn toegankelijk voor leerlingen. Volgens Mitchell e.a. (2017) zijn ze bovendien suggestief, dat wil zeggen dat ze docenten veel verschillende inhoudelijke en didactische benaderingen bieden.

Grant Wiggins geeft het voorbeeld van heldenverhalen als een *big idea* in de literatuur. Heldenverhalen maken het mogelijk om verbanden te leggen in de literatuur van veel verschillende tijden, plaatsen en culturen.

[...] Door een *big idea* leer je beter begrijpen wat belangrijk is in de literatuur. Door een *big idea* kijk je anders, je ziet het verhaal bijvoorbeeld meer vanuit een thematisch perspectief en je zoomt niet alleen in op de details ervan.'

Om een *big idea* te framen zou je volgens Mitchell e.a. een kort statement moeten schrijven, een korte zin met daarin een werkwoord. In het domein Science luidt zo'n zin bijvoorbeeld: 'How building complex molecules requires energy, while breaking up complex ones releases energy' of, in het geval van aardrijkskunde: 'There are geological forces that destroy physical features and forces that create them'.

De zinnen die we in het docentenontwikkelteam van Fontys formuleerden vindt u in het artikel van Pien School (p. 26). We zijn benieuwd of u onze *big ideas* net zo generatief en suggestief vindt als wij. ●

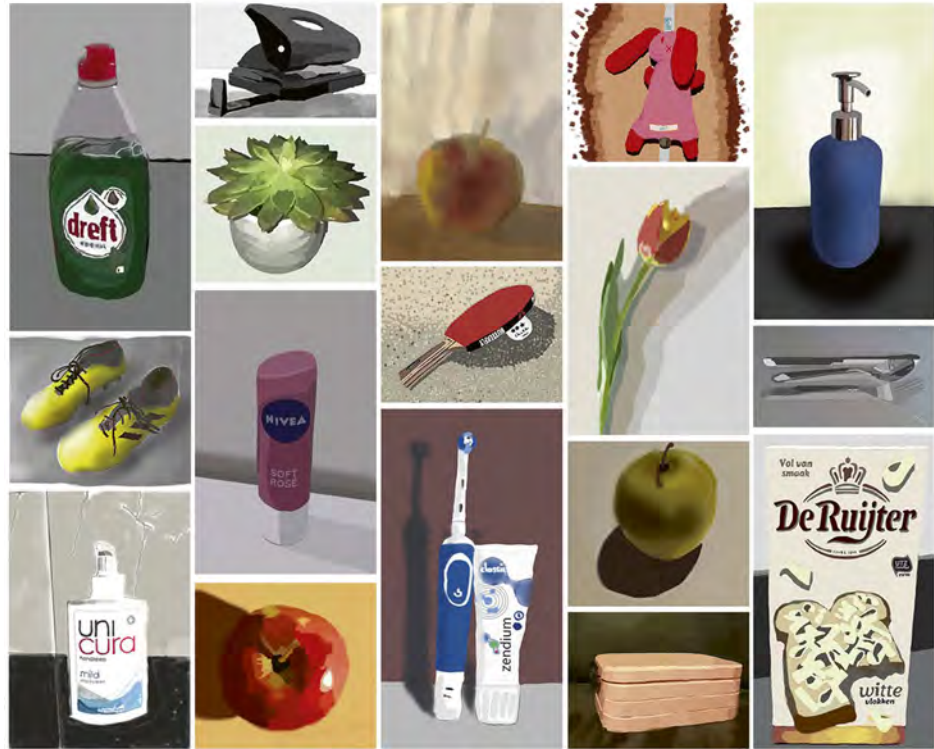
MEER LEZEN?

- Klafki, W. (1985). *Neue Studien zur Bildungstheorie und Didaktik: Beiträge zur kritisch-konstruktiven Didaktik* (pp. 36-f). Weinheim: Beltz.
- Mitchell, I., Keast, S., Panizzon, D., & Mitchell, J. (2017). *Using "Big Ideas" to Enhance Teaching and Student Learning. Teachers and Teaching*, 23(5), 596-610.
- Website van Grant Wiggins: www.authenticeducation.org/index.lasso
- Perkins, D. (2014). *Future Wise: Educating our Children for a Changing World*. Hoboken (NJ): John Wiley & Sons.

AUTEUR: DAVE ROELANDS
 BEELD: WERK VAN LEERLINGEN
 VWO 1A EN VWO 1B VAN DE
 DE KATHOLIEKE SCHOLEN-
 GEMEENSCHAP ETTEN-LEUR

GEWOON ALLEDAAGS

TOEN ER BIJ ONS OP SCHOOL - DE KATHOLIEKE SCHOLEN-
 GEMEENSCHAP ETTEN-LEUR - NOG 'GEWOON' WERD LESGEGEVEN,
 DAT WIL ZEGGEN VOOR DE CORONA CRISIS, WERKTEN MIJN
 TWEE BRUGKLASSEN (VWO 1A EN VWO 1B) AAN DE OPDRACHT
GEWOON ALLEDAAGS. EEN SCHILDEROPDRACHT GEÏNSPIREERD OP
 HET WERK VAN DE HEDENDAAGSE KUNSTENAAR SERGE DE VRIES.

Compilatie Gewoon Alledaags

De Vries maakt realistische olieverfschilderijen op kleine paneeltjes, waarop allerlei gewone, dagelijkse voorwerpen zijn verbeeld. Serge was razend enthousiast toen ik hem belde en de bedoeling van mijn opdracht uitlegde. Mijn leerlingen werden op hun beurt enthousiast nadat we samen zijn portfolio hadden bekeken. Aan de slag dus.

Als oefenopdracht moesten de leerlingen het werk *Conservenblik en peer* zo goed mogelijk naschilderen. Met dezelfde schildertechniek die De Vries gebruikt: 'Niet per se fotorealistisch, maar juist op zo'n manier dat je de penseelstreken nog kunt zien'. De oefenopdracht bleek een schot in de roos. Leerlingen kregen vertrouwen en maakten stuk voor stuk een geweldige replica van Serges werk. Allemaal trots tot over de oren - en op naar het eindwerk, A3-formaat.

FANATIEKE SCHILDERS

Ter voorbereiding maakten ze thuis een fotoserie van de gewone, alledaagse voorwerpen die ze daar konden vinden. Vaak bleek het vervolgens erg lastig om daaruit het leukste, meest bijzondere, of juist het meest simpele voorwerp als onderwerp te kiezen voor het eindwerkstuk. Ze begonnen te schilderen, fanatiek en geconcentreerd, met de tong tussen de

tanden. Een flink aantal was al vergevorderd toen we van de een op de andere dag - noodgedwongen - niet meer naar school mochten. De eindwerken, wachtend op de afronding, in het tekenlokaal in het droogrek.

Maar ze zaten die 'dichte' weken zeker niet stil. Integendeel zelfs. Het teken- en schilderonderwijs ging op afstand, vanuit huis verder. Op hun laptop (iedere leerling heeft zijn eigen laptop) maakten de brugklassers in het programma *Sketchbook* een digitale versie van de opdracht.

Fantastisch werk, volledig geïnspireerd op het werk van Serge de Vries. In een reactie liet Serge weten: 'Wow! Ik begrijp wel waarom je zo trots op je leerlingen bent. Wat een talent hebben ze! Heel mooi, en ze hebben leuke dingen bedacht. Dit inspireert me. Er zijn zelfs een paar kunstwerkjes die ik misschien ook wil gaan schilderen!'

Dit zijn voor mij de krenten in de pap. Dit maakt het onderwijs mooi. Zelfs als dat op afstand is. ●

Dave Roelands is docent Teken en Media op de Katholieke Scholengemeenschap Etten-Leur (voortgezet onderwijs voor mavo/havo/vwo en gymnasium).

IN DEZE RUBRIEK VERTELT EEN STAGIAR(E) OVER ZIJN OF HAAR ERVARINGEN MET DE EERSTE STAPPEN OP WEG NAAR DOCENTSCHAP. WAAR ZIJN ZE TROTS OP? WAARDOOR ZIJN ZE GEINSPIREERD?

AUTEUR: MARISKA VAN DER VAART / FOTO: YOURI LASANCE

DE STAGIAIR(E)

Het afgelopen jaar heb ik twee maanden fulltime stagegelopen op het St- Gregorius College in Utrecht. Ik was helemaal ondergedompeld in het docentenleven. Volle dagen op school en daarna thuis de lessen voorbereiden. Het was zwaar, maar ook bijzonder. Ik heb veel waardering voor docenten gekregen.

Het mooiste is om een leerling te helpen die zijn potentie nog niet kent. Wanneer ik een leerling kan helpen die te vinden, zodat hij trots op zijn werk kan zijn, dan doet dat iets met me. Ik ga in gesprek, ik probeer te laten zien dat hij goede ideeën heeft en ik probeer de ideeën uit de leerling zelf te halen. Ik kwam er tijdens deze stage achter dat dit ook echt mijn visie is.

DOOR KUNST JE MENING UITEN

Samen met mijn stagepartner heb ik een opdracht over mode ontwikkeld voor havo 5-leerlingen. Zij moesten onderzoek doen naar de achterzijde van mode en hier een mening over formuleren. Die mening verwerkten ze in een 3D-werk. Leerlingen maakten bijvoorbeeld maskers met teksten, een installatie met een modeshow en een jurk van biologisch afbreekbare materialen. Na afloop vertelden twee enthousiaste leerlingen dat zij t een heel

ander beeld kregen over de rol van kunst. Daarvoor hadden ze vooral opdrachten gericht op techniek gekregen.

Mijn inspiratie is het *ontwerpmodel voor authentieke kunsteducatie* van Emiel Heijnen (red. www.ahk.nl/lectoraten/educatie/emiel-heijnen/) Door dit model toe te passen ontstaan er lessen die werkelijk aansluiten bij de leerling en waarmee ze kunnen leren hun visie over de wereld te vormen. Onderwijs draait voor mij namelijk om het ontplooiën van de leerling. Juist bij de kunstvakken kunnen leerlingen groeien en standpunten innemen. Kunst is het enige vak waar er geen juist antwoord is, waarbij het echt gaat om de intrinsieke motivatie van de leerlingen.

VECHTEN VOOR WAT JE BELANGRIJK VINDT

Het belangrijkste dat ik aan mijn leerlingen zou willen meegeven is de vrijheid om zichzelf te kunnen uiten. Hun visie is van belang in de wereld. Vaak worden jongeren niet serieus genomen, maar ik vind het fantastisch wat er vorig jaar gebeurde met de klimaatmarsen. Juist op deze leeftijd mag je vechten voor wat je belangrijk vindt. Kunst kan een belangrijke tool zijn om je mening te kunnen uiten.

OVER VIJF JAAR

OVER VIJF JAAR HOOP IK MIJZELF TE HEBBEN ONTWIKKELD ALS KUNSTENAAR EN KUNSTEDUCATOR. HET IS VOOR MIJ ERG BELANGRIJK OM DEZE TWEE TE KUNNEN COMBINEREN, OMDAT IK UIT BEIDE ERG VEEL INSPIRATIE HAAL. WAAR IK DAN STA ALS DOCENT, WEET IK NOG NIET. DAT IS EEN VERRASSING, EN DAT VIND IK EIGENLIJK WEL FIJN.

STREETLIFE

Fotomuseum aan het Vrijthof in Maastricht presenteert van 1 juni tot en met 27 september 2020 de tentoonstelling *Streetlife*. Jamel Shabazz geniet internationale bekendheid als documentaire-, mode--straat- en portretfotograaf. Hij fotografeert het straatleven in New York City al sinds 1980. De tentoonstelling *Streetlife* richt zich op zijn fotografie uit de jaren '80. Bezoekers kunnen op platenspelers zelf bijpassende muziek draaien. Gastcurator van de expositie is de Duitse galeriehouder Bene Taschen.
www.fotomuseumaanhethetvrijthof.nl

1. Rude Boy. Brooklyn, NYC, 1981
2. Man and Dog. Lower East Side, Manhattan, NYC, 1980
3. The Righteous Brothers. NYC, 1981

Ze zijn jong, getalenteerd én succesvol. **Kitty Goemaat** is dit jaar halve finalist van het Amsterdams Kleinkunst Festival en **Susanne Thiel** is geselecteerd voor Popronde. 2020 is een bijzonder jaar voor ze. In deze editie van *Achter de schermen* praat ik met Kitty en Susanne over de kracht van cabaret, over de totaalbeleving van muziek en wat de intelligente lockdown voor hen heeft betekend.

Het is een warme dinsdag in juni als ik Kitty via een videobelverbinding spreek. Ze heeft de dag ervoor voor het eerst in maanden weer gerepeteerd. Gewapend met een fles water naast zich vertelt ze enthousiast over haar carrière in de cabaretwereld. Het begon allemaal bij het vak kleinkunst, dat werd gegeven door docente en regisseuse Susanne Zuurbier op de mbo Artiest Theater opleiding. In 2014 won ze het Leeuwarder Cabaret Festival. In de daaropvolgende vier jaar speelde ze in kleine zalen door het hele land. Een goede leerschool, omdat ze daar heel veel spellen heeft kunnen maken. Maar het was ook een 'mannenwereld met vooral veel stand-up jongens'. Ze nam contact op met haar oud-docente om haar te vragen of ze wilde helpen bij het maken van een voorstelling.

SCHEIDSVECHTER

Het maakproces duurde een half jaar. Het plan was om met materiaal te werken dat Kitty in de jaren daarvoor had ontwikkeld. Ook wilde ze meedoen met het Amsterdams Kleinkunst Festival. Tijdens de eerste repetitie zei Zuurbier: 'We gaan alleen maar eerlijk zijn tegen elkaar'. Ze spraken oude frustraties uit en er ontstond een sfeer van vertrouwen en openheid. In die eerste fase van het maakproces werd er vooral veel gepraat. Over de rare vriendjes die Kitty vroeger altijd had en over de

ACHTER DE SCHERMEN

AUTEUR: LARA BROEKMAN / FOTO'S: BOWIE VERSCHUUREN

DE AFGELOPEN MAANDEN WAREN VERWARREND, ONZEKER EN MEER DAN DAT. DE CULTURELE WERELD WERD GEVLOERD. NA DE EERSTE SCHRIK KWAM ER VEEL CREATIVITEIT EN INNOVATIE LOS. CULTUURMAKERS ZITTEN NIET BIJ DE PAKKEN NEER, EEN CRISIS IS IMMERS OOK EEN KANS. IN *ACHTER DE SCHERMEN*, EEN SERIE OVER HET MAAKPROCES, LAAT KUNSTZONE ZIEN HOE DE CULTURELE SECTOR OMGAAT MET DE NIEUWE WERKELIJKHEID.

Foto: Dorien Hein, Derde ronde finalisten Amsterdams Kleinkunst Festival 2019

scheiding van haar ouders. 'Wat voor mens ik daardoor geworden ben', vertelt Kitty. Dit thema bleek de urgentie te hebben die nodig was voor de voorstelling. Het plan voor *Scheidsvechter* was geboren.

In de tweede fase van het maakproces werkten ze op de vloer. Susanne gaf Kitty ook schrijfoopdrachten (scènes en liedjes) om thuis te maken. 'Dat werkt goed', zegt Kitty als ik vraag hoe ze deze aanpak

ervaart. Ze legt uit dat ze dat nodig heeft, een regisseur die haar opdrachten geeft, iemand die zorgt dat er continuïteit zit in het repetitieproces. Zo zit er in voorstelling een liedje waarin Kitty aan haar fictieve stiefzusje vertelt dat ze wel van haar houdt, maar dat ze haar niet perse had willen hebben. Het laat de schrijvende tweestrijd van kinderen met gescheiden ouders zien. De schakel na dit nummer is bewust heel hard; Kitty houdt

er niet van om in het drama te blijven hangen.

VERSCHERPEN

Met *Scheidsvechter* is Kitty halve finalist geworden op het Amsterdams Kleinkunst Festival. Tijdens de verschillende rondes werkte ze verder aan de voorstelling. De feedback die ze van coaches als Wimie Wilhelm kreeg, was gericht op het verscherpen van de voorstelling in plaats van op het aanpassen. Overgangen werden strakker gemaakt. Wimie stelde haar regelmatig vragen als: 'Waarom zeg je dit eigenlijk? Of 'Waarom doe je dit? Je geeft al de blik, dus waarom het ook nog zeggen?' De intentie werd daardoor duidelijk en ruis werd weggehaald, legt ze uit.

De reacties op de voorstelling zijn enthousiast. Kinderen van gescheiden ouders zeggen: 'Oh, mijn vader moet dit zien' of 'wij hebben ook een stem.' En het ontroert mensen. 'Er moest zelfs iemand huilen', vertelt Kitty. Zij is ook breder naar haar eigen situatie gaan kijken. Ieder familielid heeft een ander proces in een scheiding. En dat mag naast elkaar bestaan. Lachend en huilend, samen zittend op de bank.

SUSANN.

Dat kunst maken therapeutisch kan werken, herkent Susanne Thiel. Net als Kitty spreek ik deze derdejaars Conservatoriumstudeente via het scherm. Na wat gepruts van mijn kant om een skypeverbinding tot stand te brengen, zwaait ze breeduit lachend naar me in de camera. Vorig jaar won ze Mooie Noten, de singer-songwriter competitie van GRAP Popmuziek Amsterdam. Het was de lancering van haar soloproject *Susann*. 'Ik doe dingen vanuit een intensiteit, ik wil dat een liedje blijft hangen', zegt ze als ik haar vraag zichzelf te omschrijven als muzikant. Haar muziek wordt *hybrid experimental* genoemd. Of

Foto: Polgara Productions, Susann, Melkweg VERS

"IK DOE DINGEN VANUIT EEN INTENSITEIT, IK WIL DAT EEN LIEDJE BLIJFT HANGEN"

zoals ze zelf zegt: 'Elektronische muziek maar dan wel verfijnd. Niet zoals Cher'. Die laatste toevoeging is belangrijk want Susanne vervormt haar stem met een vocalprocessor. Het maakproces van haar muziek verschilt per project. Voor *Susann*, ontstaan nummers achter de piano, vanuit een ritme of melodielijn. Maar ook opdrachten vanuit de opleiding waren inspiratiebron. Afgelopen jaar werkte ze voor het vak *Lyriclab* vanuit tekst. De liedjes die ze voor *Susann* maakt zijn de meest persoonlijk. Ze werkt veelal vanuit een gevoel, emotie of situatie. Het werkt daardoor 'medicinaal', zegt ze.

DARK LORD

Als Susanne met haar soloproject op het podium staat wil ze een totaalbeleving voor het publiek creëren. Levendig vertelt ze dat ze 'soms het gevoel heeft dat ze een soort Dark Lord is

die de wereld gaat vernietigen'. Op een positieve manier welteverstaan. Ze wil dat haar muziek 'filmisch verloopt'. Haar muziek is dynamisch door de toevoeging van de vocalprocessor en de piano die ze layerd met synthesizer klanken. Ze speelt haar muziek altijd live. Een docent zei tegen haar dat ze het zichzelf daardoor best moeilijk maakt. Maar dat maakt haar werk ook uniek. Ze programmeert van te voren niets, alle handelingen worden alleen door haar uitgevoerd. Dat is fysiek best intensief, zegt ze. Ze moet ook vaak bijkomen van optredens. Net als haar publiek. Ook Susanne heeft weleens een huilende toeschouwer in de zaal gehad.

BLIK NAAR BUITEN

Op dit moment is ze samen met andere conservatoriumstudenten bezig met een project geïnspireerd op het werk van Björk, over het thema *feedback*.

Foto: Anne van Zantwijk, Halve finale Amsterdams Kleinkunst Festival 2019

In tegenstelling tot haar soloproject is de blik nu naar buiten gericht om 'problemen' in de wereld te onderzoeken. Het uitsenden en ontvangen van informatie is door de overload aan elektronica in sommige gevallen een eigen leven gaan leiden. De nummers zijn gemaakt in coronatijd, op afstand. De groep studenten stuurde materiaal in een muziekprogramma naar elkaar waar ze vervolgens op reageerden. Het thema *feedback* heeft dus ook een letterlijke betekenis gekregen in het creatieproces. Het kon ook niet anders, want fysiek in een ruimte met elkaar spelen was onmogelijk. En dan straks Popronde. Hoe dat er precies uit gaat zien, weet Susanne nog niet. Wordt het live met publiek of gestreamd?

Voor podiumkunstenaars Kitty en Susanne ligt de kracht van hun werk bij het creëren van een beleving, iets dat je samen met je publiek op dat moment doet. 'Je gaat een dialoog aan met elkaar', zegt Kitty. Cabaret met maar dertig man op 1,5 meter van elkaar, dat zag ze niet zo zitten. De focus en flow zijn door corona wel even weggeweest, zegt ze. Na de zomer start AFK weer en over de optredens is ze inmiddels wat meer berustend: 'We gaan het zien'. Ook Susanne kijkt realistisch naar de toekomst. 'Je geld verdienen in de muziek is gewoon lastig'. Ze gaat binnenkort parttime op een muziekschool werken. Daar heeft ze zin in. En straks afstuderen en Popronde. En daarna, Eurosonic Noorderslag? Dat zou leuk zijn!

CULTUUR BARBAAR

‘WEES FLEXIBEL EN GA MET
EEN SCHOOL IN GESPREK’

FOTO: VISHNU R NAIR

**DE CORONACRISIS HAKT ER NOG ALTIJD
STEVIG IN, ZEKER IN DE CULTURELE
SECTOR. CULTURELE INSTELLINGEN ZAGEN
CULTUUREDUCATIEPROJECTEN, WORKSHOPS EN
CKV-DAGEN GEANNULEERD WORDEN. TOCH ZIJN
ER OOK GENOEG INSTELLINGEN DIE NIET BIJ DE
PAKKEN NEERZITTEN, MAAR IN ACTIE KOMEN
EN DE BOEKINGEN LANGZAAM WEER ZIEN
BINNENSTROMEN.**

01:

**SJOERD BERENDSEN IS ARTISTIEK- EN OPERATIONEEL
DIRECTEUR VAN KLEINKUNSTIG:
ZIJ MAKEN KUNSTEDUCATIEVE WORKSHOPS OP
MAAT VOOR HET VOORTGEZET ONDERWIJS.**

HA SJOERD, HOE REAGEERDEN JULLIE OP DE CORONACRISIS?

‘Wij hebben vanaf dag één de knop omgezet. Natuurlijk ben je eerst in gesprek met klanten over hoe nu verder, maar we zijn ons eigenlijk vrijwel direct gaan voorbereiden op online workshops.’

‘Een mooi voorbeeld van een groot project is de CKV-dag die we hebben ontwikkeld met het Kröller-Müller Museum, Scapino Ballet, Holland Opera en Tim van Esch (frontman Handsome Poets, red.). Het is een interdisciplinaire dag met online workshops door externe professionals en culturele uitstapjes. Leerlingen gaan zowel plenair als zelfstandig aan de slag en staan met elkaar in verbinding door een chat. Ons speerpunt in de ontwikkeling van de online workshops is dat ze altijd actief zijn. Het zijn geen filmpjes waarnaar je kijkt, de workshopbegeleiders spreken je live toe. Ik ben heel blij met hoe we ons aanbod succesvol hebben aangepast.’

HOE IS HET CONTACT MET DE KLANTEN EN SCHOLEN GEWEEST IN DEZE TIJD?

‘Grotendeels onveranderd. Scholen vinden cultuureducatie nog altijd belangrijk. Zelden heb ik gehoord dat een directie cultuureducatie wil tegenhouden. Wat ik wel regelmatig hoor is dat scholen cultuureducatie willen uitstellen, om tot bijvoorbeeld november even rust te hebben.’

‘Door de corona-uitbraak moeten we veel projecten op maat maken voor een school. Maatwerk deden we al voor de crisis begon en dat zijn we blijven doen. Ik vind het belangrijk dat wij altijd naar een school toe gaan. Om de lokalen te bekijken, ons contactpersoon te ontmoeten en over de inhoud te praten.’

WAT VOOR HINDERNISSSEN ZIE JIJ DE KOMENDE TIJD IN DE SECTOR VAN CULTUUREDUCATIE?

‘Ik zie weinig hindernissen. Natuurlijk is 2020 niet zoals we hadden gedacht en zijn er flinke opgaven, maar wij zijn voorzichtig positief. Ik zie ook dat scholen zich flexibel opstellen en dat er een positieve sfeer heerst.’

HEB JE NOG EEN TIP VOOR ANDERE CULTUURKAART-ACCEPTANTEN?

‘Praat met scholen en vraag hen naar wat ze willen. In zo’n gesprek kom je vaak tot nieuwe ideeën. Het is niet zo dat je als instelling altijd het antwoord moet hebben op lastige vraagstukken: dat doe je samen.’

02:

GERT-JAN NABUURS BIEDT MET 4XM WORKSHOPS EN CKV-DAGEN AAN AAN SCHOLEN. ZOALS EEN WORKSHOP GRAFFITISPUITEN, FREERUNNING OF EEN VOORSTELLING ALS DE **CABARAPSHOW**.

HA GERT-JAN, HOE WAREN DE EERSTE DAGEN CORONA VOOR 4XM?

'De eerste weken waren we bezig voorstellingen te annuleren en te verzetten. Toch zijn we snel begonnen met het aanpassen van ons aanbod. Dat begon met een klant die vroeg: 'Kunnen jullie niet iets online voor ons doen?' Daar zijn we toen mee aan de slag gegaan en dat werkte best goed. Vanaf dat moment zijn we kritisch gaan kijken naar ons aanbod. Wat kunnen we aanpassen zodat het coronaproof is, wat kunnen we goed naar online vertalen?'

WAT HEBBEN JULLIE VERDER GEDAAN OM ONDANKS CORONA DOOR TE KUNNEN?

'Heel concreet: we hebben meteen ontsmettingsmaterialen ingeslagen. Een workshop Streetbeats kun je best geven in een gymzaal, als je daarna maar de materialen desinfecteert. Sommige van onze workshops kunnen ook prima in de buitenlucht plaatsvinden, andere hebben we naar online getild. Je ziet nu dat veel aanbieders hun aanbod 1-op-1 naar online vertalen. Een voorstelling wordt opgenomen en daar kun je naar kijken. Ja, dan zet ik wel een YouTube-video op. Je moet iets toevoegen aan die online ervaring! Zo spelen wij de *Cabarapshow*: rappers improviseren op ludieke wijze met input van het publiek. Dat doen we nu via Microsoft Teams, om het interactief te maken. De kijkers leveren input en je ziet de rappers in beeld als ze hun freestyles rappen. Dat werkt supergoed.'

WAT ZIJN WAT JOU BETREFT DE GROOTSTE HINDERNISSSEN DE KOMENDE TIJD?

'Ik zie dat het spel van vraag en aanbod nog niet echt op gang komt. Dat ligt aan verschillende dingen. Bijvoorbeeld dat een workshop voor een kleine groep leerlingen relatief duur is. Ook zie je nu dat onze contactpersonen bij scholen alles langs hun directies moeten loodsen. Dat zorgt ervoor dat besluitvorming langer duurt of eerder afketst. Maar het lastigste is de onduidelijkheid. Niemand weet wanneer we weer terug kunnen naar de oude situatie.'

HEB JE NOG EEN TIP VOOR ANDERE CULTUURKAART-ACCEPTANTEN?

'Ga met een school of klant in gesprek. Dan kom je erachter dat er ondanks corona toch nog altijd heel veel mogelijk is.'

03:

HESTER DADEMA IS EIGENAAR VAN HELDER THEATER: EEN TEAM VAN ACTEURS MAAKT INTERACTIEVE VOORSTELLINGEN OVER MAATSCHAPPELIJKE THEMA'S ALS VERSLAVING, SEKS OF STRESS.

HA HESTER, WAT GEBEURDE ER BIJ JULLIE TOEN CORONA OP DE DEUR KLOPTE?

'Toen corona in Nederland de kop opstak, dacht ik wel dat het zou meevallen. Toen 12 maart bijna alles werd afgelast, schrok ik wel. Het is heel veel werk geweest voorstellingen te annuleren en te verplaatsen. Daarna werd het duidelijk dat er tot september weinig ging gebeuren.'

HOE HEBBEN JULLIE DAAROP GEREAGEERD?

'Ik was sceptisch over online, maar dat veranderde toen een school in Veghel me benaderde. Zij wilden hun ouderavond online doen. Toen zijn we er gewoon voor gegaan: met de goede mensen om me heen hebben we daar een hele succesvolle ouderavond van gemaakt. Het voelt meer alsof je een televisieprogramma presenteert dan theater. Het publiek was ook nog eens enthousiast, dat was heel leuk. Intussen kwamen steeds meer scholen met vragen: 'Wat kunnen jullie wél doen?'

JULLIE VOORSTELLINGEN ZIJN NATUURLIJK HEEL INTERACTIEF, HOE HEB JE DAT OPGELOST?

'We spelen de voorstellingen live, in een studio bij ons op kantoor. Dat wordt uitgezonden voor leerlingen thuis of op school. De docent heeft de rol van presentator: de klas motiveren om vragen aan de acteurs te stellen en zo een gesprek te starten. We merken dat het heel goed aanslaat bij leerlingen.'

'Een mooi voorbeeld dat ik wil noemen is onze samenwerking met het Lek en Linge College in Culemborg. Begin 2020 hadden we afgesproken daar zes voorstellingen te spelen over het thema seksualiteit en relaties. We hebben met de school uitgebreid alle opties doorgenomen: buiten spelen, een live voorstelling, de leerlingen splitsen in thuis en op school. Onze contactpersoon daar stond in contact met theater *De Gelderlandfabriek* en nu mogen we de voorstellingen in het theater spelen! Dat bewijst voor mij dat het altijd wel lukt, als de instelling zich flexibel opstelt en de school met je meedenkt.'

WAT ZIE JIJ DE KOMENDE TIJD ALS MOGELIJKE PROBLEMEN VOOR CULTUUREDUCATIE?

'Ik ben positief gestemd. Veel scholen komen weer bij ons langs. Ik merk nog wel dat cultuuronderwijs op dit moment niet de hoogste prioriteit is voor veel scholen. De 'normale' vakken krijgen voorrang.'

HEB JE NOG EEN TIP VOOR ANDERE CULTUURKAART-ACCEPTANTEN?

'Wees niet star. Anticipeer op wat er gaande is en speel daar op in. Zolang je flexibel bent, komt het goed.'

DE VAKVERENIGINGEN BEHARTIGEN DE POSITIE VAN DE KUNSTVAKKEN EN HUN DOCENTEN. IN LIDSTAAT LEEST U OVER HUN REILEN EN ZEILEN EN WAT HEN ZOAL BEZIGHOUDT.

REDACTIE EN SAMENSTELLING: VLS & VONKC / AUTEUR: MARIA HERMANUSSEN (NAMENS VONKC)

BEWEGING IN DE BEVOEGD-BEKWAAM DISCUSSIE

Februari 2020 startte de commissie Zevenbergen met de ministeriële opdracht voorstellen te doen voor een nieuwe bevoegdhedenstructuur voor het po, vo en mbo. Het huidige stelsel zou te weinig flexibel zijn. De schotten tussen de verschillende bevoegdheden zijn te hoog en het biedt leraren te weinig carrière- en ontwikkelmogelijkheden. De installatie van de commissie Zevenbergen komt niet uit de lucht vallen. In 2018 kwam de Onderwijsraad met het advies *Ruim baan voor de leraar*; de bestaande opleidings- en arbeidsstructuur in het onderwijs werd daarin grondig op de schop genomen. De analyse was dat de huidige opleidingsroutes teveel tot afgebakende bevoegdheden voor een specifieke onderwijssector of een bepaald vak leiden. Dit maakt ze te star, zowel voor potentiële nieuwkomers in het onderwijs als voor de zittende leraren. Onderzoeksbureau Regioplan verkende daarna in opdracht van OCW alternatieve scenario's voor het huidige stelsel van bevoegdheden in het vo. Het ging daarbij vooral om een heroriëntatie op het huidige systeem van eerste en tweedegraadsbevoegdheden.

Voor het kunstonderwijs in het vo is de bevoegdheidsstructuur geen nieuw onderwerp. VONKC pleit al jaren voor een gegradeerde opleidingsstructuur, vergelijkbaar met die in de andere vakken. Het doel is erkenning van volwaardige docentopleidingen, met civiel effect op bachelor- en

masterniveau in de kunstvakken. Dit standpunt heeft het, gezien de validering van de huidige master Kunsteducatie (zonder civiel effect) niet gehaald. Maar is dit - gelet op de opdracht van de commissie Zevenbergen - nog een actuele kwestie? Ziet een discussie over een opleidingsstructuur met eerste en tweedegraads bevoegdheden voor het kunstvakonderwijs er straks niet heel anders uit? VONKC staat nog steeds op het standpunt dat er met andere vakken vergelijkbare en gelijkwaardige bevoegdheden moeten komen. Behoud van bestaande kunstvakbevoegdheden vraagt dan wel om verankering daarvan in het vernieuwde stelsel. Men heeft veel geleerd van de BaMa-

kwestie over de eigen positie in het werkveld en ziet de noodzaak om met andere, relevante partijen samen te werken.

Effectief invloed uitoefenen op complexe processen moet op verschillende niveaus plaatsvinden, gedurende het hele proces. In het BaMa-traject was VONKC teveel de opponent van de docentenopleidingen. Tijdig beweging bewerkstelligen om het traject een andere kant op te laten gaan lukte niet. De validering van de opleidingsprofielen voorjaar 2018 werd een feit. Vanaf najaar 2018 is echter een constructief driehoeksoverleg gestart tussen het werkveld, de VLS, docentenopleiders en werkgevers. Zo groeien partijen

naar elkaar toe, waarbij voor VONKC het standpunt over de vergelijkbare en gelijkwaardige bevoegdheden steeds als uitgangspunt geldt. Dit zal, zo is de verwachting, effect hebben als nieuwe beroeps- en opleidingsprofielen worden opgesteld.

Samen zullen VONKC en VLS met de opleiders, verenigd in het KVDO zo spoedig mogelijk contact zoeken met de commissie Zevenbergen, om waar mogelijk inhoudelijke adviezen te geven en zo invloed uit te oefenen. Het is duidelijk dat het denken over het bevoegdhedenstelsel verandert en dat er een flexibel en tegelijkertijd toekomstbestendig stelsel zal ontstaan.

HELPDESK ARBEIDSVOORWAARDEN VOOR VLS- EN VONKC-LEDEN
MEER WETEN OVER BIJVOORBEELD UW INROOSTERING, MINDER - OF MEER WERKEN, AANSTAAND PENSIDEN, RE-INTEGRATIE NA/TIJDENS ZIEKTE, LEVENSFASEBEWUST PERSONEELSBELEID, UW TAAKINVULLING OF VERTREK BIJ UW WERKGEVER? VOOR UW BELANGENBEHARTIGING EN ALGEMENE OF SPECIFIEKE INFORMATIE OVER ARBEIDSVOORWAARDEN KUNT U BIJ ONZE HELPDESK TERECHT. STUUR EEN E-MAIL OF BEL EN LEG UW VRAAG VOOR. ALS DE HELPDESK TELEFONISCH ONBEMAND OF IN GESPREK IS, LAAT DAN EEN KORT BERICHT ACHTER. U KRIJGT ZO SPOEDIG MOGELIJK EEN REACTIE PER E-MAIL OF TELEFOON.

ONDERWIJSVAKBONDS JURISTEN:
DANIELLE DUBBEL, JANNEKE WIERSEMA EN REMKO LITTOOIJ
06 16500695
ADVIES@ONDERWIJSVAKBONDSJURISTEN.NL

VOOR ZZP'ERS:
ALLERD VAN DEN BREMEN
06 42207153
ALLERDVANDENBREMEN@VLS-CMHF.NL

COLOFON

KUNSTZONE TIJDSCHRIFT VOOR KUNST EN CULTUUR IN
HET ONDERWIJS NUMMER 5, SEPTEMBER 2020.
KUNSTZONE WORDT UITGEGEVEN DOOR STICHTING KUNSTZONE.

REDACTIE:

Pien School
Hoofdredactie

Marjo van Hoorn
Hoofdredactie/
eindredactie

Sam Dekkers
Eindredactie/
webredactie

Arida Bandringa
Redactie beeldend

Esther Schaareman
Redactie beeldend

Suzan Overmeer
Redactie muziek

Mariska van der Vaart
Redactie muziek

Lara Broekman
Redactie podium

Laura Kool
Redactie podium/
dans

Roland Conté
Redactie beeld

Lennie Steenbeek
Redactie beeld

Corine Brekvelde
Social media

MEDEWERKERS:

Frank Auperlé / Aafje Gerritse / Rob van Gerwen / Sophie van Heesewijk / Marije Kuijs / Henk Langenhuijsen /
Floor Roos / Jeroen Rop / Thea Vuik

ART DIRECTION & VORMGEVING:

Marie José Kakebeke (mjkakebeke@gmail.com)

ABONNEMENT KUNSTZONE

Binnenland: € 52,50
Studentenabonnement: €40,00
Buitenland: € 99,75
De abonnementsperiode loopt voor de duur van een jaar.
Opzegtermijn 1 maand voor het einde van het abonnement.
Zie ook www.kunstzone.nl/abonnementsvoorwaarden/

ADVERTENTIES EN
SECRETARIAAT KUNSTZONE

Ineke Kitslaar
Baarzenstraat 19 A
5262 GD Vught
06 10827616
secretariaat@kunstzone.nl

REDACTIEADRES

hoofdredactie@kunstzone.nl

WEBSITE

www.kunstzone.nl

VOLG ONS

www.facebook.com/kunstzone
www.instagram.com/kunstzone.nl

ISSN

1570-7989

DRUK

Veldhuis Media Raalte
www.veldhuismedia.nl

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvuldigd en/of overgenomen zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.

Aan Kunstzone werken de volgende vakverenigingen mee:

VLS

Vereniging Leraren Schoolmuziek

VONKC

Vereniging Onderwijs Kunst en Cultuur (BK&V, CKV, Dans, Film, Kunst algemeen, Theater)

SECRETARIAAT VLS EN VONKC

Baarzenstraat 19A
5262 GD Vught
06 10827616
info@vls-cmhf.nl
info@vonkc.nl

Het VONKC-lidmaatschap is jaarlijks schriftelijk opzegbaar voor 1 december ([zie https://vonkc.nl](https://vonkc.nl))

Het VLS-lidmaatschap is jaarlijks schriftelijk opzegbaar voor 1 oktober ([zie www.vls-cmhf.nl](http://www.vls-cmhf.nl))

VOLG ONS OOK VIA

www.fvov.nl
twitter.com/VLScmhf

OVER DIT NUMMER

THEMACOORDINATIE

Mariska van der Vaart en Arida Bandringa

COVER

Ted Parker: Lion Mountain.
Aquarel on paper,
56 x 76 cm

Staal & Roeland, totaalaanbieder in de kunstvakken

staal-roeland.nl

Kunst algemeen * CKV * Beeldende vakken * Begrippen beeldende vakken

vmbo / havo / vwo

PSSST....!

ALS STUDENT OP DE HOOGTE
BLIJVEN VAN ONTWIKKELINGEN IN
HET KUNSTEDUCATIEVE VELD?

KIES DAN VOOR EEN
STUDENTENABONNEMENT
OP KUNSTZONE

EEN JAAR VOOR MAAR ... €40

VOOR EEN COMBINATIEDEAL MET EEN LIDMAATSCHAP
VAN EEN VAKVERENIGING: CHECK ONZE WEBSITE!

VOOR DE KUNSTVAKKEN ZIJN EERSTEGRAADS MASTERDOCENTEN IN DE VO-BOVENBOUW NIET NODIG, VINDEN ONZE OPLEIDINGEN

(ZIJN KUNSTVAKKEN MAKKELIJKER DAN
ANDERE SCHOOLVAKKEN?)

Maarten Tamsma was in diverse hoedanigheden nauw betrokken bij de discussies over het (uitzonderlijke en devaluierende) gemis aan eerstegraads masteropleidingen voor de bovenbouw. Vijftien jaar hield hij archief van de schermutselingen tussen o.a. de opleidingen, lerarenverenigingen, ministerie, inspectie, VO-raad. Op zijn website concludeert hij dat

...de opleidingen het werkveld hebben misleid en de valideringsprocessen hebben gemalverseerd, zelfs doofpotacties niet schuwden. De minister kijkt weg, de inspectie acht zich niet bevoegd iets te vinden en ook het LKCA heeft vuile handen. De NVAO heeft opleidingen geaccrediteerd die nooit reglementair zijn gevalideerd. De VO-raad acht zich niet deskundig en beroepsvereniging VONKC heeft de kansen op een eerstegraads master verkwanseld.

Uit meer dan duizend documenten selecteerde Tamsma ruim tweehonderd onweerlegbare bewijzen ter ondersteuning van deze conclusies.

De laatste twee hoofdstukken: *Post postscriptum*; *sjoemelvalidering* en *Epiloog van een sjoemelvalidering* beschrijven de meest recente ontsporingen. Voor wie in een verder verleden van de BaMa-historie wil duiken is op deze site een documentenarchief te consulteren, teruglopend tot 1999. Nuttige literatuur voor de kunstdocent die wil weten waarom de kunstvakken weer in de kelders van het Nederlandse onderwijs terecht zijn gekomen.

Zie: <https://maartentamsma.nl/>